AZƏRBAYCAN

ƏDƏBİ-BƏDİİ JURNAL

12

2009

AZƏRBAYCAN

12'2009

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini Vaqif YUSİFLİ

Məsul katib Tofiq MAHMUDOV

REDAKSİYA HEYƏTİ: **Afaq Məsud, Ağamusa Axundov, Elçin, Əjdər Ol, Əkrəm Əylisli, Ədalət Əsgəroğlu, İsa Hüseynov, Qılman İlkin, Məmməd Oruc, Mövlud Süleymanlı, Musa Yaqub, Saday Budaqlı, Salam, Vilayət Quliyev, Yaşar, Yusif Həsənbəy**

Redaksiyanın ünvanı:
Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:
Redaksiya -
498-78-10
438-51-89
493-75-81
Mühasibat -
493-29-41

Yığılmağa verilib:
25.11.2009
Çapa imzalanıb:
18.12.2009.
Sifariş 4605.
Tiraj 1000.
Kağız formatı
70x108 1/16 - 6,0
kağız vərəqi
12 çap vərəqi
16,8 şərti çap vərəqi

E-mail:
azerbaijan@ayb.az

Qiymətİ
1 manat 50 qəpik

Bakı şəhəri, "Azərbaycan" nəşriyyatının mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunur.

Redaksiya çap olunmamış yazıları qəbul etmir.

M.F.Axundov adına
Milli
Az
Kit xanası

"FÜYUZAT"ın ŞAİRİ

Tam bir il - 1906-cı ilin 1 noyabrından 1907-ci ilin 1 noyabrına qədər Əli bəy Hüseynzadənin redaktorluğu, Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maddi yardımı və imtiyaz sahibliyi ilə Bakıda, Nikolayevski küçəsindəki "Kaspi" mətbəəsində çap olunan "Füyuzat" jurnalının ən fəal yazarlarından biri və bəlkə də birincisi Məhəmməd Hadi olmuşdur. Hər nömrəsi 16 səhifədən ibarət olan, cəmi 32 sayı işıq üzü görmüş *(jurnalın 6 nömrəsi 1906-cı ildə, 26 nömrəsi isə 1907-ci ildə çıxmışdır)* bu məcmuənin 23, 24 və 31-ci nömrələri istisna olmaqla, qalan 29 nömrəsində M.Hadinin şeir, məqalə və tərcümələrdən ibarət əlli yazısı çap olunmuşdur. Jurnalda çap etdirdiyi əsərlərində M. Hadi əvvəlki idealına sadiq qalaraq, əsasən, maarif və mədəniyyəti, hürriyyəti, yer üzünün əşrəfi olan insana məhəbbəti təbliğ etmiş, həqiqi arzusunun millətinin səadəti olduğunu təkrar-təkrar bəyan etmişdir.

Əli bəy Hüseynzadə tərəfindən Həştərxandan jurnalın redaksiya heyətinə dəvət edilən M.Hadi "Həyat" qəzetində olduğu kimi, "Füyuzat"da da üç istiqamətdə fəaliyyət göstərmişdir: **a) şair kimi; b) publisist kimi; c) tərcüməçi kimi.**

"Füyuzat"ın ilk nömrəsindən son nömrəsinə qədər məcmuə ilə əməkdaşlıq etmiş M.Hadinin jurnalın ilk sayında forma və məzmunca fərqli dörd şeiri çap edilmişdir ki, "Fünun və maarif" şeiri bunlardan birincisidir. 17 beytlik qəsidə formalı bu əsər şairin, 1908-ci ildə Bakıda çap etdirdiyi "Firdovsi - ilhamat" kitabı istisna olmaqla, sonralar çap olunmuş heç bir kitabına düşməmişdir.

Maarif tərbiyyətbəxşayi - hissiyyəti - vicdandır,
Maarif rövnəqəfzayi - riyazi - fikrətü candır -

beyti ilə başlanan şeir ruhu etibarı ilə şairin bu əsərə qədər "Həyat" qəzetində və "Dəbistan" jurnalında dərc etdirdiyi "Məktəb", "Məktəb şərqisi", "İnsan nə ilə mükərrəm olur", "Lövheyi-təsviri-maarif", "Maarifə doğru" şeirləri ilə səsləşir.

Janrına görə müxəmməs olan "Amali-tərəqqi" əsəri beş bənddən ibarətdir. Azadlıq, istiqlal və maarifin təbliği niyyəti ilə yazılmış bu şeir mətnində heç bir dəyişiklik edilmədən həm "Firdovsi-ilhamat"da, həm də M. Hadinin poetik əsərlərinin nisbətən kamil nəşri hesab olunan kitablarında çap olunmuşdur *(Bax: M. Hadi. Seçilmiş əsərləri, I cild, "Elm" nəşriyyatı, Bakı, 1978 ; M.Hadi. Seçilmiş əsərləri, "Şərq-Qərb", Bakı-2005. Qeyd: Bundan sonra biz M. Hadinin sonrakı kitabları deyəndə bu nəşrləri nəzərdə tutacağıq - I.Q.)*. "Əsasi-fikrimiz tə'mini -istiqbali-millətdir", - deyən şair bildirir ki, cəhalət odu vətənin sinəsinə çalın-çarpaz dağ çəkib, cəhl və qəflətdən maarifin nuru, ziyası sönüb. Hər tərəfi yaramazlıqlar bürüdüyündən (M. Hadidə "xari-şaqavət") "vətən gülzarı xar olmuş", səadətdən əsər-əlamət yoxdur. Ən istəkli əməli "irtiqayi-mülki-millət" (millət mülkünün, vətənin yüksəlişi və inkişafı) olan şairə görə əsarət zəncirini qırmaq, millətin istiqlalını qazanmaq üçün iki başlıca yol var: TƏHSİL, MAARİF və HƏQİQƏT. Çünki:

Həqiqət sayəsində kəsbi-qüdsiyyət qılar millət,
Həqiqətlə edər növ'i-bəşər təhsili-hürriyyət.
Həqiqətlə olur bağı-vətən gülzari-əmniyyət,
Həqiqət zahir olsa, parlayar ənvari-ülviyyət,
Həqiqətbin olanlar vasili-fövzü hidayətdir.

Hüseyn Bayqaranın "Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixində ilk milli şair" adlandırdığı M. Hadinin "Füyuzat"ın noyabrın 13-də çıxan ikinci sayında iki şeiri dərc edilmişdir. "Şirvanzadə" imzası ilə gedən birinci şeir "Təraneyi - qəmpərvəranə" adlanır. "Bilməm ki?" rədifli bu əsər on altı beytdən ibarətdir və qəsidə formasında yazılmışdır. Məzmun və ideya baxımından əvvəlki şeirlərdən fərqlənən bu əsəri şairin fəlsəfi lirikasının ən gözəl nümunələrindən biri hesab etmək olar. Bəşər, insan və cəmiyyət, istiqlal və istibdad barədə düşüncələrini bildirmək niyyəti ilə yazılmış şeirin ilk bəndi ilə şair oxucusunu bir çox suallarla baş-başa buraxır: - İnsan nədir? Əfsanə, ya həqiqət və bu varlığın cahana gəlməkdə məqsədi nədir? Səbəb nədir ki, fərzanələr belə dünyanın dolaşıq işləri qarşısında aciz qalmışlar? Niyə dünya zülm və sitəm səhnəsinə çevrilib və nədən "Bu zülmabadi-giytidə (ədalətsizlik, zülm yeri olan dünyada) fəqət bir namı var ədlin?".

"Amali-istiqbal, yaxud ümid və əməllər" şeirini şair "Amali - istiqbal" adı ilə "Firdovsi-ilhamat" kitabına da salmış və mətndə bir neçə düzəlişlər də etmişdir. Bu şeirdə və şeirə nəsrlə əlavə olunmuş sonluqda M.Hadi azadlıq, mədəniyyət barədə düşüncələrini qələmə alır. Xristofor Kolumbun Amerika qitəsini kəşf etmək üçün bu işə ümidlə girişməsindən söz açır, fransız ədibi Viktor Hüqodan gətirdiyi sitatlarla ("Həyat həqiqətlə, mövcudiyyət də xəyal və ümid ilə qaimdir", "Mövcudiyyət vicdandır, vicdan isə ümidlə, əməllə qaimdir" və s.) fikrini qüvvətləndirir və bu qənaətə gəlir ki:

Ümmid ilə insan ediyor teyyi-mərahil.
(İnsan ümid ilə mərhələləri keçib başa çatdırır - I. Q.)

Jurnalın 3-cü nömrəsində M.Hadinin iki şeiri nəşr olunmuşdur. "Bədayə" adlanan birinci şeir on bir beytdən, "Kitabi-həyat" şeiri isə müxəmməs formasında olmaqla on üç bənddən iba-

rətdir. Birinci əsərdə əsas mövzu həqiqətin tərənnümüdür. Şairin fikrincə, həqiqət nəzərləri ilə baxılarsa dünyanın Turi-Sina *(Ərəbistan yarımadası ilə Misir arasında yerləşən Sina yarımadasında Allah ilə Musa peyğəmbərin danışdıqları yer - İ.Q.)*, ağaclardan bir ağızdan "ya Musa" kəlməsinin eşidilməsinin şahidi olmaq olar. Şairə görə, həqiqət olmayan yerdə rəzalət ayaq tutub yeriyir, bütün qaranlıqlar, pisliklər hökmfərma olur.

"Kitabi-həyat" şeiri üsyankar təbiətli şairin fəryad və şikayətlərinin hələ yaradıcılığının ilk illərində belə poeziyasının əsas mövzularından biri olduğunu təsdiqləyir. "Bütün əskiliyə qarşı üsyan edən, haqsızlığa qarşı meydan oxuyan və ona ilham verən ən ziyadə sərbəstliyi, hürriyyəti şeirlərində tərənnüm edən"(A.Şaiq) şair bildirir ki, "ürəyi azadlıqsevərlərin qəlbi kimi yaralı olan" dünya şivən səhnəsidir, buna səbəb isə "bizdə asari-mürüvvət hissinin yoxluğudur". Cahan "bir sürü cəllad əlindən əşkbar olmuş", tərəqqi istəyənlər zindan küncləri̇nə atılmış, zaman-zaman haqq deyən dillər kəsilmiş və:

Dari-zülm olmuş cahan, yoxdur ədalətdən nişan,
Təlxi-abi-cövr ilə aludədir nasutiyan.

İşlərin bu qədər qarmaqarışıq olmasının səbəbi, şairin fikrincə, dünyada həqiqət və hürriyyətin olmamasındadır. "Hüzni-ümumi çəkməkdən dil yarədir", - deyən şair bu əqidədədir ki, oxucusu onu başa düşəcək, dünyanın yaxşılıqlarını yox, pisliklərini qabarıq şəkildə verdiyi üçün onu qınamayacaqdır. Əsərdə məqsəd yatmış vicdanları oyatmaq, daşlaşmış ürəkləri yumşaltmaqdır

Jurnalın dördüncü nömrəsində M.Hadinin 26 beytdən ibarət olan bir şeiri - "Hissiyyati-madərana və yaxud övlad bəsləmək hissləri" çap olunmuşdur. "Firdövsi-ilhamat" kitabına "Hissiyyati-madərana" adı ilə daxil edilmiş bu şeirin mətnində dəyişiklik edilməmiş və şeir sonrakı nəşrlərə də "Firdovsi-ilhamat"da olduğu kimi daxil edilmişdir. Əsas mövzusu ana-bala sevgisindən ziyadə təlim-tərbiyə ilə bağlı olan bu əsərində şair analara xitabən deyir:

Biədəb bəsləməyin tiflanı,
Mərifətpərvər edin tiflanı.

"Məhəmməd Hadi Şirvani" imzalı mürəbbe formasında 9 bənddən ibarət "İsmət, yaxud əfif olan zatların xəsaili" adlı, "Firdovsi-ilhamat"a və sonrakı nəşrlərə düşən şeirin sonuncu bəndinin ilk - "Şeiri rənasında söylər arifi-Rumi Ziya" misrasına türk şairi Ziya Paşanın (1825-1880) aşağıdakı iki misrası ilə verilmiş izah kitablara düşməmişdir:

Lənət ola ol malə ki, təhsilinə anın,
Ya irz, ya namus, ya qeyrət ola alət.

Mövzu və ideyaca jurnalda çap olunan əvvəlki şeirlərdən bir o qədər də fərqlənməyən bu əsərdə baş leytmotiv insanın öz şəxsiyyətini qorumaq üçün yollar axtarması, yaşayışında kimsə, ə boyun əyməməsidir. Şair bu əqidədədir ki:

Kimsəyə qılmaz təməllüq həqpərəstan nan üçün,
Çaki-ismət eyləməz alicənaban nan üçün,
Abi-nayabi-ifafi-tökməz insan nan üçün,
Tərki-məslək eyləməz ərbabi-irfan nan üçün.

Mürəbbe şəklində olan "Nidaül-vətən" şeiri "Firdovsi-ilhamat" kitabına düşsə də, şairin 1920-ci ildən sonra çıxan kitablarına düşməmişdir. "Dünyada əməlimiz fəqət əmari-vətəndir" misrası ilə başlanan bu əsərdə vətənin "gülşəni-rənası"nın solmasından, "vicdani-münafiq" (ikiüzlü, riyakarların vicdanı) kimi "bünyanı" (özülü, təməli) pozulmuş, cahillərin fikirləri kimi halı pərişan vətənin vəziyyətindən ürək ağrısı ilə söz açan şair bildirir ki, bizlərdə vətən məhəbbəti olmayınca, vətənin şan və şərəfi hifz, himayə edilməyincə nə vətənə, nə də millətə nicat yoxdur.

Jurnalın 6-cı nömrəsində M.Hadinin üç əsəri çap olunmuşdur. Bunlardan birincisi "Dəli şairə dəlilər mühibbi olan bir quşun köməyi. Tövsiyeyi-mürğ" adlı şeir, ikincisi - "Müctəhid ağa Təbatəbayı həzrətlərinin məktubu" sərlövhəli tərcümə, üçüncüsü isə "Bakı tarixindən bir nəbzə" adlı irihəcmli bir məqalədir. Şeirin altında "Dəlilər mühibbi", tərcümənin altında "Mütərcim M.H.", məqalənin altında isə "M.Hadi" imzası qoyulmuşdur.

Şeir jurnalın birinci nömrəsində "Dəli şair" imzası ilə çap olunmuş "Heyrət, yaxud bir mələyin insanlara xitabı" adlı on iki beytlik bir şeirə cavab kimi yazılmış, vəzn, qafiyə və rədif sistemi belə saxlanılmışdır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, "Füyuzat"in birinci nömrəsində çıxan şeiri tədqiqatçılardan biri M.Hadinin şeiri hesab etmişdir ki, bizcə bu fikir doğru deyil . Şeirin M.Hadinin olmadığını sübut üçün bircə faktı söyləmək yetərlidir. Altıncı nömrədə çıxan şeiri M.Hadi öz əsəri kimi "Firdovsi-ilhamat"a daxil etmiş, birinci nömrədəki şeiri isə məhz başqa müəllifin olduğu üçün kitabına salmamışdır. *(Bizcə, şeirin müəllifi Əli bəy Hüseynzadədir)*. M.Hadinin bu əsəri sonrakı kitablara da salınmış, başlıq istisna olmaqla (həm "Firdovsi-ilhamat"da, həm də sonrakı nəşrlərdə şeirin sərlövhəsi belədir: "Tövsiyeyi-mürğ"), mətn eyni ilə saxlanılmışdır.

M.Hadi şeirlərində görünməkdə olan ümumi kədər - "hüzni-ümumi" bu əsərin hər beytində görünməkdədir. Quşun dilindən: "Niyə insanlıq gülzarını yandırırsınız?" sualı bir qədər sonra acı ittihama çevrilir. İnsana ədalətlə hökm etmək buyuruğu Allah tərəfindən verilsə də ("Atılmış guşeyi-nisyanə nəssi-təhkumu biledi"), o, buna əməl etmir. Murdar nəfsinə uyaraq qan tökür, məzlumun haqqını yeyir, bu azmış kimi nə haqq söz, nə də Tanrıdan gələn fərmanlar ona

təsir etmir. İnsanın cahilliyi ucbatıtından "cahan bir qətlgah olmuş", o isə hələ də cəhalət eydinə - bayramına qurbanlar kəsməkdə davam etməkdədir. Bu hala heyvanlar lənət oxuduğu halda (lənətxandır heyvanlar), insanlar pis əməllərdən əl çəkmir. Buna səbəb nədir? Səbəb şairin yaradıcılığında təkrar-təkrar rast gəldiyimiz bir fikrin - ümumi məhəbbətin insan qəlbinə hakim olmamasıdır.

"Füyuzat"ın 7-ci nömrəsində M.Hadinin "Təbriki-eydi-əhza" və "Təraneyi -milli" adlı iki şeiri dərc olunmuşdur. 9 bəndlik birinci şeir yeddilik, 10 - bəndlik ikinci şeir isə altılıq şəklindədir. Müvafiq olaraq "Firdovsi-ilhamat" kitabında gedən şeirlər "Firdovsi-ilhamat"dan götürülərək sonrakı kitablara da daxil edilmişdir.

Şeirlərdən birincisi müqəddəs Qurban bayramına həsr olunmuş və "Firdovsi -ilhamat"dakı mətndə sərlövhədən sonra belə bir qeyd verilmişdir: "Eydi-əhzanın hülulu münasibəti ilə söylənilmişdir".

"Bəşarət, əyyühəl-ixvan, bu gün bir eydi-zişandır" - misrası ilə başlanan və bütün bəndləri "Bu gündə seyyidül-kövneyn islamə səlam eylər, Vifaqi-milləti gördükcə ərzi-ibtisam eylər" beyti ilə bitən şeirdə Qurban bayramının sülh, əmin -amanlıq, bərabərlik bayramı olduğu qeyd olunsa da, əsas məsələ yenə də maarifin, elmin və mədəniyyətin təbliğidir.

Müsəddəs - altılıq şəklində yazılan "Təraneyi-milli" şeiri M.Hadi lirikasının başlıca mövzularından biri olan millət və onun aqibəti məsələsinin şərhinə həsr olunmuşdur. Bütün bəndləri "Açıldı sübhi-sadiq, xabdən millət oyanmazmı?" bədii sualı ilə tamamlanan şeirdə millət və onun gələcəyi barədə şairin duyğu və düşüncələri çox yüksək bədii və fəlsəfi ümumiləşdirmələrlə öz həllini tapmışdır.

"Firdovsi-ilhamat"a və "Seçilmiş əsərlər"ə düşən "Fəzaili-insaniyyə" və "Saqiyə bur niyazi-ricaməndanə" şeirləri "Füyuzat"da "Məhəmməd Hadi Şirvani" imzası ilə çap olunmuşdur. Məsnəvi formasında yazılmış birinci şeirə jurnalda sərlövhədən qabaq "Bir müqəddimə" sözləri yazılmış, birinci - "İnsan o zatdır ki, vəzifəşünas ola" misrasına "Millətin vəkillərinə xitabdır" cümləsi ilə izahat verilmişdir. "Firdovsi-ilhamat"da bu qeyd "Dövlət dumasında cəm olan millət məbuslarına xitabdır" qeydi ilə əvəzlənmişdir.

10 beytdən ibarət "Saqiyə bir niyazi-ricaməndanə" şeirində şairin gəldiyi qənaət bundan ibarətdir ki, gizli sirlərin açılması üçün mütləq şəkildə elm, mərifət sahibi olan insanların özləri ruhən, mənən azad olmalıdırlar. Cəmiyyətin qayğılarından azad olub öz şəxsi dünyasını yaşayanlar şairin nəzərində cahil və nadandırlar ki, onların şüuru, ağlı maarif ziyası ilə işıqlanmayınca, həmin şəxslərə nicat yoxdur.

Jurnalın 10-cu nömrəsində M. Hadinin "Fəzaili-insaniyyə" və "Pəriyi -vicdan" adlı iki şeiri dərc olunmuşdur. Jurnalın 9-cu nömrəsində çıxan "Fəzaili-insaniyyə" şeiri ilə eyni adda və təxminən eyni məzmunda olan birinci şeirin sərlövhəsindən sonra "Məbuslarımıza bir xitab" sözləri yazılmışdır və şeiri bir növ əvvəlki şeirin davamı da adlandırmaq olar.

Şeir M.Hadinin kitablarının heç birinə düşməmişdir. 9-cu nömrədə çıxan "Fəzaili-insaniyyə"dən fərqli olaraq, bu şeirdə millət vəkillərinə xitabdan çox Vətənin dərd və möhnətlərindən söz açılır. "İştə ateşzarə dönmüşdür vətən bidaddən, Dağidari-hüznü qəmdir qəhri-istibdadidən" misraları ilə başlanan şeirin məram və ideyası insanları öz hüquqları uğrunda mübarizəyə səsləməkdən ibarətdir. Əvvəlki şeirlərində olduğu kimi, bu əsərində də "siyasi lirikası zamanın bədii tərcümeyi-halı, yaşadığı illərin ictimai-siyasi hadisələrinin romantik salnaməsi" olan şairi düşündürən şəxsi səadət deyil, millətin, xalqın, bütövlükdə bəşəriyyətin səadəti və xoşbəxtliyi məsələsidir.

"Düxtəri-napakdamən sanmayın hürriyyəti" misrası ilə başlanan, məsnəvi formasında səkkiz beytdən ibarət olan "Pəriyi-vicdan" şeiri də M.Hadi lirikasına xas ənənəvi - hürriyyət və azadlıq mövzusundadır. Hürriyyəti behişt bağçasının hurisi adlandiran şair qeyd edir ki, ürəyimiz istibdad oxları ilə yaralanıb və biz hürr, azad yaşamağa layiq ikən sitəmlərə mübtəla olmuşuq. Azadlığa:

Pərdədə saxlanma, çıx, ey sevgili dildarımız,
Xəndəzari behcət olsun könlümüz, rüxsarımız, -

deyə müraciət edən şair qəti şəkildə və əminliklə bildirir:

- Sənsən, ey hürriyyət, ancaq bizləri azad edən.

"Dumanın yövmi-guşadı" şeiri İkinci Dövlət Dumasının işə başlaması münasibəti ilə qələmə alınmışdır.

Şanlı bir yovmi-səfadır, ruzi-işrətdir bu gün,
Bir məsərrətbəxşi-vicdan, ani-behcətdir bu gün, -

misraları ilə başlanan şeirdə şair fəaliyyətə başlayan Dövlət Dumasının millətin taleyində əhəmiyyətli rol oynayacağına inanır və "Müjdə ey əhrar, huri-eydi -hürriyyət pədid", - deyə Dumanı alqışlayır. Ona elə gəlir ki, xalq tərəfindən seçilmiş (əslində, millət vəkillərinin əksəriyyəti seçilməmiş, hökumət tərəfindən təyin edilmişdi - İ.Q) millət vəkillərinin (M.Hadidə məbuslar) səyi nəticəsində istibdada son qoyulacaq, azadlıq pərisi cilvələnəcək, səadət günəşi yer üzünü işıqlandıracaqdır.

Qeyd edək ki, bu şeir də M.Hadinin sonrakı kitablarına düşməmişdir.

M.Hadi lirikasının həm forma-məzmun, həm də ideyaca ən mükəmməl nümunələrindən biri "Bir əməlim" şeiridir. "Firdovsi-ilhamat"a və sonrakı kitablara düşən müsəddəs formalı bu şeirin jurnal variantında sərlövhədən sonra belə bir misra verilmişdir: "Məni mükərrər edən var

könüldə bir əməlim". Qeyd edək ki, bu misra doqquz bəndlik şeirin hər bəndinin sonunda "Xəyal etmə budur baisi-məlali-dilim" misrası ilə birgə nəqarət kimi təkrarlanır.

"Düçari-hüznü qəm etdi məni bu taleyi-şum", - deyə taleyindən şikayətlənən şairin arzusu nədir? Cavab şeirin sonluğuna əlavə edilmiş birinci bəndin ikinci misrasındadır: **"Könüldəki əməlim millətin səadətidir"**.

Hürriyyət aşiqi olan şair həsrətində olduğu, xəyalında bəslədiyi azadlığı, fikrən, mənən sərbəstliyi real həyatda görmür və görə də bilməz. Çünki zamanla, mühitlə onun duyğu və düşüncələri arasında kəskin ziddiyyət var. İnsanı əzən, onun insani, ilahi və ümumbəşəri istəklərinin üstündən xətt çəkən bərabərsizlik dünyasında murad çiçəklərinin açılması və bəxtin gülməsi mümkün deyil.

Əməl çiçəklərim oldu düçari-dövri-xəzan,
Çirağı-huşumu söndürdü kəmşüur ustad,
Riyazi-fikrimi yandırdı badi-istibdad, -

deyən şair arzusuna çatmaq üçün yalnız bir yol görür: - HÜRRİYYƏT!

Müxəmməs şəklində olan "Gör" rədifli altı bəndlik "Lövheyi-bahar" şeirinin jurnal variantında mündəricatda "Lövheyi-bahar... Məhəmməd Hadi Şirvani" sözləri yazılsa da, əsərin çap olunduğu səhifələrdə şeirin sonunda imza göstərilməmişdir. Şeir mətnində heç bir dəyişiklik edilmədən "Firdovsi-ilhamat"a və sonrakı kitablara daxil edilmişdir. Sərlövhənin altında "Kitabi-təbiətdən bir vərəq" sözləri yazılmış, ondan sonra isə epiqraf təsiri bağışlayan aşağıdakı iki misra verilmişdir:

Xürrəm olur bahar görəndə xüramını,
Gülməzmi qönçələr görələr ibtisamını?.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu şeirə M.Ə.Sabir "Tömeyi-nahar" adlı satirik parodiya yazaraq "Çaydaçapan" imzası ilə "Molla Nəsrəddin" jurnalının 1907-ci il 14 aprel tarixli 15-ci nömrəsində dərc etdirmişdir. M.Ə.Sabir M.Hadinin şeirinin vəzn, qafiyə və rədif sistemini saxlasa da, əsərini M.Hadidən fərqli olaraq müxəmməs şəklində deyil, beytlər şəklində qurulan qəsidə formasında yazmışdır.

"Şirvan xatiratı" şeiri romantik poeziyaya xas olan həyəcanlar, duyğu və düşüncələrlə yazılmış, M.Hadi lirikasının əzəli və əbədi mövzularından olan millətin taleyi barədə düşüncələr bu əsərin də aparıcı xəttini təşkil edir. Başlıqdan sonra "Rövşənayi-leyldə bir xarabazarın mənzərəsi" *("Aydın, işıqlı bir gecədə bir xarabazarın mənzərəsi" - İ.Q.)* sözlərinin verilməsi irəlicədən şairin fikirlərinin hansı istiqamətdən şərh ediləcəyinə işarədir. Şeiri şərti olaraq iki hissəyə bölmək olar. Birinci hissədə - ilk on üç beytdə aydın bir gecə, müşk, ənbər qoxulu hava, dahilərin xəyalı kimi azad və parlaq səms və s. bu kimi könüloxşayan şeylərdən söhbət açan, səmanı güzgüyə - ayinəyə, ayı sevgililərin əksinə - şəklinə bənzədən (qəmər əksi nigar ıdı) şair daha sonra aşağıdakıları bildirir:

Bənzərdi asiman sədəfi-dürrpərvərə,
Səyyarələr içində düri-şəhvar idi.
Bəhri zümürrüdündə bu fəvvareyi-ziya,
Yəni mah aləmə pərtövnisar idi.
Əmaqi-ruhdan gəliyordu həzin səda,
İlhami-qeybə qarşı dilim güşdar idi.

Nəzərlərində ilahi görünüşlü, gözəl mənzərələr canlanmaqla fikri sirli dünyanın göylərini dolaşan, hər yerdə gözəllik görən lirik qəhrəmanın gözlərinə birdən-birə arzusunda olmadığı bir şey - xarabazar sataşır və bu qəmli mənzərələri görən qəhrəmanın bayaqdan sevinən qəlbinə bir qəm hakim kəsilməyə başlayır. Gözə görünən elə bir yerdir ki, orada kaşanələr yıxılmış, xanələr-evlər xarab olmuşdur. Burada:

Səs yox, sükuta dalmış idi növm pərvəran,
Asari-ruh yox, vətənim səngzar idi.

İndi isə vəziyyət tamamilə başqalaşıb. Yaxşıları yamanlar, bülbülləri qara qarğa və dolaşalar əvəz etmiş, ruhları vətən göylərində sərgərdan dolaşan "bülbüllərin məzarda "vətən, vətən" söyləməkdən başqa çarəsi qalmamışdır".

M.Hadinin "Bu gün sübhi-əzəldən doğdu bir şəmsi - ziyapərvər" misrası ilə başlanan dördbeytlik "Mövludi-fəxri-aləm" şeiri Məhəmməd peyğəmbərin (s) anadan olma günü münasibəti ilə yazılmış və kitablarının heç birinə düşməmişdir. Şair bildirir ki, peyğəmbərimiz Rəsuli-əkrəmin dünyaya gəlişi ilə dünya evi işıqlandı və **"Bu gündə bəxş olundu kainatə təzə bir zinət". Dünya zalımlar, çoxallahlılar və bütpərəstlər əlindən sərgərdan ikən, Allah-taala tərəfindən o, bir nur kimi Yer üzərinə göndərildi ki, öz şöləsi ilə aləmi nurlandırsın və zülmət içində çabalamaqda olan insanları doğru yola çağırsın, haqqa qovuşmaq üçün onlara rəhbər olsun.**

"Amali-vicdan" şeirində ümumi məhəbbət ideyasının tərəfdarı və təbliğatçılarından biri olan M.Hadi bəşər övladlarını "hasili-bağı-təbiət" hesab edərək bütün dünyaya sülh və əmin-amanlıq arzulayır. "Ürək ərzində bəslənmiş əməl hübbi-ümumidir", - deyən şair dünyanı özünə vətən, insanları qardaş sayaraq bildirir ki, məhəbbət nəğmələrini oxumağı bülbüldən öyrəndim. Könül quşumun səmalarda pərvaz edib şən nəğmələr oxuması səbəbsiz deyil, çünki: "Deyil süflayə mail, etilapərvazdır ruhum".

Sonrakı kitablarında da heç bir dəyişiklik edilmədən çap olunan bu əsərində şair bildirir ki, "Xəyalım hürr, can sərbəst, fikrim laübalıdır". Bu səbəbdən də bülbül bahar çağında gülüstan eşqi ilə şövqə gəlib "tərənnümsaz" olduğu kimi, mən də gözəlliklərdən zövq alaraq nəğmələrimi ötməkdəyəm.

Bəzi məqamlarına toxunduğumuz yuxarıdakı sətirlərindən göründüyü kimi, bu əsər ruhu etibarı ilə şairin həmin illərdə yazdığı digər əsərlərdən fərqlənir. Şeirin son beytlərinin birində şair belə bir misra işlədir: "Mən ol mərdi-süxəndanəm ki, sönməz məğzi-nəvvarım". Mərdliyə, fədakarlığa çağırış M.Hadi poeziyasının aparıcı xətlərindən biri olduğundan, o, burada da ənənəsinə sadiq qalmış, qəsidə formalı əsərində də həməsrlərini mərd, mübariz olmağa səsləmişdir.

"Təxəttüri-mazi" *("Keçmişin xatırlanması" - İ. Q.)* sərlövhəsi altında "Bir zaman, ah ki, bir tair idim azadə, Əcaba, kim məni saldı bu xərabəbadə" misraları ilə başlanan səkkiz beytlik şeir ictimai məzmunlu bir qəzəldir. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu şeirin ilk variantı "Həyat" qəzetində "Elmi-əbdanə bir nəzər" silsilə məqaləsinin tərkibində də dərc olunmuşdur *(Bax: "Həyat" qəzeti, 17 avqust 1906-cı il, № 183)*. Sonrakı kitablarında da özünə yer alan qəzəldə şairin lirik qəhrəmanı bildirir ki, qəm və qüssənin nə olduğundan xəbərsiz bir şəxs kimi aləmləri seyr etməkdə ikən hər şeydə gözəllik axtarırdım. Bir gün:

Hürr uçarkən məni seyd eylədi şəhbazi-qəza,
İndi dərqeydi-cəfayəm qəfəsi-dünyadə.
Qəm nədir bilməyərək hürr yaşardım, heyhat,
Düşməmiş olsa idim saheyi-qəhrabadə.

Şair elan edir ki, qəm dünyasına düşəndən sonra ömür qayığım (zövrəqçeyi-ömr) tufanlar qarşısında tab gətirməyərək batacaq və bu zaman hər tərəfə boylansam da, imdada yetən tapılmayacaq. Bitməz tükənməz ələm və qüssələrin əlindən fəryadə gəlsəm də, köməyim olmayacaq, çünki zaman azad yaşamaq arzusunda olan insanın halına müvafiq deyil.

Jurnalın bu nömrəsində "Təxəttüri-mazi" ("Keçmişin xatırlanması") şeirindən sonra 22 beytlik bir şeir də dərc olunmuşdur. Altında yazılma tarixi 1325, 20 may kimi göstərilən üç hissəlik şeirin hər hissəsi beytlər şəklində məsnəvi formasında qurulmuşdur. "Firdovsi-ilhamat"-da bu şeiri müəllif "Təxəttüri-mazi"dən ayıraraq "Ulduzlara" adı ilə çap etdirmiş və şeir sonrakı kitablara da bu adla salınmışdır. Ulduzlara xitabən: "Ey aləmi münəvvər edən cürmi-afitab", - misrası ilə başlanan şeirdə şair ulduzların səmaları gözəlləşdirdiyindən, onların asimanda sərbəst dövr etmələrindən bəhs edir və müəllifin nəzərlərində ulduzlar bir canlı, insan kimi görünür.

Şeirin üçüncü hissəsində şair elan edir ki: "Cahan sərasər meydani-cəngi-fitrətdir". Bu səbəbdən də "Qəmin əlindən, İlahi, ürək dönüb qanə", - deyən müəllif arzu edir ki, kaş qanadım olaydı və elə bir imkansız yerə uçaydım ki, orada bu dünyada gördüklərimdən əsər-əlamət olmayaydı.

Yazılma tarixi 12 iyun kimi göstərilən "Nəvayi-rindanə" şeirinin altında "Məhəmməd Hadi" imzası qoyulmuş, əsər bir, yəni on birinci:

Əgər məmulun isə kəsbi-hissiyyati-hürriyyət,
Fədakarani-həqqin pəndi-rənasın nuş eylə, -

beyt istisna olmaqla "Firdovsi-ilhamat"da, tam şəkildə, heç bir dəyişiklik edilmədən sonrakı kitablarda da dərc olunmuşdur.

Başlığı, sərlövhənin mənası "qorxusuz, heç şeydən çəkinməyənin nəğməsi" anlamında olan bu şeir şairin əsərləri üçün xarakterik olan yeni bir cəhəti izləmək baxımından maraq doğurur.

İnsanları öz haqları uğrunda mübarizə aparmağa çağıran müəllif bildirir ki, xovf və qorxudan bir şey çıxmaz. "Nə gördün mənşəyi-vəsvas olan künci-mədarisdə?" Nə qədər ki, qorxu hissini ürəyindən çıxarmamısan, sənə səadət yoxdur. "Qılıb tərki -vəsvas" qəflət yuxusundan oyan və:

Təəssüb xirqəsin yax, kisveyi-insafı nuş eylə.

Nəhayət, ağıl sahiblərindən, ağıllı adamlardan feyzdar olmaq istəyirsənsə:

Açıb mənə qulağın, zahiri guşi-füruş eylə.

Bu və bu kimi onlarla odlu, alovlu, eyni zamanda mütəfəkkiranə misraları oxuyanda düşünürsən: 27 yaşı və cəmi iki illik fəal ədəbi fəaliyyəti olan bir şəxs bunları necə və hansı hissin təsiri ilə deyib?

"Firdovsi-ilhanat"a düşməsə də sonrakı kitablarına salınan "Həsbhal, yaxud bizim Hadının iztirabı" adlı şeir jurnalda "Füyuzatı" imzası ilə çap olunmuşdur. Əvvəli mürəttiblə sual-cavab formasında qurulmuş bu şeir M.Hadinin poeziya, ədəbiyyat, söz sənəti barədə düşüncələrini izləmək baxımından maraq doğurur. Mürəttibin: "Etiraz ediyorlar keçənki şeirinizə," - replikasına şairin verdiyi uzun bir cavab, əslində, lirik qəhrəmanın monoloqu, "Şeir necə olmalıdır?" sualına verilən bir cavab kimi də düşünülə bilər.

Şairin əsərin sonunda dolayısı ilə Əli bəy Hüseynzadənin "Füyuzat"ın 17, 18 və 20-ci nömrələrində çap etdirdiyi "Məcnun və Leylayi-İslam" adlı bədii-publisist əsərini xatırlaması da təsadüfi deyildi. M.Hadi də İslam aləminin bir xəstəyə bənzəməsi məsələsində Ə.Hüseyn-

zadə ilə həmfikir idi və bu "xəsteni-mərizi" sağaltmaq üçün yollar axtarırdı. Bu yollardan biri olaraq o, heç şübhəsiz ki, qələmi, sözü, xalqın, millətin, geniş mənada bəşəriyyətin səadəti naminə xidmətə yönəltməkdə görür, qələm yoldaşlarını dərdi, illəti ört-basdır etməyə yox, onu göstərməyə və təşxis etməyə çağırırdı.

M.Hadinin mətnində heç bir dəyişiklik edilmədən "Firdovsi-ilhamat"a**(36;99-101) və sonrakı kitablarına düşən "Gözlərin" rədifli şeiri yurnalın 26-cı sayında dərc olunmuşdur.

Qıldı, ey ahu, məni vəhşi qəzali gözlərin,
Etdi səhragərdi - cənnət laübali gözlərin,-

mətləli 15 - beytlik bu qəzəl şairin məhəbbət mövzusunda olan çox az sayda əsərlərindən biridir. Şeirdə sevən bir aşiqin hiss-həyəcanları, məşuqəsindən yana keçirtdiyi sarsıntılar və bu səbəbdən düşdüyü hallar çox ustalıqla və emosional bir tərzdə ifadə olunmuşdur.

Jurnalın bu sayında M.Hadinin eyzən "Gözlərin" qəzəli kimi lirik-aşiqanə ruhda olan, insan qəlbini ehtizaza gətirən "Mənim" rədifli bir qəzəli də çap olunmuşdur. Məcmuədə "Bir aşiqi-hürriyyətin ehtisasati-ruhiyyəsini təsvir və iraə edən bir lövhədir", "Firdovsi-ilhamat"da "Bir aşiqi-nazənini-vətənin ehtisasati-ruhiyyəsini təsvir və iraə edən bir lövheyi-giram" adı ilə çap olunan bu əsər sohrakı kitablara jurnalda olan adla daxil edilmiş və tərtibçilər tərəfindən belə bir qeyd verilmışdir: "Bir aşiqi-nazənini-vətənin ehsasati-ruhiyyəsini təsvir və iraə edən bir lövheyi-qiram". Deməli, ilk sərlövhənin şeirdəki azadlıq ideyasına müvafiq olan "aşiqi-hürriyyət" surətini "Fi"dakı sərlövhədə ancaq lirik-vətənpərvərlik səciyyəsi daşıyan "aşiqi-nazənini-vətən" surəti əvəz etmişdir".

Bu şeiri nakam bir aşiqin həsb-halı, monoloqu da adlandırmaq olar. Şeirin ilk beytində cahanda nəsibinin qüssə-qəm olduğunu bildirən şair:

Rəmidə olmada məndən şu huri-kəpkixüram,
Bu seydgəhdə şikarım olur qürab mənim, -

deyə bəxtindən gileylənir və təəssüflə söyləyir ki, sevgili, sevimli gözəlim məndən hürküb qaçdığından, ovladığım qarğadan başqa bir şey olmur. Belə bir şeiri misra -misra, beyt-beyt təhlilə ehtiyac olsa da, böyük Xətib Təbrizinin "Şeiri şərh etmək onu yazmaqdan çətindir" fikrini əlimizdə əsas tutaraq heç bir şərh vermədən şeirin bir neçə beytini nümunə gətirməklə kifayətlənirik.

M.Hadinin jurnalın son sayında "Əbdüssəlimzadə M.Hadi" imzası ilə "Əlvida, yaxud acı bir iqrar" adlı mürəbe formasında olan 8 - bəndlik bir şeiri çap olunmuşdur. Şeir mətnində heç bir dəyişiklik edilmədən Həştərxanda çıxan "Bürhani-tərəqqi" qəzetinin 18 noyabr 1907-ci il tarixli sayında və sonrakı kitablarında çap olunmuşdur.

Dolayısı ilə "Füyüzat"ın qapadılmasına etiraz kimi düşünülmüş bu əsərində M.Hadi yenə də sadiq olduğu ideyaları tərənnüm obyektinə çevirir və onsuz da İslam aləminə olan məhəbbətdən doğan umu-küsülər, giley-güzarlar bu şeir üçün də aparıcı xəttə çevrilir. "Ah, bədməstü xarabız cümləmiz bir camdan" misrası ilə başlanan şeirin elə ilk bəndindən şair rəngləri tündləşdirir və bildirir ki, qəflət yuxusuna elə dalmış, cəhalət girdabına elə yuvarlanmışıq ki, min günəş doğsa bizi vahimələr, şübhələr gecəsinin xofundan ayılda bilməz. Səbəblər çoxdur və ən başlıcalarından biri də, İslamdan, bu gözəl dindən, onun bəşəri və dünyəvi qayda-qanunlarından uzaqlaşmağımızdadır.

Elə bir hala düşmümük ki, "Yox iki qardaş İslamda yekbal ola". Şairin düşüncəsinə görə bu cür ayrılıqların, fikir birliklərinin yoxluğunun axırı fəlakətlərlə nəticələnəcək. Nicat üçün nə lazımdır? Şairə görə qəlbi "nuri-irfanla" - maarif işığı ilə nurlanmayan şəxslər rəzalət və cəhalətə qalib gələ bilməzlər, əksinə dinin və məzhəbin əsasını, sütünlarını "rəxnədar" edərlər. "Ütlubul elmə vəlov biz-sin...." buyurmuşdur nəbi *(Quranın "Beşikdən məzara qədər oxu, elm öyrən" ayəsinə işarədir. - İ.Q)* hikmətini müsəlman qardaşlarına xatırladan şair bildirir ki, məhz elmə önəm verməklərinin nəticəsidir ki, Qərb ölkələri, xüsusən Firəngistan gündən-günə tərəqqi edir.

* * *

"Füyuzat" məcmuəsində dərc etdirdiyi poetik əsərlərinin təhlilindən göründüyü kimi, M. Hadi ənənəsinə sadiq qalaraq VƏTƏN, MİLLƏT və Tanrının yaratdığı məxluqatın ən əşrəfi olan İNSAN, onun yaşam tərzi, keçmiş, bu gün, gələcək haqqında fikir və mülahizələrini irəli sürür və bu qənaətə gəlir ki, bəşəriyyətin salamatlığı maddiyyatdan daha çox mənəviyyatla bağlıdır. İnsanın mənəvi cəhətdən kamil olması isə təlim, tərbiyə və böyüyüb boya-başa çatdığı mühitdən asılıdır. Cəmiyyət azad olmayınca, əxlaqi və ümumbəşəri dəyərlərə söykənən azad düşüncələrə meydan verilib bunların səmərəsindən bəhrələnməyincə nə kamil insan, nə də mükəmməl həyat tərzindən bəhs etməyə dəyməz. İnsan nicat və səadəti axtarmamalı, onu qazanmaq üçün mübarizə etməlidir. Ən vacib şərt kimi şəxsi istəklərin bəşəri mənafelərə qurban verilməsi gərəkdir ki, bunun da baş yolu mənəvi kamillikdən keçir və, deməli, şikəst mənəviyyatın bəhrəsi zorakı, hərki-hərkiliyə əsaslanan cəmiyyət - zalımlar və məzlumlar dünyası, mükəmməl mənəviyyatın bəhrəsi isə insanın insan kimi yaşamaq istəklərini reallaşdıran azad, hürr cəmiyyət olacaqdır.

İslam QƏRİBLİ

Bu zaman, təbiidir ki, kitabın hansı növü olursa-olsun, Qərbdə olduğutək, bahalı bir əşyaya çevrildi. Əgər keçmişdə kitabı hazırlayanlar onun tərtibatına, kağızının keyfiyyətinə o qədər də əhəmiyyət vermirdilərsə, indi, yeni texnologiyanın imkanlarına müvafiq və yaxşı qazanc əldə etmək üçün kitabların üzü və içi üçün müxtəlif materiallardan, tutalım, par-par parıldayan müxtəlif qızılı və gümüşü kağız növləri, "lüminasiya" üsulu və s.-dən istifadə etməklə kitabın qiymətini birə on qaldırdılar. Halbuki, tez-tez müraciət olunan bir çox zəruri kitabların həddindən zəngin tərtibatda nəşr edilməsinə və onları çox bahalı qiymətlə bazara çıxarılmasına heç bir ehtiyac yoxdu.

Həmən kitablar arasında yaxın keçmişə məxsus naqis bir ənənə-yenə azman "batmankitablar" ortaya çıxdı. "Batmankitabları" hazırlayıb ərsəyə gətirənlər elə bilirlər ki, kitabın ölçüləri nə qədər böyük olsa, onun ləyaqəti, nüfuzu və hörməti də o qədər böyük olar. Əslinə qalarsa, bir kitabı bucağa qoyub bu gün ona sitayiş etmək nə qədər gülüncdü, indi vaxt o vaxt deyil. Başqa sözlə, naşir "az olsun, bahalı olsun" deyə, yaxşı qazanc əldə etmək istəyir. Halbuki, "çox olsun, ucuz olsun" prinsipi burada əsas götürülərsə, hər iki tərəf tam razı qalmış olar. Lakin çağdaş sıravi kitab hərisi bugünkü bahalı kitabları heç cür almaq iqtidarında deyildir. Əslinə qalarsa, kitabın kseroks vasitəsilə üzünü çıxarmaq əsl kitabın özündən qat-qat ucuz başa gəlir. Bunlar nəzərə alınmalıdır.

Əgər bu gün Kitabı uşaqlar üçün bir oyuncaqa, əyləncəyə çevirmək istəyiriksə, bunu hardasa başa düşmək olur. Digər tərəfdən, düşünürsən, İnsana uşaqlığından Kitabı "oyuncaq və əyləncə növü"-tək təqdim etməklə biz onu elə uşaqlıq çağlarından Kitaba bir oyuncaqtəki baxmağa alışdırmırıqmı? Həqiqətdə də yaşlılar üçün nəzərdə tutulmuş kitabları "batmankitab" və ya bahalı əşya, al-əlvan "oyuncaqlara" çevirməyə heç bir ehtiyac yoxdur. Əksinə, kitab nə qədər yığcam və sadə olarsa, onu gəzdirmək, kitab rəfinə yerləşdirmək asan olur. Elə ötən çağların müqəddəs miniatür kitablarını yada salaq. Həmən kiçik kitablardan bu gün də istifadə olunur.

Kitab dünən, bu gün

Adətən deyirlər ki, Televiziya, Kompüter və İnternet zamanında ənənəvi kitaba, qəzetə artıq yer yoxdur, guya televiziya və kompüter Kitabı sıxışdırıb aradan çıxardaraq, onu tədricən əvəz etməkdədir. Bu müddəada çox böyük bir həqiqət var. Əslində, bu gün insan ona lazım olan hər hansı informasiyanı kompüterdən əldə edə bilir. Digər tərəfdən, zaman göstərdi ki, bir vaxtlar ənənəvi roman, povest və hekayə janrlarında yazılmış ədəbi-bədii kitabların qəhrəmanlarının görkəmi, uzun-uzadı və müfəssəl təbiət təsvirlərini hərə öz fərdi təxəyyülündə özünəməxsus tərzdə canlandırırdı. Bu gün isə buna ehtiyac yoxdur. Müasir mütaliəçi həmin "povest və romanlar"dan aldığı ləzzəti heç bir təxəyyülə varmadan videokaset və teleseriallardan, deyək ki, "bişmiş", hazır şəkildə mənimsəyir. Onu kitabdakı "şirin məzmun, macəra", deyək ki, gəlişigözəl "poetik" ifadə və bənzətmələrlə təsvirlənmiş uzun-uzadı təbiət mənzərələri də maraqlandırmır. Bunların televiziya ekranında mükəmməl təcəssümünü görüb təbii səsin eşidir. Başqa sözlə desək, bu gün mütaliəni sevən insan, artıq bir *tamaşaçı* tək, teleekranda onların görümlü (vizual) və səsli oxşarını sabiq donmuş tablo halında deyil, daimi hərəkətdə seyr edir və bununla ehtiyacını ödəyib tədricən "teleekranın əsiri"nə çevrilir, asudə vaxtda kitab oxumağı tərgidir. Eyni vəziyyət müasir təsvir sənətində də baş verir.

Açıq deyilməsə də, yaxın keçmişdə və bizim günlər yazılan "povest, roman, pyes" adlandırdığımız ənənəvi ədəbi və səhnə janrlarının 99 faizi, əslində, sonradan, bir qayda olaraq, videokaset, televiziya filmi və seriallara çevriləcək bu və ya digər ekran əsərinin əsasını təşkil edən yazılı bir layihə, potensial bir "ssenari" kimi nəzərdə tutulub, öz ekran təcəssümünü gözləyir. Artıq öz "müstəqilliyi"ni itirmiş bu cür "ədəbi əsərlər"in özünəməxsus dil xüsuyyətləri, müəllifin fərdi üslubu, gözlənilməz söz oyunu, başqa sözlə desək, sırf yazılı və şifahi ədəbiyyata, sözə, milli dilə xas olan incəliklər öz önəmini, gərəkliliyini itirir, üçüncü-dördüncü plana çəkilərək praqmatik çağdaş qiraətçi üçün artıq heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Burada yalnız, macəralar, qısa mükalimələr ön plana çıxardılır. Mütaliənin get-gedə aradan çıxmasının, deyək ki, oxu mədəniyyətinin aşağı düşməsinin başlıca səbəbi də elə buradadı.

Qısaca desək, sabiq oxucu bu gün potensial bir "teleekran tamaşaçısı"na çevrilərək, artıq ədəbi janrların *görümlü və səsli təcəssümünü* "kağız üzərində həkk olunmuş sözə və yazı tər-zi"nə üstün tutur. Ekran çəkilişi üçün nəzərdə tutulmuş "ssenari" janrına hal-hazırda tələbat çoxdur. Bu gün qələmə alınan ənənəvi ədəbi əsərlər isə, demək olar ki, artıq kitabsevər və mütaliəçilər üçün deyil, *ekran tamaşaçısı, videoseyrçiyə* ünvanlanır. Bu cür əsərlər, istər detektiv olsun, istər macəra və ya məhəbbət ro-manı, deyək ki, artıq bədii ədəbiyyatın "malı" deyil, "ekran malı"na aid edilir.

Bununla belə, qədim tarixə malik ənənəvi Kitab da yerində saymır, sabiq mövqeyini qoruyub möhkəmlətmək üçün Televiziya və Kompüterin bu gün ondan mənimsəyə bilmədikləri xüsusiyyətləri yenidən özünə qaytarmağa, müasir cəmiyyətə gərəkli olmaqdan ötrü yeni zamana uyğun "don" axtarır. Misal üçün, son zamanlar artıq elə müasir bir, deyək ki,"kitab növü" meydana çıxmışdır ki, uzun zaman kağızdan hazırlanan ənənəvi kitabın, artıq biçimi, cildləmə, vərəqləmə və digər xüsusiyyətlərinə ehtiyac qalmır. Sözün qısası, bu və ya digər kitabın disketini orta kitab boyda yastı bir "lövhəciyə" keçirməklə onu "doldurur" və sonra, kompüterdə olduğu tək, işıqlanan ekranda düyməni basmaqla kitabın mətnini "vərəq-vərəq" oxumaq olur. Ondan cib telefonu kimi təyyarədə, maşında, metroda istifadə etmək mümkündür. Demək olar ki, bu hələ başlanğıcdır, bu istiqamətdə axtarışlar aparılır və kim bilir, ənənəvi kitab nə kimi biçim dəyişikliklərinə uğrayacaqdır. Ola bilsin ki, lap yaxın gələcəkdə həmən "lövhəcik"də "Qurani-kərim" və başqa müqəddəs Kitabları oxumaq mümkün olacaqdır, bəlkə də hardasa artıq oxuyurlar. Qoy olsun, məgər bu gün "Noutbuk" dediyimiz kompüter növü özünəməxsus müasir kitab deyilmi?

Kitab bu gün ənənəvi cildini, biçimini dəyişsə belə, öz əhəmiyyətini əsla itirməyib, çağdaş zamanda da kitabsevərlərin xidmətindədir, bugünkü həyatımızı onsuz təsəvvür etmək hələlik qeyri-mümkündür. Onu hər vaxt, istər kitabxana, istər evdəki kitab rəfindən götürüb, dəfələrlə istənilən informasiyanı əldə etmək mümkündür. *"Kitab və oxu mədəniyyəti millətin, xalqın mədəni və mənəvi*

səviyyəsinin bariz göstəricisidir" desək, yanılmarıq. Əski dövrlərin insanları öz həyatı, mənəvi-əxlaq normaları, davranışları və münasibətlərini Allah tərəfindən göndərilmiş üç müqəddəs Asimani Kitab - *"Quran"*, *"İncil"*, *"Tövrat"* (bu gün onları ən müasir Kitab - *Teleekran* əvəz edibdir) əsasında qurmuş və bu gün də qurmaqdadırlar. Öyrənilmişdir ki, mütaliə ilə məşğul olan insan heç vaxt bu və ya digər cinayətə qurşanmaz, başqa insanı öldürməz, özgə malına göz tikməz. Kitabı sevən insan heç zaman boş-boş, mənasız söz-söhbət və əməllərlə məşğul olmaz və s.

"Mənim pulum var, mən hər şeyə qadirəm" demək, əslində, çox yanlış müddəadır. *"Mənim biliyim var, ali savadım var, mən hər şeyə qadirəm"* deyən həyatda həmişə qalib gəlir. İnsanı pul, var-dövlət deyil, yalnız Kitab, Bilik və Savad zənginləşdirir, onu digərilərdən üstün edib ətrafındakıların hörmətini qazandırır. Bu keyfiyyətlər onun cəmiyyət üçün nə qədər gərəkli olduğunu, həm də pul qazanmaq şansını iki-üç qat artırır.

Kitabların əksəriyyəti insanları yalnız yaxşı yola, insanlığa çağırır. Bu gün oxucu keçmişdə olduğu tək, yenə Kitabda yalnız "bu dünyaya gəlib necə yaşamaq, nə naminə ömür sürmək" və bu kimi çox ciddi və həyati suallara cavab axtarmaqdadır. Bu suallara çağdaş Teleekran və Kompüter cavab vermək iqtidarında deyillər. Amma Kitab bunlara cavab verir. Ötən-keçən tarixi faktlarla, keçmişin həyat təcrübəsilə, vaxtilə baş vermiş ibrətamiz oxşar hadisələr və dahilərin həyat təcrübəsi və müdrik kəlamları ilə. Odur ki, hal -hazırda Kitabdan üz döndərmək heç cür mümkün deyil, biz ondan bu gün də bəhrələnməyi bacarmalıyıq. Onun ən ilkin qayəsini, əvvəlki mahiyyətini, insanın bu dünyadakı sağlam yaşayış qaydalarına yiyələnməsi missiyasını özünə qaytarmaqdan ötrü yollar axtarılmalıyıq.

Bizim günlər yerli kitabsevərlər və kitab mağazalarının sayı kəskin surətdə azaldığı halda, Bakıda nəşr olunan kitabların sayı get-gedə artır, məzmun sarıdan seçim genişlənir. Rusiyadan ixrac olunmuş hər cəhətdən yüksək keyfiyyətli kitablar mağazaların beşdə dörd hissəsini tutub, professionallıq və kitab mədəniyyəti sarıdan özfəaliyyət və həvəskar təsiri buraxan, heç bir beynəlxalq standartlara, burada qəbul olunmuş qayda -qanuna uyğun gəlməyən yerli çap məhsulu ilə mənasız rəqabətə girişərək onu çox-çox geridə qoyub "bazardan" sıxışdırır. Ümumilikdə, qonşu ölkələrin mətbəələrində çap edilmiş kitablarımız istisna olunarsa, ölkəmizdə nəşr olunan kitablar xaricdə ərsəyə gətirilmiş kitabların zahiri görkəmi, çap keyfiyyəti ilə rəqabətə girmək iqtidarında deyil. Bizcə, başqa yerlərdə qəbul edilmiş qayda-qanuna görə, ingilis, fransız, rus və digər əcnəbi dillərdə çap olunmuş kitablar xüsusi *"Xarici kitablar mağazası"*nda satılmalıdır. O biri mağazalarda isə, bir qayda olaraq, yalnız dövlət dilində nəşr olunmuş yerli kitablara geniş yer verilməlidir.

Kitab və oxu mədəniyyətimizi qaldırmaq istəyilə yanaşı, Azərbaycan Kitabını (istər klassik, istər müasir) dünyaya tanıtdırmalı, önəmli kitabları mütləq xaricdəki soydaşlarımıza çatdırmalıyıq. Bu gün xaricdə, xüsusən çoxsaylı Azərbaycan diasporu məskunlaşmış ölkələrdəki səfirliklərimizdə və buradakı "milli mədəniyyət mərkəzləri" nəzdində, o cümlədən Orta Asiyada, Türkiyədə "Azərbaycan Kitabı" mağazalarının açılmasına böyük ehtiyac duyulur.

Kitabxanalarımız

Bu yerdə istər-istəməz bizim kitabxanalar yada düşür, burada yeganə ümidimiz, demək olar ki, onlardır. İş belə gətirib ki, bu mədəniyyət ocağlarına biz həmişə ikinci-üçüncü dərəcəli bir "obyekt" kimi baxmışıq. Ötən əsrin ikinci yarısından başlayaraq kitabxanalara hər şeydən uzaq sakit bir məkan, yalnız kitab hərisləri, tələbə və elm əhlinə məxsus olub, onların görüşdüyü bir ocaq kimi münasibət bəsləyir, ətrafda hər şey dəyişdiyi halda, onları həyatda baş verən dəyişikliklərdən çox-çox kənarda saxlayırıq.

Zənnimizcə, indiki vəziyyətdə bütün kitabxanaların, o cümlədən, ali təhsil müəssisələrindəki kitabxanaların bir guşəsində və onların nəzarəti altında Kitab Mağazası və ya kitab satışı köşkləri (bukinist mağazası olarsa, daha yaxşı) yerləşdirilməli, buna əlavə, yeni texnologiya ilə təchiz olunmuş mərkəzi kitabxanalar, bir qayda kimi "Milli Kitab Sarayı", "Oxu Evi" adlandırılmalı, bu mədəniyyət ocaqlarında bir zamanlar fəaliyyət göstərən Kitabsevərlər Klubu, poeziya, ədəbi qiraət və s. dərnək və ocaqlar hökmən bərpa edilməli, Kitab Sarayları birmənalı şəkildə sabiq *Mədəniyyət Evləri*, *Mədəniyyət Saraylarını* əvəz etməlidirlər.

Bizcə, yenicə çapdan çıxmış önəmli kitabların "təqdimat-prezentasiya" mərasimləri şadlıq evləri, restoranlarda deyil, bir adət olaraq, Kitab Sarayları, Kitabsevərlər Ocağlarında keçirilməlidirlər. Bu, bir və ya bir neçə müəllifin çapdan çıxmış yeni kitablarının oxuculara təqdim olunması mərasimlərini vaxtaşırı hər ayın müəyyən gününə təyin edib, bu gün kitabxanada, bir adət təki *"Təqdimat günü"* sayılmalıdır. Həmin "təqdimat günləri" rəsmi, formal şəkildə deyil, dəyirmi masa arxasında çox səmimi və məhrəm şəraitdə keçirilməli, müəlliflərin və bu kitablar üzərində işləyib onu ərsəyə gətirənlərin fikir və mülahizələri, oxucuların sualları dinlənilməlidir. Təqdimat mərasimləri yalnız bir müəllifin kitabı ilə bağlı deyil, həmçinin bu və ya digər nəşriyyatın son "məhsulu"na baxış tərzində və ya kitabların dizaynı ətrafında da keçirmək olar, burada nəşriyyat sahibləri və mütəxəssisləri dinləmək pis olmazdı.

Onu da deməliyik ki, əksər naşirlər bu cür "görüş və sərgilər"dən, bir qayda olaraq, imtina edir, çünki çox yaxşı bilirlər ki, onların ərsəyə gətirdikləri kitab məhsulu həqiqi professionallıqdan uzaqdırlar. Demək olar ki, son illər kitablarımızın dizaynı açıq-aşkar və bir adət təki bu işdə naşı olan sifarişçi "kitab müəllifləri"nin təkidi, zövqü və səviyyəsinə uyğun (o, bundan ötrü pul verir və təbiidir ki, kitabını istədiyi kimi görmək istəyir, naşir isə əsla buna etiraz etmir) olaraq, ya da bol yerli-yersiz yerləşdirilmiş zövqsüz rəngli fotoşəkillərlə (bir qayda kimi, kitabın üst cildinə çıxarılmış müəllifin öz şəkili) dolu kitablar, yaxud əksinə, büsbütöv şəkilsiz, bəzək-düzəksiz, səhifələri sönük, maraqsız və darıxdırıcı mətndən ibarət kitablardırlar.

Sözün qısası, təqdimat mərasimlərinin sonunda müəlliflər öz kitablarını tədbir keçirən kitabxanaya, istərlərsə bu mərasimə gəlmiş oxuculara bağışlaya bilərlər. Bunlarla yanaşı, elə bu tədbir za-

manı kitabın topdan satışını, "hərracı"nı keçirmək, yaxud sadəcə kitab mağazaları nümayəndələrinin sifarişlərini də qəbul etmək olar. Əlbəttə, qabaqcadan onları bu tədbirə dəvət etmək şərtilə.

İş burasındadır ki, biz bu gün "oxu" dedikdə, üzərində hər hansı bir mətn həkk olunmuş kitab səhifələrini vərəqləyib səslə və ya səssiz oxumaq, mütaliə etmək işilə yanaşı, musiqinin müşayiətilə ucadan oxumağı da nəzərdə tuturuq ki, (vaxtilə ona "təğənni etmək" də deyirdilər) hər ikisinin kökü eynidir. Odur "Oxu evi, oxu zalı" *"Mahnı-musiqi zalı"* kimi də açıqlanarsa heç də pis olmaz. Bunu deməklə, xatırlatmaq istəyirik ki, əski adət-ənənəyə görə kitabxanaların qiraət zallarında tam sükut hökm sürməlidir ki, oxuyub-yazmaqla məşğul olan kitab əhlinə heç bir şey maneə olmasın. Doğru fikir və çox yaxşı bir ənənədir. Amma ayda bir-iki dəfə bu ənənəni və sükutu pozub "Qiraət-oxu zalı"nda şeir oxuma-bədii qiraət, aşıq dastanı məclisləri, meyxana yarışları və səs-küylü viktorinalarda musiqinin, lap mahnının səslənməsi qəbahətdirmi?

Odur ki, mərkəzi kitabxanalarda, xüsusilə ali məktəblərdəki kitabxanalar nəzdində, keçmişdə olduğutək, Poeziya Teatrı, Folklorsevərlər Ocağı, daha, nə bilim, nə kimi dəmək və ocaqların fəaliyyət göstərməsi, meyxana gecələri, tanınmış bir şeirin müxtəlif ifaçılar tərəfindən oxunması yarışlarının keçirilməsi maraqlı və səmərəli olar. Ən başlıcası kitabxanalarımıza yeni-yeni oxucular cəlb olunardı. Ümumilikdə, Kitab Evlərindəki "qiraətxana"lar yeni ab-hava ilə aşılanmalıdırlar.

Beləliklə, milli mədəniyyətimiz üçün ayrıca əhəmiyyət kəsb edən kitabların təqdimat mərasimlərini M.F.Axundov adına mərkəzi kitabxanada, Nizami muzeyində, sırf elmlə əlaqəli kitabların Elmlər Akademiyasının kitabxanasında, digər kitabların təqdimatını isə, bilavasitə gənc kitabsevərlərin daha çox toplanması mümkün olan universitet və tədris akademiyalarının kitabxanalarında keçirilməsi məqsədəuyğundur.

Buna əlavə, bir vaxtlar kitabxanalarda keçirilən "Oxucu konfransları" hökmən bərpa olunmalıdır. Burada kitab əhli arasında müsabiqə yolu ilə keçirilən sorğu əsasında, deyək ki, "ilin ən yaxşı, oxunaqlı kitabı"nı müəyyən etmək, hansı kitabın təkrar nəşrinə ehtiyac duyulduğunu, oxucuların hansı mövzuya həsr olunan kitabları daha çox mütaliə etmək istədiyini və s-ni öyrənmək olar. Həmən konfranslarda televiziyadakı "İntelekt" verilişinə oxşar müxtəlif viktorinalar, bilik yarışları təşkil edib qaliblərə kitab hədiyyə etmək olardı. Mərkəzi kitabxanalarla yanaşı, həmən konfrans və yarışları ali məktəblərin kitabxanalarında keçirmək daha səmərəli olardı. Ayrı-ayrı rayonlarda deyək ki, *"Filan Kitab Sarayı qonağımızdır"* adı altında səyyar "Oxucu Konfransları"nın təşkili lap yerinə düşərdi. Bu zaman yerli oxuculara yük maşınında quraşdırılmış xüsusi səyyar "Kitab köşkləri" lap yeni nəşrlərin satışını (deyilənə görə, şəhərlə müqayisədə kəndlərdə daha çox mütaliə ilə məşğul olurlar) təqdim etmək olar. Yay fəsli isə rayonlarda yerləşən İstirahət Evlərində, yaxud şəhərimizin böyük xəstəxanalarında kiçik oxucu konfransları keçirmək və buraya da yenə səyyar "Kitab köşkləri" gətirməklə, həm buradakı oxucuların rəyi, arzusunu öyrənmək, həm də yeni kitabların satışını təşkil etmək olar. Onu da deməliyik ki, ayrı-ayrı fərdlər istəsələr buradakı kitab satışlarını daimi biznesə çevirib nəticədə, yaxşı qazanc eldə edə bilərlər. Təəssüflər olsun ki, bir zamanlar vaxtaşırı keçirilən "Kitab Yarmarkaları", "Kitab günü" bayramları artıq və yəqin ki, həmişəlik unudulmuşdur...

Vaxtilə savadsızlığı ləğv etmək, insanlarda kitaba həvəs oyatmaq, oxu mədəniyyətini qaldırmaq məqsədilə nəşriyyatlar xalq nağılı, aşıq dastanı və s-dən ibarət ayrı-ayrı folklor nümunələrini silsilə şəklində və sadə tərtibatda çox ucuz kitabçalar çap etmişlər. Bəziləri bu kitabçaları alaraq oxuduqdan sonra onları qəzet kimi tullamış, digəriləri isə özlərində saxlamışlar. Bu yolla həm savadsızlıq qismən aradan götürülmüş, həm də insanlarda kitaba hədsiz maraq oyanmışdır. Bəlkə, keçmişin bu və digər təcrübəsindən bu gün də bəhrələnmək lazımdı?

Hal-hazırda artıq inamla demək olar ki, dünya klassikləri - Nizami, Füzuli, Xətai və digərilərinin əsərləri müasir gənc azərbaycanlı nəsli üçün anlaşılmaz qalaraq, onları hərtərəfli qavramaq (onların lap sonrakı sətri tərcümələrini belə) çətindir. Yaxşı olardı ki, başqa ölkələrdə olduğutək, onların "adaptasiya" edilmiş qısa, yığcam və sıxılmış variantları hazırlanıb çap olunsun ki, indiki gənclərimiz heç olmasa onları bu variantlardan tanıya bilsinlər. Həmin klassik əsərlərin əslini, orijinalını isə qoy ədəbiyyatşünaslar oxuyub onları bütün incəlikləri və təfərrüatına kimi araşdırıb, şərh etsinlər.

Zənnimizcə, bu gün kitabxanaların cəmiyyətdəki rolu, qayəsi və statusunda ciddi və əsaslı dəyişikliklər baş verməlidir. Kitabxanalar keçmiş və müasir milli mədəniyyətimizin mərkəzinə, himayədarı və təbliğçisinə çevrilməlidir. Ümumiyyətlə, kitabların istehsalı, yayılması və satışı əvvəllər fəaliyyət göstərmiş "Kitab Palatası"na oxşar bir Mərkəzdə birləşməli və bundan sonra bu işlər əsas etibarilə kitabxanalara həvalə olunub onlar tərəfindən həyata keçirilməlidir. Onların keçirdiyi hər hansı tədbir, bir qayda olaraq, vaxtaşırı televiziya kanallarında işıqlandırılarsa, çağdaş insanlarda kitaba maraq və həvəsi ikiqat oyatmaqda, onları kitab mağazaları və kitabxanalara cəlb etməkdə böyük rol oynaya bilər. Olimpiya idman kompleksləri ilə yanaşı, "Kitab Sarayları, Oxu evləri"nə də qayğı və maraq artırılmalıdır. Niyə idman yarışları televiziya ekranlarında hər gün, dönə-dönə göstərildiyi halda, hər yeni bir kitabın dünyaya "göz açması" faktı, önəmli hadisətək, televiziya tamaşaçılarına xəbər verilməsin?

Bu məsələ ilə çox ciddi məşğul olmağın vaxtı çatmışdır. Müəyyən işlər həyata keçirilməli, xüsusi qərarlar qəbul olunmalı, sərəncamlar verilməlidir. Ümidvarıq ki, Milli Məclis öz *"Kitabxanalara dair"* xüsusi qərarı ilə Milli Kitab Saraylarının yeni statusunu müəyyən edib, onlara geniş səlahiyyətlər verəcəkdir.

Kitab-oxu mədəniyyətindən uzaq düşmüş xalq get-gedə savadsız kütləyə çevrilir, onun gələcəyi isə şübhə altına alınır.

Mobil ASLANLI HUNTÜRK

«CAHAN İGİD ƏRLƏRİNDİR...»

(Hüseyn Cavidin yaradıcılığı fonunda)

Hüseyn Cavid XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının yetişdirdiyi ən nadir tarixi simalardan biridir. O, istedadlı şair və dramaturq kimi ədəbiyyatımızın ən yaxşı ənənələrini layiqincə davam etdirən nəhəng fikir və söz korifeylərindən öncülü kimi yaddaşlarda silinməz iz qoymuşdur.

Böyük Cavidin çoxşaxəli ədəbi yaradıcılığında, habelə geniş ictimai-pedaqoji irsində insan konsepsiyası, onun əqli, mənəvi, əxlaqi-iradi və fiziki tərbiyəsi mühüm yer tutur. Cavidə görə, kamil insanı fiziki-cismani baxımdan yetkin olmadan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Odur ki, böyük maarifçi öz pedaqoji fəaliyyətində ahəngdar və hərtərəfli nəslin yetişdirilib formalaşmasında fiziki tərbiyə və sağlamlıq məsələlərinə lazımi diqqətin artırılmasının zəruriliyini xüsusi qeyd edirdi.

H.Cavidin ədəbi irsi elə bir zəngin xəzinədir ki, onu araşdırdıqca qədim türklərin alp-ərdəmli soy-kökündə, etnogenezində qərarlaşmış qəhrəmanlıq, igidlik əlamətləri qanına, canına hopmuş, onların mənəvi ruhlarının mayası olan yaşayış qayda-qanunları, həyat tərzi qayəsinə dərindən yaxınlaşırsan. Cavidin "Topal Teymur" əsəri türk xalqının böyük sərkərdəsi Fateh Teymura həsr olunsa da, əsərdə yalnız Türküstanın deyil, bütövlükdə Turan aləminin uzaq qərinələrdən gələn alp-ərənlik ruhu çırpınır. Əsərdə Teymurun yeni bir savaşa hazırlaşdığından xəbərdar olan Olqa Orxana deyir: "Halbuki, onun üzündə heç bir şiddət və həyəcan izi yox..." hər zamanki vüqar və ciddiyyəti, hər zamankı halı üstündə".

Şair Orxanın sözləri ilə böyük iradi güc, səbr, dözümə malik olan qaplan şücaətli sərkərdənin daxili aləmini açıqlayır. Yəni, Cavid təkcə böyük sərkərdə olan Teymur obrazının təhlilinə çalışmır, o, eyni zamanda, fiziki-iradi keyfiyyətlərin insan xarakterində yaratlığı dəyişiklikləri, onun sonrakı fəaliyyətində əldə edəcəyi qabiliyyətlərin ilkin əsası kimi qabarıq cizgilərlə verir.

Həyati təcrübələr təsdiq etmişdir ki, çətin, ağır sınaqlara tab gətirmək üçün, hər şeydən öncə, insanın iradəsi tərbiyə edilməlidir. Heç təsadüfi deyil ki, qəhrəmanlığı yaradan böyük iradi əzm, təmkin, dəyanət, fiziki inkişaf, xarakter və özünəinamdır.

H.Cavid, cəsarəti, hünəri qarşısında baş əydiyi, səcdə etdiyi, sevərək yaratdığı böyük Əmir Teymurun yenilməz bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında fiziki tərbiyə amillərinin, o cümlədən, mahir minicillik qabiliyyəti, ox-yay süzdürməsi, qılınc çalması, qurşaq tutması, habelə, səriştəli bir səyyad kimi ovçuluqda ad qazanması ilə yanaşı, gözəl şahmat bacarığını da vurğulayır: "Mənə xaqanlar xaqanı, Turağay oğlu Teymur derlər. Mən Yeşil şəhərdə dünyaya atıldım. Səmərqənddə nəşvünüma buldum. Babam Barlas qəbiləsinin hökmranı, özüm Gürgan nəslinin baş qəhrəmanı..."

Yerə, göyə sığmayan fəhm-fərasət, iti, çevik yaddaş, tanrının bəxş etdiyi cəsarət, qətiyyət, cismani dözüm və intəhasız fiziki qüdrət... hamısı bu diribaş türk cocuğunun cismini bələmişdi. Böyük hökmdar sonra istehzalı təbəssümlə əlavə edir: "Mən on iki yaşında ikən kəndimdə bir fərasət və böyüklük duymağa başladım. Mənimlə görüşənləri ciddi bir vüqar və hörmətlə qubul edərdim. On səkkiz yaşımda minicillik və avçılığa həvəs etdim. Vəqtimin çoxunu Quran oxumaqda, şahmat oynamaqda və at oynatmaqda keçirdim. Sonra Əmir Qazana yanaşdım, Hüseyn Kürd ilə savaşdım. İlyas Xocaya qoşdum, vəzirinlə pozuşdum. Oradan uzaqlaşdım, türkmənlərə əsir düşdüm. Sonra bir çox arkadaşla buluşdum. Blucistanla vuruşdum. Gah qalib gəldim, gah məğlub oldum. Ayaqdan bir yara aldım, iştə böylə ağsaq qaldım. Əvət mənəm yaralı arslan, mənəm Topal Qaplan".

Cavidin "Topal Teymur" əsərindəki mübariz ruh o dövrün türk məişətindən, onun qaynar həyatından doğmuşdur. Məlum həqiqətdir ki, qədim türk tayfaları döyüşkən nəsillər olub öz güzaranlarını, gün-dirriklərini hərb, savaş gücünə yaratmışlar. Dövrün ruhu, uzun müddət mübarizə meydanlarına davam gətirmək üçün bir çox fiziki təmrinlərin, iradi keyfiyyətlərin, güc-qüvvət püxtələşdirən savaşların aşılanmasını tələb edirdi. Cavid Teymur obrazının sadə təsvirində də həmin keyfiyyətləri elə bir ustalıqla təsvir edir ki, oxucu dərhal "bu orta boylu, qəvi bünyəli, omuzları geniş, barmaqları yuvarlaq, qılçaları uzun, əzələti ğayət sağlam" şəxsiyyətdə daxili səbat, böyük iradi qüvvə hiss edilir. Türk sərkərdəsinin qanlı, amansız qovğa və döyüşlərdən hər dəfə qalibiyyətlə çıxmasının başlıca səbəblərindən biri də türklərin hələ uşaqkən dava, savaş meydanlarında bərkiməsindən irəli gəlir: "Biz türklər çadır altında doğar, açıq səhralarda, qanlı müharibələrdə ölürüz... Müharibədə ölənlər evdə ölənlərdən sayca daha azdır. Mənce mübarizəsiz bir ömür, ömür deyil... Biz türklərə qürur və nəşə verən bir şey varsa, o da müharibə, o da qabiliyyətdir".

Cahanşümul bir sərkərdə, qüdrətli cahangir olan Teymur şəxsiyyəti insana hörmət, igidə, mərdə böyük sədaqət hissi təlqin edir. İldırım Bəyazidi əsir aldığı zaman ona rişxəndlə yazdığı, kinli, acı və zəhərli sözləri unudaraq deyir: "İştə, mən bu məktubdakı sözlərizizi unutdum və sizi əfv etdim. Yalnız əfv etmək deyil, hətta məhəbbətinizi də qazanmaq istərəm".

Məğribdən-məşriqə qədər hüdudsuz əraziləri dünyaya meydan sulayan Teymurun iradəsi qanlı mübarihələrdə, qovğalı savaşlarda, cəng döyüşlərində formalaşmışdır. Mütəşəkkil və nizami ordusu ilə dünyanı lərzəyə salan Teymur iti zehni, dəmir iradəsi, böyük siyasəti ilə nəinki şərq aləmində, eləcə də qərbdə tanınan, qəbul edilən hərb xadimi kimi ən nəhəng simalardan biri olmuşdur: "Sonra Cetləri boğdum, Cığatay elini Mavərünnəhrdən qovdum, Səmərqəndə girdim, xalqdan hörmət gördüm. Qurultay çağırdım, sözümü keçirdim. Bəlx şəhərinə vardım, Əmir Hüseynin işini bitirdim. Təkrar Səmərqəndə döndüm. Əmir elan olundum. Qəmərəddinlə çarpışıb qalib gəldim; Qızı Dilşad ağayı aldım. Xarəzmə girdim, qələlərini devirdim. Azərbaycan qucağıma atıldı. Kürdüstan təslim olaraq qurtuldu, Ermənistan və Gürcüstan xəracgüzarım oldu. Qaraqoyunlular üsyan etdi, ayaq altında əzildi. Şah Mənsur tüğyan etdi, bir anda başı kəsildi. Əvət mənəm cahangir dahi!... Mənəm hərb allahı!..."

H.Cavidin layiqli tədqiqatçılarından olan, yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir dövrdə dünyasını çox erkən dəyişən məhrum tənqidçi Məsud Əlioğlu ədibin fiziki yaradıcılığında iradi - əxlaqi, əqli və intellektual baxımdan öz oxşarı olan fikir və qılınc cahangirlərinə istək və arzularını açıqlayır: "Cavid qəhrəmanlığın, cəngavərliyin pafosunda bütün ruhu ilə yaxından bağlı olmuş və əzəmətli şəxsiyyətlərin bədii surətini rəsm etməkdən daxili nəşə və sevinc duymuşdur"[1].

Cavid "Topal Teymur" əsərində orta əsrlər türk xalqları arasında populyar idman növü kimi tanınan gimnastika (akrobatika), həmçinin atüstü milli xalq oyunlarından olan çovkan, qəpəq, xüsusilə cirid oyunu, habelə müxtəlif oyun və əyləncələrin musiqinin müşayiəti altında keçirilməsini yada salır. Ədib bu idman oyunları və əyləncələrin musiqi sədaları altında həyata keçirilməsinin zəruriliyini də unutmur. "Hələ Hindistandan gəlmə canbaz və oyunçular, mizahçı və lətifəçilər, rəqqas və rəqqasələr... Bir tıqım cirit oyunları. Pəhləvanların güləşməsi, yaşıl-qırmızı rənglərlə boyanmış fillərin oynadılması, hər dürlü xanəndə və sazəndə, hər çeşit yarış və əyləncə gerçəkdən insanı sərxoş ediyor".

Dahi dramaturqumuz pərəstiş etdiyi, həm də mahir bilicisi olduğu şahmatdan personajların dili ilə, istər obrazlı, istərsə də bədii ifadə vasitəsi kimi məcaz şəklində yaradıcılığında bu oyuna mühüm yer ayırırdı. Qaynaqların məlumatına görə, bütün mənalı ömrünün hərbə həsr etmiş, saysız qovğa və gənc savaşlarda bərkimiş türkün cahangir sərkərdəsi asudə vaxtlarında şahmata sarılarmış.

Böyük xaqanın həyatında şahmatla bağlı bəzi maraqlı məqamlara digər mənbələrdə də tövsiyə edilir. "İldırımı Şahənşah Teymurun çadırına gətirdilər. Deyir o vaxt qələbə çalındığını görən Teymur oğlu Şahruxla şətrənc oynayırdı. Xidmətçi İldırımın gətirilmə xəbəriylə çadıra girdiyi an Teymur şahı ilə qarşıdakı qalanı və "Şah ruh!" demişdi *("ruh" şahmatda qala daşınının adıdır, yəni - top-M.A.)*. Bu qəribə təsadüfdən sonra Əmirin əsl adı Mülpüddünya Səid Bahadır olan oğlu Şahrux adını aldı".[2]

Tarixən türkün düşmənləri tərəfindən dünyaya zalım, zülmkar və qanİçən bir fateh kimi təqdim edilən Əmir Teymur şəxsiyyəti, Cavid yaradıcılığında rus şovinist imperiyasının tüğyan etdiyi bir dövrdə yüksək sənətkarlıqla təsvir edilmişdir. Yurduna, xalqına sonsuz məhəbbəti, ordusuna, əsgərinə qayğıkeş münasibəti, öz ulularından əxz etdiyi ağıl, iradə, səbr, fitri istedad məhz qüdrətli Teymur şəxsiyyətini xarakterizə edən yüksək insani keyfiyyətlərdir. "Orxan! Əcələ edirsən, mən səni alçaltmaq deyil, yalnız imtahan etmək istədim. Unutma ki, Teymur şahmat oynarkən belə, taxtadan yapılmış kiçik bir piyadanı qeyb etmək istəməz. Halbuki sən cəsur və əşsiz bir qəhrəmansan. Əvət, sənin məharət və cəsarətin işlədiyin qəbahətdən daha böyükdür. Olqaydı, o dəyərli yadigarı mükafat olaraq sənə bağışladım. Fəqət qəlbin onun, düşüncə və biliklərin bizim olsun".

H.Cavid "Şeyda" əsərində zülmə, istismara, haqsızlığa dözməyən azad, mütərəqqi fikirli Şeyda mürəttibləri mübarizəyə, inqilaba səsləyir, əzazil rus çarının istibdadına qarşı üsyana haraylayır. "Fironu qəhr edən Musa bir çobandan başqa bir şey deyildi. Lakin sarsılmaz bir ruhla meydana atıldı. Öylə qəddar, zalım bir imperatora qalib gəldi. Zöhhakı məhv edən Gavə yoxsul, arxasız bir dəmirçi idi. Fəqət atəşli bir qəlblə inqilaba başladı, öylə xunxar, məğrur bir hökmdarın taxtını başına çevirdi. Məcid əfəndi kimdir?... Yalnız o deyil, hətta onu qudurdan qocaman rus çarlığı belə bu gün yarın yerin dibinə batar."

Əsərdə Şeyda öz tale və xoşbəxtliyini istiqlal savaşında axtarır. Onun fikirlərini əxz edən mürəttiblər:

İştə yalnız qeyrət və cəsarət istəyir... Əvət, yalnız səbat və mətanət istəyir.

Həmin əsərin digər bir yerində isə, birinci mürəttibin dili ilə əsarət zəncirindən, zülm buxovundan qurtulmaq üçün yalnız və yalnız kişicəsinə mətanət, ərcəsinə hünər, türkcəsinə bitkin bir qeyrətin olması zəruriliyi vurğulayır: "Birinci mürəttib "İştə çarəsi qolay!... Yalnız kəmiyyət, qeyrət lazım... Yalnız ərkəkcə mətanət lazım... Yoxsa, hərarət kimi üzü üstə süründükcə, əslə ağ gün görmiyəcəyik. Həm də gündən-günə əzilib məhv olacağıq".

Ədibin "İblis" əsərində zatən alicənab, humanist, nəcib vəhşiyar bir insan kimi təqdim edilən Elxan, həm də qorxmaz, fədakar bir surətdir. Elxan həm də nəcib və təmiz adamların dadına çatır, onlara dərhal əl tutub fəlakətdən xilas edir. O, son məqamda mücərrəd ideallara qapanıb, fövqəladə, ilahi bir qüvvəyə malik olmağa xəyal bəsləyir. Elxan ideal bir arzu ilə, allaha sığınmaq, əsl olmaq arzusu ilə yaşayır.

Dramaturq "İblis" əsərində gücü, fiziki dözümü, dəyanəti və şücaəti ilə seçilən İbn Yəmin barədə daha müfəssəl söhbət açır. Hərb döyüşlərində misilsiz hünər və rəşadət göstərmiş bu ərəb sərkərdənin

1. Məsudoğlu Ə. Hüseyn Cavidin romantizmi. Bakı, Azərnəşr, 1975, səh.57.
2. Rafiq Özdək. Türkün Qızıl kitabı, III c., Bakı, "Yazıçı", 1996, səh.70.

bitini heç bir qüvvə qorxuda bilmir. Mübarizələr burulğanında aslan tək çarpışan bu cəsur sərkərdənin dili ilə şair deyir:

Yaşamaq istəyirmisən, çarpış,
Hərbə qoş, həp vuruş, ya əz, ya əzil!
Onsuz irmək murada çox müşkül.

Məslək və amal rəmzi, cəsarət və qətiyyət mücəmməsi olan Cavid yaradıcılığında "Həyat mübarizəsi" mövzusu xüsusi əlahiddə yer tutur. Şairin "İblis", "Haqqını sən mübarizə ilə alarsan" və s. əsərlərində bu problem daha ətraflı açıqlanır. Vaxtilə zorakılıq, əsarət, köləlik, məlunluq və s. kimi mürtəce, təcavüzkar qüvvələri yox edib, azadlıq haqqını qazanmaq üçün o, xalqı mübariz olmağa, fədakarlıq göstərməyə səsləyir. Şair "Qüruba qarşı" adlı şeirində buna rəğmən yazırdı:

Çalış həm qalib ol, mərd ol! Bu aydın bir həqiqətdir:
Cahan bir nazənin dilbər ki, yalnız mərdə qismətdir...

Böyük ədib "Uçurum" əsərində Uluğ bəyin dilindən Qərbdən Şərqə keçən bir çox zərərli təsirləri, gənclərin əxlaq həddini aşması və onların mənəvi şikəstliyə sürükləməsi kimi halları tənqid edir.

Cavid zaman-zaman ölkədə Avropa mühitinin yayılmasına, türk gənclərinin bu meşşan mədəniyyətin biabırçı ünsürlərinə heç cür dözə bilməyərək, vaxtilə dünyaya meydan oxumuş Mete, Çingiz, Teymur, Sultan Mehmet sələflərinin çılızlaşdmasına dözə bilmir, onları vətənpərvər, hünərli, əqli və fiziki baxımdan kamil övladlar kimi gormək istəyir:

...Sərsəm firəng ədası,
Sərxoşluq, iffətsizlik
Sardı bütün gəncləri,
Zəhərləndi getdikcə
Məmləkətin hər yeri.
Qəhrəman Oğuzların,
Böyük Ərtoğrulların,
Sarsılmaz xələfləri
İmdi hən sapqın, azğın...

H.Cavid "Xəyyam" pyesində türkün fövqəlbəşər cahangirlərindən olan səlcuq hökmdarı Alp Arslanın coşğun döyüş ehtirasını, vüruş meydanlarında qeyzlənmiş şir kimi göstərdiyi əfsanəvi hünər və rəşadətini, yenilməzliyini yada salır.

Şair nəhayətsiz güc və dözümə, dəmir iradəyə malik ulu babasının cahangirliyindən sanki həzz duyur, ulu xələfinin yenilməz rəşadətini vəsf etməkdən ilham alaraq yüksək poetik ustalıqla onu təsvir edir:

Alp Arslan, o məğrur insan
Geri dönmüş sanıram Ceyhundan.
Orada etmişdi əhali üsyan,
Görünür, susmuş o qızğın tufan.

Səlcuqların növbəti cəng savaşında rumlar üzərində parlaq qələbə çalmış Alp Arslanın şərəfinə təmtəraqlı ziyafət verilir. Qüdrətli xaqanın bu müzəffər yürüşündən xoşnud olan xalqa Xacə Nizam (Xacə Nizammülmülk Həsən ibn Əli, səlcuq sultanlarından Alp Arslan və Məlik şahın vəziri olmuşdur - M.A.) böyük sərkərdənin bahadırlıq şücaətini, yenilməz qəhrəmanlığını haqlı olaraq dərin fərəh və ilhamla vəsf edir:

Sarayın iştə böyük aləmi var...
Şanlı bayramdır, əzizim, bu gecə,
Var ziyafətlə geniş əyləncə.
Bu gün Alp Arslan için xoş bir gün,
Qeysəri-Ruma o gəlmiş üstün.

Böyük ədibin 1910 - cu ildə yazdığı birpərdəli "Ana" pyesi onun ilk mənzum dramıdır. Əsərdə təsvir olunmuş hadisələr Dağıstan mühitində cərəyan edir. Pyesin qəhrəmanı Səlma xanım qorxubilməz, aslan ürəkli, məğrur bir qadındır. Onun Qanpolad adlı oğlu da hünərvər, mərd və mübariz bir gəncdir. Ana qəddar, cani, başkəsən, quduz xislətli adamların təqibinə sinə gərərək öz ciyərparasını ərənlərə xas igidliklə, mərdliklə mühafizə edir:

...Bütün dünya toplanıb gəlsə hərgiz,
Allah şahid, mən onu verməm elə.
İnsaf yoxmu? Səlma ölməmiş hələ!

Dramaturq "Maral" adlı əsərində türk sərkərdələrini, fütuhatlar fəth etmiş nəcib, ali, adil və fazil padşah və xaqanlarını qədərincə tanımadığımızdan dərin təəssüf hissi keçirir.

Ədibin fikrincə, türkün cavanşir oğulları bütün cahanda öz yüksək bəşəri keyfiyyətləri, mərdanəliyi və səmimiliyilə tanınıblar. Odur ki, Cavid yaradıcılığında türkün tarixən haqq, ədalət, vicdan naminə çarpışan hökmdarları ilə öyünüb fəxarət duymağımıza qadağa qoyanlara qarşı mübarizəyə qalxır. Yüksək intellekti, dərin erudisiyası, zəkavəti və səbatlığı ilə heyrət doğuran Qazi Bürhanəddin, Mirzə Cahanşah Həqiqi, Şah İsmayıl Xətai, Hüseyn Bayqara, Şahrux Mirzə, Uluq Bəy, I Mahmud, II Mahmud və b. neçə-neçə cəmi xaqanlarımız böyük filosof, mütəfəkkir, rəssam, musiqişünas, xəttat, maarifçi, şair olmaqları ilə yanaşı, həm də qılınc və söz bahadırı kimi solmaz şöhrətlərilə tarixdə silinməz izlər qoymuşlar.

Ədib bu əsərində həmin milli iftixarımız olan tarixi şəxsiyyətlərimizin kimliyini sübuta yetirmək üçün ciddi cəhd göstərir və Çingiz bəyin dilindən deyir: "...Öylə çürük həqiqətlər bir taqım boş qafalara yerləşə bilər. Mühakiməli bir adam, öylə iftiralara əsla qulaq verməz. Azacıq insaf etməli, İştə həp millətin tarixi meydanda... Əcnəbilər böyük İsgəndər, böyük Napaleon deyə öz qəhrəmanlarına abidələr yapdırır, heykəllər tikdirirlər. Fəqət bizlər!.. Bizlər isə Çingiz kimi cahangirlərə, Teymur kimi qəhrəmanlara xunxar, Teymur kimi qəhrəmanlara xunxar, canavar deyə - ləkələmək istəyiriz!...

Böyük dramaturqun fiziki tərbiyə və qəhrəmanlıq motivləri üzərində köklənmiş "Afət" əsərində üsyankar ruhlu cəngavər kimi təqdim etdiyi oğuz igidi Ərtoğrulun dilindən alplığa, ərdəmliyə səsləyən hayqırtısı bulunur. Əsərdə gənc mühərrir dövrünün müasirlərinə həyatın keşməkeşli burulğanında fiziki və mənəvi gücünü səfərbər edərək ağır məhrumiyyətlərə tab gətirib mübarizəyə qalxaraq fəhm-fərasət, əzmkarlıq göstərməyin mərdlərə xas olan xüsusiyyət olduğunu vurğulayır.

Cavid yaradıcılığında həm də fiziki tərbiyənin əsas növlərindən olan idmanın turizm, o cümlədən onun tərkib hissələrindən və köməkçi vasitələrindən olan tənəzzöh və gəzintilərə, səyahət və ekskursiyalara da bu və ya digər şəkildə qismən də olsa müəyyən yer ayırmışdır. Canlı təbiətin əsrarəngiz guşələrini seyrə dalmaq, saf su, bol oksigen, günəş şüası, yaşıllıq və s. kimi təbii amillərin sağlamlığın mühafizəsində və möhkəmləndirilməsində əvəzsiz rol oynadığını aydın dərk edən ədib, həmin problemlə bağlı öz fikir və mülahizələrinin ədəbi irsində işıqlandırmağı özünə mənəvi borc bilmişdir.

Ədibin "Uçurum" pyesində Əkrəmin dostu Yıldırıma çox geniş miqyaslı, həm də uzunmüddətli səyahətdən dərin həzz duyaraq mənun olduğunu belə izah edir:

...Çox uzun sürdü yapdığın səyahət.
Əvət, bir qaç dağlar, dənizlər aşdım,
Bütün Turan ellərini dolaşdım,
Dağıstanda keçdi son səyahətim,
Onunçün dəyişmiş həp qiyafətim...
Səyahətdən zövq alan bir türk için
Krım yalılıarı, İdil boyları,
Qafqaz dağları, şanlı türk soyları
Birər sərgidir - seyrinə doyulmaz...

Cavid möhkəm xarakterli, heç bir səciyyəvi xüsusiyyəti olmayan, tez-tez təsir altına düşən, zəif iradəli, bir sözlə, xaraktersiz insanları heç cürə qəbul etmir. Ədibin dramaturgiyasına nəzər yetirsək, onun yaratdığı bütün surətlər qəhrəman ruhlu, əzmkar, cəngavər xarakterli tiplərdir. Cavidə görə, ruhi və mənəvi xüsusiyyətlərini qabarıq şəkildə fərqləndirən xarakter, həmin fərdin müxtəlif şəraitdəki davranışında, başqa adamlara münasibətində, ictimai və şəxsi həyatın verdiyi qiymətdə təzahür edir. Əsl mərdanə insanların xasiyyət və keyfiyyətləri mühitin, onu əhatə edən ictimai quruluşun təsiri ilə yaranır və tərbiyə olunur. Ədibin yaradıcılığındakı ictimai-siyasi, milli-mənəvi, iradi-əxlaqi fikirlər onun Teymur, Ərtoğrul, Orxan, Səyavuş, Azər, Maral, Şeyda və b. qəhrəman tipləri dönməz xarakteri, mətin və əzmliyi ilə təşəkkül tapır ki, bütün bunlar da əsərin forma və məzmun özünəməxsusluğunu şərtləndirir.

Cavid "Azər poemasındakı "Dəniz kənarında" başlıqlı bölməsində Azərin dili ilə müasir müsbət dəyişiklikləri təbliğ edir, köhnəliyi dəf etməyə, gələcəyə can atmağa, öz ölkəsinin layiqli vətəndaşı olmağa səsləyir. Gənclərdə cəsarəti, gücü, qüvvəti təlqin etməklə, onları "öz evlərinin cəpərindən" dışarı çıxmağa, bunun üçün "çəlik qollara", qartal kimi geniş səmalarda süzmək üçün "qüvvətli qanadlara" malik olmağı tövsiyə edir:

Çarpış, elmi bir inqilab isə sən
Qəhrəman ol, öc al də vəhşətdən
Mənliyin imdi inləyirsə, yarın
Qabiliyyətlə parlasın alnın.
Səni yalnız öyündürər qüvvət,
Qüvvətin varsa, haqq sənindir, əvət.
Lakin insnada yoxsa əqlü zəka,
Sadə qüvvətdə yox səmər əsla.

Yaradıcılığında kamil insanı həm də fiziki - cismani baxımdan yetkin, gücü, qüvvətli təqdim edən Cavid "Azər" poemasında mənsub olduğu millətinin etnos mentalındakı xarakterik xüsusiyyətlərindən zühr edən alpığı, ərdəmliyi, mərdliyin əsas təzahür kimi dəyərləndirdi. İradi möhkəmliyin, mətinliyin, xarakter bütövlüyünün fiziki inkişafla, fiziki-cismani yetkinliklə birbaşa əlaqəsini vəhdət-

də görən şair, qətiyyən yanılmır. Dahi dramaturq çalışqanlığı, işgüzarlığı, təkidliliyi, inadkarlığın fiziki təkmilləşməyə, iradi inkişafa təkan verən vacib amil olduğunu belə dəyərləndirirdi:

Əsrin yavruları olun... əvət ancaq cəsarət,
Ancaq çəlik qollar verin insanlara səadət...
Hər qüvvətə üstün gəlir ancaq qorxusuz bəşər,
Cahan igir ərlərindir, qorxaq gözə çöp düşər.
Qorxu - sinəsi bir mərəz ki, azar azar öldürər,
Nəşəsiz bir ömrü ancaq mübarizə güldürər.

"Cahan igid ərlərindir, qorxaq gözə çöp düşər" deyən Cavid xalqının qorxubilməz bütün cavanşir övladlarını daim hünərə, rəşadətə səsləyir. Onun fikrincə, Vətən, torpaq, millət uğrunda fədakarlıq göstərmək üçün onlar, hər şeydən öncə, fiziki tərbiyə məşğələlərinə, oyunlara, milli xalq idman növlərinə sıx bağlı olmalıdırlar. Belə idman təmrinlərindən biri də qurşaq tutmaq, küştü yapışmaq, bir sözlə, güləşin müxtəlif növlərinə ciddi meyl və həvəs göstərməkdir. Şair "Azər" poemasında enli çiyinə, qabarıq sinəyə, oynaq, şişman əzələlərə, polad qollara malik təpərli, ciyərli bahadırların fiziki məharətlərini ürəkdən alqışlayır:

Bir pəhləvan qoşub həmən
Güləş meydanına girdi.
Hoplarkən önə, geriyə,
Balıq ətlər şişib durdu.
Mənə bir eş yoxmu, deyə
Hər kəsə meydan oxurdu.
Bu haqda qalın gövdəli,
Soyunmuş bir göylü gəldi...
Sonra gürbüz, çevik, əsmər
Bir gənc atıldı meydana.

H.Cavidə görə, sağlam orqanlara, gümrah, qıvraq bədənə malik vüqarlı, şux, cüssəli insanların formalaşmasında bədən tərbiyəsi hərəkətləri, fiziki vərdişlər müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Əsərlərində kosla müxtəlif oyunlara, üzgüçülüyə, gimnastikaya və s. lazımi diqqət yetirən böyük ədib, görünür öz şəxsi həyatında da fiziki təmrinlərə müəyyən yer ayıraraq, xüsusilə xalqımız arasında tarixən geniş şöhrət tapmış idmanın güləş növünə daha çox aludə olması da təsadüfi deyildir. Qaynaqların məlumatına görə, qıvraq əhzalara, cüssəli vücuda, mətin iradəyə malik o əyilməz, vüqarlı, bitkin şəxsiyyət uşaq və gənclik çağlarında idmanın bu növünə hədsiz maraq göstərmişdir. Şair "Azər" poemasında personajlarının dili ilə dönə-dönə güləşin adını yad etməsi də təsadüfi deyildir. O, eyni zamanda xalqının insanlarına xoş ovqat, qıvraq, möhkəm bədən, sağlam, gümrah, əsəb, nikbinlik, rahatlıq, gözəl əhval-ruhiyyə arzulayır ki, bütün bunların fövqündə fiziki tərbiyə məşğələləri, mütəhərriklik durur:

Mənim ən çox dilədiyim sizlər için:
Sağlam bədən, sağlam sinir, sağlam beyin.

Cavid "Səyavuş" əsərində güləşmək, qılınc döyüşdürmək, ox atmaq, ov ovlamaq, at səyirtmək kimi fiziki təmrinlərə çox böyük yer ayırmışdır. Əsərin Zabilistianda Səyavuşun bir göy dəbilqanlısı ilə qılınc vuruşu təlimi ilə başlaması təsadüfi deyil. Çünki Cavid Turan tacidarı Keykavus oğlu Səyavuşun qəhrəmanlığına həsr etdiyi bu əsərində belə səhnələrə tez-tez rast gəlinir. Köydə Zal oğlu Rüstəmdən dərs alan Səyavuş: "Ər gərək ər meydanında çarpışa", Nə deyir və şəstlə o yan bu yana gəpdiş eləyərək meydan sulayır. Öz fiziki güc və qüdrətini, cismani günəşini, coşan əzəmətini iradi imkanlarını nümayiş etdirmək istəyir.

Əsərdə Səyavuşun şücaəti, təkrarsız fiziki gücü, bir sözlə, fiziki kamillik mövqeyi ön plana çəkilir. Təbiətən fitri qorxmazlığı, təkidliliyi və inadkarlığı ilə fərqli seçilən Səyavuş ətrafını bürümüş saray "ərkanı-hərbindən", zəmanəsinin adlı-sanlı zor pəhləvanlarından yenilməz şücaəti, cəsarəti ilə fərqlənir.

Hünər və zirəkliyi sayəsində el hörməti qazanan Səyavuş ustadı Rüstəm Zal kimi "göy camaatının", el-oba adamlarının haqqını müdafiə edən, məzlumların mühafizəçisi, cahil müftilərin, zalım xaqanların, talançı məmurların amansız qənimidir. Xalqının azadlığı yolunda dönməz mübarizələr aləmdə tanınan Səyavuş və Rüstəmi Zal gücdə, qüvvətdə bir-birinə taydılar. Lakin hər ikisi bu bərabər gücdən zövq alır və biri-birinə paxıllıq etmir:

Rüstəm: **Yalnız əşdir ona Zal oğlu Rüstəm.**
Səyavuş: **Mən səndən öyrəndim qəhrəmanlığı,**
Yenilsəm də yoxdur peşimanlığı.
Rüstəm: **Nə sən, nə mən! Biz ər oğlu ərləriz,**
Gücdə, saldırışda həp bərabəriz.

Şair Rüstəmi Zal kimi əfsanəvi pəhləvandan idmanın və hərb təlimin gizli sirlərini dərindən mənimsəmiş Səyavuş da öz müəllimi kimi çinar boylu, divar kürəkli, fil qüvvəli hünərvər bir bahadıra

çevrilmişdi. Səyavuşun Əfrasiyab şahın qardaşı Gərşivəzlə vuruş meydanında təkbətək cəngə atılması əsərdə belə göstərilir:

Birər-birər başlandı doyus,
Gərsivəzə üstün güldi Səyavus...
Halal olsun qəhrəman adı.

Əsərdə öz yurdunun basılmazlığının qeyri-mümkünlüyünə istinadən yağılara meydan oxuyan Səyavuş, sərdarı olduğu qoç igidlərinin cürəninə və özünün sarsılmaz qəhrəmanlığına arxayınlığı sayəsində rəqiblərinə bəri başdan hökmüranə və tutarlı şəkildə öz fiziki və hərbi qüdrətlərini bəyan edir:

Yurdumuz çeynəyən
Sayğısız hər kim olsa.
İnan ki, çox sürmədən,
Diz çökəcək qarşıda.
Bizdə dəmir biləklər,
Çəlik qollar az deyil;
Saldırıcı hünərlər,
Mərd oğullar az deyil.

Dəyanət, igidlik və fədakarlıq Cavid qəhrəmanlarının ən başlıca xüsusiyyətidir. Saraya gətirilən Səyavuşun fiziki-iradi hazırlığı, sağlamlıq və gözəlliyi baxanları valeh edir. Keykavus hərəmi gözəl Südabə və onun gənc cariyələri də o şəstlə baxan cavanmərdin vüqarlı duruşuna, əzəmətinə heyranlıqlarını gizlədə bilmirlər:

Səyavuşun sağlığına içdilər,
O, həm gənc və gözəl, həm də cəngavər...
Əvət çeviklikdə bənzər qaplana,
Qəhrəmandır, üstün gəlir arslana.
Gücsüz tanrıdansa güclü qəhrəman,
Səcdəyə, hörmətə layiq hər zaman.

İran və Turan dəliqanlılarının toqquşduğu bir məclisdə İran səncəvərinin dili ilə: "Haydı, qorxunc olur hücumu türkün", - deməsi təsadüfi deyil. Əsrlər boyu çoxlu ərazilər fəth edən, zəbt etdiyi əraziləri həm də abadlaşdıran və həmin hüdudsuz əraziləri öz əsarətində saxlaya bilən türk xalqının əsgərləri şübhəsiz ki, igid və cəngavər olmalı idi. Təsadüfi deyil ki, şair Səyavuşun anasının türk, atasının fars olduğuna bir incəliklə toxunur:

Çünki əqrəba.
Dönüklük etməzmi ya?
Anasıdır turanlı...

Yazıçı igid və cəngavərlik motivlərilə zəngin "Səyavuş" pyesində əsərin baş qəhrəmanı "Ər gərək ər meydanında çarpışa" deyərək hayqıran gənc Səyavuşun obrazında fiziki kamillik yolu ilə formalaşan hünərin, rəşadətin, bahadırlığın işartılarına daha çox təsadüf edirik. İntəhasız güc və qüvvəti, misilsiz şücaəti və yenilməzliyilə küllü cahanda adı dillər əzbəri olan Rüstəmi Zaldan pəhləvanlıq dərsi almış Səyavuş, öz mürşüdü Rüstəmin fiziki ustalığını, cismani qüdrətini haqlı olaraq təqlid edir, onun əfsanəvi qəhrəmanlığından fəxarət duyur, şərəf hissi keçirir:

Cocuqluqdan alışdım göyə,
Zal oğlu Rüstəmdən aldım tərbiyə.
Dağlarda yaşadım, ceyran ovladım,
Böylə şənliklərə mənus olmadım.

Dramaturq "Xəyyam" pyesində də böyük türk xaqanlarının, hökmdarlarının ov işinə olan isti münasibəti, onların ovçuluq məharəti barədə də bəzi işartılara toxunulur. Ta Atilladan tutmuş Abbas Mirzəyə qədər hədəfi sərrast tuşlayaraq quşu dimdiyindən vuran elə bir türk sultanı, türk padşahı tapmaq olmaz ki, mütəmadi olaraq ovçuluqla məşğul olmayaydı. Cavid ovdan qayıdan Məlikşahın sətəlcəm olub nasazlamasına işarə edərək yazır:

Məlikşah
Ah, aman doğranıb durur ciyərim...
Xəlifə
Bir səbəbsiz deyil, bu, zənn edirəm
Məlikşah
Soyuq aldım keçən gün ovda ikən...

Yazıçı digər əsərlərində olduğu kimi, "Azər" pyesində də ovçuluqdan, ov işindən söhbət açır. Əsərdə göstərilir ki, həmişə yaz fəslini xatırladan güllü - çiçəkli, bahar qönçəli Urmiya şəhərində yaşayan Bəbir xana qulluq edən kor çalğıçı Neyzən bir mahir ovçu imiş. Odur ki, ovçuluğa, ov sənətinə vurğun olan Bəbir xan kor Neyzənin məhz səriştəli bir səyyad olduğu üçün, ona rəğbət bəslər və həmin əməlinə görə də ondan heç vaxt ayrılmazdı:

Çox çevik bir ovçu idim... Çox zaman
Kəndisindən ayırmazdı Bəbir xan.
Bir gün yenə ova hazırlanırkən...
Ovçular atlanıb yola düşdülər.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində türkçülük məhəbbəti ilə yeni bir çığır açmış, həyatını xalqının azadlığı yolunda fəda etmiş, onun bədii - ictimai təfəkküründə əbədi yer tutmuş, dözülməz məşəqqət və məhrumiyyətlərə mərdliklə sinə gərməklə mətanətlə tab gətirmiş Cavidin yaşadığı sağlam həyat tərzi, onun həmvətənlərinin, xüsusilə də gənclərin fiziki təkmilləşməsi üçün bir örnəkdir.

Keşməkeşli və əzablı bir həyat yolu keçmiş H.Cavid əqlin qüdrəti, zəkanın hünəri ilə yanaşı, hətta uzaq Sibirin sərt iqliminə yalnız mətin xarakteri, dəmir iradəsi, sağlam vücudu və mənəvi dözümü ilə tab gətirə bilmişdir. Mərhum tənqidçi M.Əlioğlu haqlı olaraq göstərirdi ki, Hüseyn Cavidin sənəti, görüşləri və yaradıcılıq taleyi haqqında düşünərkən fikrimizin fövqündə çox əzəmətli və məğrur bir sima, incə, həssas, həm də son dərəcə qüdrətli bir istedad canlanır.

Müasirlərin qeyd etdiyi kimi, şəxsi həyatında mütəharrikliyə, fiziki məşğələlərə, bədən tərbiyəsi hərəkətlərinə, piyada gəzintiyə, habelə fiziki əməyə böyük həvəs göstərən ədib, bütün bunların sayəsində geniş qəlbli, sağlam vücudlu, möhkəm bədənli və olduqca təkidli bir şəxsiyyət kimi yaddaşlarda qərarlaşır. Təmiz havada piyada yerişlə gəzməyə daha çox diqqət yetirən, istər uşaqlıqda, istərsə yetkin yaşlarında fiziki işdən çəkinməyərk, bağ işləri və digər sahələrdə zəhmətlə qatlaşmağa üstünlük verən Cavid, məhz bunların sayəsində uzaq Sibirdəki sərt iqlim, şiddətli şaxtaya dözə bilərdi.

Sevimli xalq şairimiz Süleyman Rüstəm yazırdı ki, "1927-ci ilin dekabr ayı idi... O vaxt indiki "Nərgiz" kafesinin yerində ikimərtəbəli, köhnə bir bina vardı. İkinci mərtəbədə Briqadze adlı yaxşı bir fotoqraf işləyirdi. Bakıya gələn böyük simaların, hörmətli yazıçıların və dövlət xadimlərinin şəkillərini çəkirdi.

Mayakovski (böyük rus şairi - M.A.) ilə birlikdə fotoqrafxanaya getdik. Biz (Hüseyn Cavid, Məmməd Arif, Mixail Yurin, Mixail Kamski, Nəsir Quluzadə, Q.Stroqonov, P.Tarasov) şəklimizi çəkdirmək üçün üst-başımızı düzəlştdik. Mayakovski zarafata başladı... O, boş bir araq şüşəsi tapıb, Briqadzeyə dedi ki: "Bu şüşə mütləq şəkildə görünməlidir. Çünki bir parça şairlərin ilham mənbəyidir!". Biz gülüşdük. Hüseyn Cavid bir az pərt olub, dedi: "Əyər bu araq şüşəsi şəkildə çıxacaqsa, onda mən şəkil çəkdirmək istəmirəm!.

Mayakovski, sonra kağızdan düzəldilmiş süni bir gül buketi götürüb öz ayaqları arasına qoydu.

- Nə eybi, araq şüşəsi olmasın, süni gül dəstəsi olsun, bir para şerlərin də əsas mövzusu budur".

Keçən əsrin əvvəllərində xalqımızın maariflənməsi yolunda misilsiz xidmətləri olmuş Cavid Naxçıvan, Tiflis, Bakı və s. kimi şəhərlərdə gənc nəslin təlim-tərbiyəsi işində müəllim kimi böyük fəaliyyət göstərmişdir. Cavid millətimizin gələcəyi olan övladlarımızın taleyi, bütövlükdə türk gəncliyi, çağdaş Turan dövlətinin möhtəşəmliyi və əzəmətini yüksəldərək cocuqların geniş ensiklopedik biliyə, dərin edudisiyaya və dünyagörüşünə malik olmaq arzusu ilə yanırdı.

Böyük maarifçi, humanist insan və alovlu vətəndaş Hüseyn Cavid millətinin cocuqlarına şənlik, fərəh və şadlıq gətirən fiziki inkişafı, fiziki möhkəmliyi, hər şeydən öncə, onların həyatının başlıca qayəsi kimi təsbit edirdi. O, insanı istər cismən, istərsə də ruhən sağlam, gümrah, nikbin həyata hazır çox qərəzli bir varlıq kimi görmək istəyirdi.

Vətənini, millətini alovlu, sonsuz məhəbbətlə sevməsi, Cavidi xalqının gələcəyi olan gənclərin sosial problemləri ilə yanaşı sağlamlıq, fiziki tərbiyə məsələləri də çox ciddi narahat edir və onu bu mövzuda bir sıra məqalələr yazmağa təsviq edir. Məktəblər, səhhəti ixlal etməyəcək dərəcədə havadar, uca yerlərdə yapılmalıdır. Pis, murdar, üfunətli yerlərdən uzaq olmlıdır. Xəstəxana, həbsxana, məzarıstan kimi yapı (bina)lara yaxınlaşmamalıdır. Xırıltı, gurultusu çox olan mövqelərə yanaşmamalıdır. Məktəb binası mümkün dərəcədə günəş yerlərdə vaqe olmalı, rütubəti çox olan yerlərdən həzər edilməlidir. Günəşə mane olacaq kölgələr ilə mühat olmalıdır. Çünki çox xəstəliklərin günəşsizlik və rütubət üzündən vücuda gəldiyi aydın bir həqiqətdir.

"Günəş girməyən yerə təbiblər girər" məsəli məşhuri-aləmdir. Buracıqda bir az haşiyə çıxmaq istərəm. "Rütubət" sözilə "tərbiyə" kəlməsini düşündükcə Naxçıvandakı "Məktəbi-tərbiyə" ilə onu istila edən müzürri-səhhət rütubəti xatırlamamaq bir dürlü əldən gəlməyir".

Böyük ədibin fikrincə, məktəb şəraitində sağlamlığa xidmət edən ümdə imkanlardan istifadə edilməsi həmin vəzifələrin yerinə yetirilməsinə bilavasitə zəmin yarada bilər. Xalqının gözəl gələcəyi olan, onun tarixini, mədəniyyətini, iqtisadi varlığını mənəvi dəyərlərini, Vətən, torpaq təhsibini, onun dövlət bütövlüyünü qoruya biləcək təpəli, qeyrətli övladların əqli və fiziki kamilləşməsindən narahat olan Cavid yazır: "Məktəbin dörd-beş arşın (rus arşını) enində geniş bir dəhlizi (koridoru) və tənəffüsxanəsi olmalıdır. Hər məktəbin mümkün dərəcədə özünəməxsus bir də gözəl bağçası olmalıdır ki, cocuqlar orada sərbəst gəzinə bilsin, saf, təmiz hava ala bilsin".

Səriştəli bir pedaqoq, müqtədir maarif xadimi olan H.Cavid insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında, onun hərtərəfli və ahəngdar inkişafında təlim və tərbiyənin əhəmiyyəti, məktəb və müəllimin rolu və s. vacib problemləri əks etdirən məqalələrinin birindəki "Həsbi-hal"da buna daha geniş izahat verir. Avropanın Kant, Spenser kimi dahi filosof və qabaqcıl pedaqoqların fikir və mülahizələri-

nə istinad edən yazıçı, təhsilin təkmilləşməsində təlimin müstəsna rolunu xüsusi vurğulayaraq qeyd edir ki, "Elmi - həyat, məktəb şagirdlərinin yeyib-içmək, gəzib-oturmaq, zəif və qüvvətli olmaq kimi hallarından bəhs edir. Bədənin və bədəndə olan məşvü-nümanın hansı təsir ilə və nə səbəblə dəyişə biləcəyini göstərir".

H.Cavid təkrarən böyük ingilis filosofu və sosioloqu Herbert Spenserin ailədə uşaqların fiziki tərbiyəsinə və onların sağlamlığının qorunub saxlanılması işində yuxu, qida, hava, su, rejim və sair kimi təbii və gigiyenik amillərin roluna əməl olunması barədə onların mütərəqqi ideyalarını bəyənərək yazırdı: "Ailə tərbiyəsi və səhhəti - bədən vücud sağlamlığı həyati - bəşəriyyətin ən mühüm əsasını təşkil edir. Vücudun sağlam olmasının yeganə səbəbi və müəssiri isə ata - anadır".

Tərbiyənin məhsulu olan insan Cavid anlayışı və yaradıcılığının ən uca zirvəsində durur.

H.Cavid məktəblilərin sağlamlıqların mühafizə olunmasında, onların mərd, mübariz və dəyanətli şəxslərtək böyükməsində hər bir müəllimin ustalığı, pedaqoji məharəti müqəddəm şərtlərdən hesab edir. Görkəmli pedaqoqa görə, təcrübəli müəllimin pedaqoji səriştəliliyi və taktı uşağın hərəki inkişafına, fiziki mütəhərrikliyinə, onun əqli yetkinliyinə, fikir çevikliyinə və geniş təxəyyülün mütabiq şəkildə müsbət təsirini göstərir: "... müəllimlər daima cocuqların sıra üzərində aldıqları vəziyyətə diqqət eyləməlidir. Fəna vəziyyətlər boyun, kürək, bel gəmiklərini əyir, gəmiklər əyildikdə əzayi-daxili də böyük zərərlər görmüş olar. Bu zərərlər bədənin xarici, daxili əzasından başqa, fikir üzərində də təsir edir. Fikrin müstərih və oyanıq olması üçün hər halda baş şaquli (dik) bir vəziyyət almalıdır. Öylə olmazsa təbii qan dimağ (beyin) də sərbəstcə cövlan edəməz. Beyin qanın cərəyani-sərbəstanəsindən məhrum olunca fikirlər, duyğular da məhdud və əqim qalmış olur. Çünki dimağ qan ilə, əfkar və ehtisasat da dimağ ilə ərzi - fəaliyyət edər".

Yaradıcılığında ilhamla yaratdığı və şəxsiyyətinə pərəstiş etdiyi türk dünyasının bəşəriyyətə fikir və qılınc bahadır kimi ərməğan bulduğu Əmir Teymurun öz müəllimləri olan sevgi və sayqısı sevgi ənənəsindən Cavidin də qanına, iliyinə sızamışdı. Təsadüfi deyil ki, qan atası qədər sevdiyi M.T.Sidqiyə, Qurbanəli Q.Şərifzadəyə, Abdulla Sura yazdığı məktublardan bir daha bəlli olur ki, Cavid təkcə yüksək pedaqoji ustalığa, dərin pedaqoji taxka, əxlaqa malik olmaqla bərabər, həm də öz ustadların rəğbəti duyulurdu.

H.Cavidin fikrincə, müəllimlər uşaq və gənclərin əqli və şüurunu təhsil və savadla təmin etməklə yanaşı, həm də onların fiziki sağlamlıqlarının yüksəlməsi və möhkəmləndirilməsinə diqqət yetirilməsini təqdirə layiq hesab edirdi. Bunlardan biri əgər fiziki hərəkətlər, idman məşğələləri və s. kimi tədbirlərdirsə, digəri isə onların sağlam həyat tərzinin təmin edilməsidir. Buraya uşaq və gənclərin spirtli içkilərdən, tütün və siqaretlərdən, narkotik maddələrdən çox zəruri məsələyə çevrilməlidir. Müəllif burada əcnəbi ölkələrin maarif sistemindəki bəzi naqis ənənələrdən nümunələrə də toxunur. O, yazır: "Müəllim nədir?

Yaponiyanın qəyûr və qəhrəman milləti Mikadonun şərəfinə deyil, Yaponiya müəllimlərinin şərəfinə idareyi-əqdah etdilər, həm də insanı sərsəm edən, əql və şüurunu məhv edən şərab, rakı (vodka) içməyib, cənab-həqqin mən etmədiyi ən təmiz, saf və gözəl su içdilər.

Onlarca Yaponiyanın tərəqqisi, oynaqlığı, maarifpərvərliyi həp, həp müəllimlər sayəsində olmuşdur".

Böyük dramaturqun "Məktublar"ı arasında 1902-ci ilin 14 həziran - iyulunda haqqında "Bir an, əvət bir an belə elm və və maarif günəşinə pərəstiş etməkdən geri durmazdı" deyən maarifçilik xidmətlərini, pedaqoji səriştəsini və insanlıq keyfiyyətini yüksək dəyərləndirdiyi dostu və sirdaşı Qurbanəliyə Şərifzadəyə yazdığı məktubda təlris ocaqlarımızda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına lazımi diqqət yetirilməsinin əhəmiyyətini qeyd edir.H.Cavid göstərir ki, sağlam və gümrah nəslin təşəkkülündə fiziki tərbiyə mühüm amil kimi çıxış edir, bu işin müvəffəqiyyətli həllinə isə yalnız məktəblərdə nail olmaq mümkündür. Odur ki, hərtərəfli və harmoniyalı gənclərin tərbiyə olunmasında məktəblərin və təhsilin səviyyəsi ən zəruri məsələlərdəndir. Tərbiyeyi-mədəniyyəyə gəlincə... İranlıların və Qafqazın hənuz mədəniyyətə yaxlaşmamış tərəflərinin atisini iyirmi, otuz sənəyə qədər çox zəhmətli və qaranlıq görürəm. Neçin? - deyəcəksiniz... Çünki əsas yoxdur, əfəndim, əsas! Əsası, kökü bərkitmək üçün yalnız "evolyusion-qanuni-təkamülə" ehtiyac vardır. Cüzi və səthi bir idman və mümarisə istər, yoxsa işdə əsas olmaz isə, inqilab heç bir fayda verməz. Fəqət məmafih mən Qafqazın istiqbalını - İrana nisbətlə - daha ziyadə parlaq görürəm...

... Bizə yalnız məktəb lazımdır, bütün inqilağati - mədəniyyə həp məktəb məhsuludur...

Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatının zənginləşməsi sahəsində misilsiz xidmətlərə malik, bütün dövrlərin böyük oğlu kimi sözü ilə əməli qırılmaz vəhdətdə olmuş Cavidin igidlik və qəhrəmanlıq motivləri ilə bağlı təbliğ və təşviqinə bu gün zamanın daha böyük ehtiyacı duyulur. Etiraf etməliyik ki, şanlı tarixinə, şöhrət və şərəf gətirən, bizləri zəfərə səsləyən Cavid harayına, onun Teymurunun nərəsinə, Teymurunun qılıncına, Ərtoğrul hayqırtısına, Orxanın, Afətin, Azərin yenilməzliyinə, bahadırlığına çox böyük ehtiyac vardır. Və çox ciddi məsələ kimi qəti həllinə ehtiyac duyulur.

Balayar SADİQ

POETİK DÜŞÜNCƏNİN ÜFÜQLƏRİ...

(Fikrət Qocanın "Düşündüklərimdən mənzərələr" poeması haqqında)

Çağdaş ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsi Fikrət Qoca dünyada baş verən hadisələrə, eyni zamanda, həm milli və həm də bəşəri prizmadan yanaşma tərzi ilə seçilən bənzərsiz sənətkardır.

Fikrət Qoca o şairlərdəndir ki, yaradıcılığında poetik fikrin, bədii ifadənin fəlsəfi qayəsi bəşəri mahiyyət kəsb edir, o heç vaxt lokal poetik cizgilərin təsviri ilə kifayətlənmir. Bu poeziyada ədəbi-bədii, ictimai-fəlsəfi, milli-mənəvi və dini komponentlər küll halında qovuşaraq, bəşəri dəyərlər səviyyəsinə qalxır.

Yəqin ki, söhbətin konkret ədəbi əsərdəki bədii faktlar müstəvisində incələnməsi daha maraqlı olar. Bu baxımdan şairin "Düşündüklərimdən mənzərələr" poemasındakı bədii-fəlsəfi dəyərlərin bəzi məqamlarına diqqət yetirmək yerinə düşər. Bununla belə, bəri başdan qeyd edək ki, poema dərin humanizmi və bəşəri qayəsi, həmçinin kompozisiya bütövlüyü, eləcə də poetik obrazların tamlığı və psixoloji dərinliyi ilə seçilən orijinal sənət nümunəsidir.

Şair qloballaşan dünyanın problemləri fonunda həyatın bir parçasını götürüb, onu ictimai-fəlsəfi dolğunluğu ilə bədii sənət müstəvisində canlandırır. Poemada mövcudluğun bütün rəngləri, tarixi təbəddülatların xronikası heyrətamiz poetik lövhələrdə əks olunur, insanın qayğı və düşüncələrinin ahəng və təzadları yüksək sənətkarlıqla sərgilənir. Həmçinin burada təbiət və cəmiyyətin daxili harmoniyasının pozulmasının səbəbləri, sivilizasiyalar arasındakı problemlərin törətdiyi faciələr bədii-fəlsəfi rakursdan qlobal anlamda diqqətə çatdırılır.

İlk baxışdan ayrı-ayrı poetik parçaları xatırladan bu dəyərli əsərin bütövlüyünün dominantı, məhz onun məzmunundakı poetik ümumiləşmənin başəriliyidir. Sənətkarlıq məziyyətlərini əyani göstərmək üçün poema ilə canlı dialoqa keçək:

"Bardaş qurub oturmuşam kainatda,
Oturmuşam
milyard işıq ili aşağıda
Allahın ayağı altda" -

bu misralarla açılır şair idrakının poetik qatları, bəsirət mərtəbələri...

Deməşdim ki, Fikrət Qoca mütəfəkkir şairdir. Həmin fikrin siqlətinə bu misralar görün necə şahidlik edir:

"Bardaş qurub oturmuşam kainatda"

Poemanın bu ilk misrası təsəvvüf çeşməsindən su içib. Misranın bəsirəti poetik-fəlsəfi idrakın mərtəbəsini göstərir. "Kainatda bardaş qurub oturmaq" Şərq müdrikliyinin kamillik mərtəbəsidir.

"Oturmuşam
milyard işıq ili aşağıda" -

bu misra isə, təkcə məsafənin zamanla ifadəsinin poetik özünəməxsusluğu deyil, həm də bədii-elmi idrakın mərtəbəsidir. Və nəhayət,

"Allahın ayağı altda" -

misrası möhtəşəm bir mənzərəni tamamlamaqla yanaşı, şairin qəlbindəki imanın mərtəbəsindən xəbər verir. Bu misranın islam fəlsəfəsi və poetik dil elementləri baxımından da özünəməxsus incəlikləri var.

"Allahın ayağı altda" ifadəsi Allahın dərgahı, yəni müqəddəs ünvan kimi rəmzi səciyyə daşıyır. İslami dəyərlər kontekstində kainatın Allahın ayağı altı kimi göstərilməsi şairin Allahın ucalığına, böyüklüyünə olan inamının və imanının təsdiqidir, həm də ilahi qüdrətin fövqəlliyinin daha bir obrazlı bədii ifadəsidir.

Poetik dilin incəliyinə varaq:

"Ayaq altda" ifadəsi sözün müstəqim mənasında "aşağılanmaq" məzmununa malikdir. Lakin bu "aşağılanma" dilin məcazi imkanları sferasında ucalma, yüksəliş mənasına çevrilir. Məhz belə bədii faktlara görə "F.Qocanın poeziyası dilimizi zənginləşdirən sənət laboratoriyasıdır" fikri əyaniləşir.

Fəlsəfi idrakın uca mərtəbələrinə yüksəlmiş şair Böyük Yaradanla bədii təfəkkürün bəsirət dili ilə söhbətə başlayır...

"Küçələrdə qan yağışı" bəşəri əxlaqın iflasının bədii arqumentlərindən biridir. Dünyanın bir çox nöqtələrində - Nəcəfdə, Qafqazda, Afrikada, Antarktidada baş verən bəlaların səbəbi insanlığın, bəşəri tolerantlığın qəza vəziyyətində olmasıdır.

Bunun səbəbini anlamaq üçün poetik lövhəyə baxaq:

"Oyunçular yer kürəsində
sərhəd adlı qılınc yarasını
sarımaq istəyirlər
tikanlı məftillərlə".

Kainatdan, yəni uca məqamdan baxanda Yer kürəsi tamdır, bütövdür. Sərhədlər yer üzünə insanların vurduğu qılınc yaralarıdır. Müxtəlif rəngli, dinli, dilli varlıqlar olan insanlar onlara Ali Varlıq tərəfindən etibar olunmuş əmanətə - Yer kürəsinə "sərhəd adlı qılınc yarası" vurmaqla kifayətlənmir, hətta bu yaranı "sarımaq istəyirlər tikanlı məftillərlə", yara üstündən yara vururlar. Niyə? Çünki özlərini güclü hesab edirlər. Dünyada ilahi mütənasibliyin pozulmasına rəvac verən Allahın yaratdığı bəzi bəndələrin caşmalarıdır

"Hər güclü elə bilir ki, Allahdı"

Məhz Allaha şərik çıxanların sayı artdığı üçün, allahsızlıq baş aldığına görə dünyanı bəşəri vəhşilik vəhşət caynağına almaqdadır.

Bəşəri vəhşətə, qətliama nümunə kimi şair Xocalı faciəsini xatırladır:

"Xocalıdan qaçqın uşaq
uzanıb üzü kainata
Allah kimi təm-təkdi".

"Allah kimi təm-təkdi" deyimi orijinal olduğu qədər də çoxmənalıdır. Misradakı "kimi" qoşması Xocalıdan qaçqın uşağın timsalında insanın, fərdin mübtəla olduğu faciədə necə tənha, kimsəsiz olmasının ölçüsünü, daha doğrusu, ölçüsüzlüyünü göstərir. Bunu dil zənginliyinin daha bir faktı kimi də dəyərləndirmək olar.

Milli faciənin bədii üslubda bəşəri müstəviyə çıxarılmasının və bəşəri faciə kimi dəyərləndirilməsinin poetik təsdiqini görmək üçün bu bədii tabloya baxmaq kifayətdir.

"Səkkiz yaşlı
müharibə əlili oldu...
O daha uşaq deyildi,
Anlaya bilmirdi
günahsız körpə
Taleyin əli ilə niyə döyüldü.
Uşaqlığı sağ ayağı ilə
bir yerdə itmişdi,
ayağı ilə
qaçıb getmişdi".

Bu poetik səhnə dünyanın bütün dillərində eyni həyəcanı, ağrını doğurmaq iqtidarındadır.

Uşaqlar, körpələr təkcə bir millətin, xalqın deyil, bütövlükdə bəşəriyyətin gələcəyidir. Tanrı dinindən, dilindən, rəngindən asılı olmayaraq, bütün uşaqları, körpələri günahsız elan etmişdir. Xocalıdan olan qaçqın uşağın bir ayağını itirməsi, sadəcə bir körpənin şikəstliyi deyil, əslində, gələcəyin şiksətliyinə, natamamlığına işarədir. Bu misralar şairin həm də bəşərin, insanlığın gələcəyi ilə bağlı həyəcan təbilidir.

"Ey yaradanlar yaradanı,
bir körpə üz tutub sənə,
cavab versənə!"

Tanrı susur, Dünya susur, Zaman susur...

Lakin F.Qoca qəlbindəki milli ağrılara rəğmən, bəşəri humanizm mərtəbəsindən enmir, mənsub olduğu xalqın mənəvi ucalığını sənətkar ləyaqətilə nümayiş etdirir. Bəşəri müstəvidə milli heysiyyata toxunmadan milli naqisliyin bədii ustalıqda ifşası poeziyamızda orijinal düşüncənin təzahürüdür. Fikrət Qoca bədii-diplomatik üslubun yaradıcısı kimi də novatordur. Bədii fakta diqqət yetirək:

"Ermənilər də hamı kimi
bir millətdi.
Ermənilik əlindən
onların da günü illətdi.
Ermənilik kiminin canındadı,
kiminin qanındadı,
kiminin də vicdanındadı".

Bu poetik parça sübut edir ki, əsərin dəyəri, sadəcə, ədəbi-bədii parametrlərlə məhdudlaşmır.

Qətiyyətlə deyərdim ki, qlobal məzmun daşıyan, yüksək sənətkarlıq nümunəsi olan bu poemanın poeziyamızda alternativi yoxdur. Burada mütəfəkkir şair idrakının bədii qüdrəti humanitar dəyərlər sisteminin bütün sərhədlərini cəsarətlə, bəsirətlə genişləndirir.

Əsərdə milli kimliyin qədim və çağdaş məqamlarının orijinal poetik rənglərlə, obrazlı fəlsəfi tutumla, milli koloritdə çoxmənalı mənzərəsi heyrətamizdir.

"Şah İsmayıl Xətai
oturub pyedestalda
Yayın bu isti günündə
Oturub doğum evinin önündə".

Poetik fikir misradan-misraya keçdikcə, "doğum evi" ifadəsi milli mövcudluğun, milli qüdrətin, həqiqətin ilk ünvanı, beşiyi kimi səciyyələnir. Daha sonra şairin qan yaddaşından, ruhundan qopan bədii xitab ulu haray kimi səslənir.

"Ey yol keçənlər,
maşınları əyləyin,
Sərkərdəyə
Salam verib, keçin!"

Bu misralar, həm də milli özünüdərkə, milli birliyə çağırış himni kimi də qiymətlidir.

Mənəvi gözəlliyi özündə ehtiva edən mütəfəkkir düşüncənin daha bir mənzərəsini seyr edək:

"Yaşlı,
kasıb bir ağdaşlı
Həccə gedə bilmədi,
Gedənlərin dalınca baxıb
Dərin bir ah çəkdi.

Türyançayın üstündə,
yol yanında
bir fidan çinar əkdi
düz yeddi yüz il əvvəl."

Bədii təsvirin poetikasında Allaha inamın, sevginin işığını görürük. Allah yolunda minnətsiz görülən xeyirxah əməllər əbədi yaşayır ("yeddi yüz il" belə tarixi sübutlardan biridir) və əməl sahibini də yaşadır. O, sadəcə ən gözəl arzuların çin olmasına əbədi zəmanətdir (çinar ağacı kimi):

Bir çinar deyil,
ağdaşlı bir kişinin
yamyaşıl Həcc arzusudu.
Hər yarpağı
Peyğəmbərə yazılmış
bir məktubdu,
Əlində tutubdu."

Bu misralar şair qəlbinin sözlərə hopmuş xeyirxahlıq simfoniyasıdır.

F.Qoca dünyanı bürüyən faciələrin səbəbini insanların ikiüzlü, hiyləgər varlığa çevrilməsində görür. Müqəddəs rəmzlərin məkrli əməllər üçün istifadəsini bəşəri ağrı kimi dəyərləndirərək, dünyəvi faciənin, törədilən rəzalətin mahiyyətini acıb ortaya qoyur:

"Axı niyə? Niyə? Niyə?
Bu sualdan çoxdu sanki,
Üzünü yana döndərdi.
Utanmadı, Peyğəmbərin
adına bir salavat göndərdi
terrorist!.."

Daha sonra dünyada hökm sürən ikili yanaşma meyillərinin həyasızcasına artmasını allahsızlığın yeni təzahürü kimi önəmsəyir.

"Adam qansız olar,
dinsiz olar,
imansız olar,
Allahsız olar adam!

Təcavüzkarın, siyasi mərkillərin, terroristin dindən, imandan, insanlıq qayəsindən uzaq olmasını nifrətlə xatırladan şair öz mövqeyini bədii ümumiləşmə yolu ilə bəşəri müstəviyə çıxarır.

"Allahdı hər şeydən,
hər kəsdən üstün,
Allahı yoxdur terroristin."

"Düşündüklərimdən mənzərələr" poemasında dünyadakı dini sivilizasıyaların, cəmiyyətdəki mənəvi eybəcərliklərin, texniki tərəqqinin, müharibələrin, sevginin, "olumla-ölümün", vətənpərvərliyin və daha neçə-neçə bəşəri mətləbin fəlsəfi kodu poetik məzmunda açıqlanır. Bu poemanı məzmundakı milli və bəşəri vəhdətə, poetik təxəyyül genişliyinə, bədii-fəlsəfi mahiyyətinə görə mənzum roman-metafora adlandırmaq olar.

İnsanları xeyirxahlığa, yaxşı əməllərə sahib olmağa çağıran şair, uca Yaradanın rəğbətini qazanmağın yeganə yolunu ancaq yaxşılıqlar yaratmaqda görür. Onun iman işığına bələnmiş poetik niyyəti əbədiyyət nəğməsi kimi səslənir.

Poema ilk baxışdaca aydın, lakin poetik dərinlik baxımından qeyri-adi məna çoxqatlılığı ilə tamamlanır.

"Allah təkdi,
ey yaranmışlar,
Yaradana da kömək gərəkdi"
Ucaltmaq üçün onun adını
Siz də yaxşılıqlar yaradın..."

Müdrik bədii-fəlsəfi ümumiləşmədir. Yəni Allahı, səni yaradanı sevirsənsə, onun adını əziz tutursansa, bu sevgiyə layiq iş gör, yaxşılıqlar yarat. Əsl ibadət budur. Yaradan yaradılanı sevir...

Daha bir məna çözümü:

Allah fövqəladə qüdrət sahibi olaraq böyüklükdə, müqəddəslikdə təkdir. İstər müstəqim, istərsə də məcazi mənada Allahın heç bir köməyə ehtiyacı yoxdur. Şair də məhz Allaha deyil, "yaradana da kömək gərəkdir" deyir. Doğrudur, Allah həm də yaradandır. Ancaq yaradan sözü heç də həmişə Allah mənasını ifadə etmir. Yaradan sözündə inkişaf, tərəqqi, icad etmək məzmunları da mövcuddur. Bundan əlavə, Yaradan sözü ulu əcdadlara, soy-kökə də şamildir. Bu baxımdan yaxşılıqlar yaratmaq, həm də mənsub olduğun soyun, nəslin nəcabətini, adını yaşatmaq, ucaltmaqdır. Göründüyü kimi, fikrin içindəki poetik mənanın çalarları rəngarəngdir. Bu ifadə dil faktı kimi də cox maraqlıdır.

Poemada düşüncə üfüqlərinin sərhədsizliyi, təsvir və ifadə vasitələrinin dolğunluğu, zənnimizcə, onu əsl sənət incisinə çevirmişdir. Düzü, böyük şair qardaşımın bu uğuru məni ürəkdən sevindirdi və sevincimi "Azərbaycan" jurnalının oxucuları ilə də bölüşmək istədim.

◆ KİTABLAR, RƏYLƏR

BİZİM TANIDIĞIMIZ FÜZULİ VƏ HACI ƏLƏMDAR MAHİR

Hacı Ələmdar Mahir. Mənim tanıdığım Füzuli, "Nurlan", 2009 və KÜLLİYYAT. "Adiloğlu", 2009.

Əzəldən Bakı-Abşeron mühiti şeir, sənət, musiqi diyarı kimi tanınıb və bu bölgədən çıxan bir çox sənət adamları nəinki Azərbaycanda, bütün dünyada tanınıblar. Bu mövzuda təfsilatı ilə söz açmaq olar, hətta silsilə məqalələr, kitablar yazmaq da vacibdir. Ancaq bizim bu yazıdan məqsəd həmin mühitin yetirdiyi istedadlı bir yazarın, həm bir qəzəlxan kimi tanınan, məşhurlaşan, həm də bir Füzuli heyranı kimi ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb eləyən Hacı Ələmdar Mahirin yaradıcılığından müxtəsər söz açmaqdır.

Hacı Ələmdar Mahir haqqında düşünəndə, yəni onun həm Külliyyatı, həm də "Mənim tanıdığım Füzuli" kitabı barədə söz demək istəyi yarananda Bakı-Abşeron ədəbi mühitinin təxminən səkkiz əsrdə keçdiyi yola bir nəzər yetirdim. Azərbaycan dilində yazılan ilk qəzəlin müəllifi-Həsənoğlunun müasiri olmuş Nəsir Bakuyidən tutmuş bu gün şeir meydanında öz dəst-xətti ilə seçilən Arif Buzovnalı və İlqar Fəhmiyə qədər böyük bir yol keçən həmin ədəbi mühit Azərbaycan poeziyasına bir çox orijinal, dəyərli şairlər bəxş etmişdir. Mirzə Baxış Nadim (1785-1880), Ağadadaş Sürəyya (1850-1900), Əbdülxalıq Yusif (1853-1924), Əbdülxalıq Cənnəti (1855-1931), Məhəmmədağa Cürmi (XIX əsrdə yaşamışdır), Mikayıl Seydi (1862-1916), Ağadadaş Müniri (1863-1940), Atababa Hicri (1863-1922), Azər Buzovnalı (1870-1951), Haşımbəy Saqib (1870-1931), Səməd Mənsur (1879-1927), Əlabbas Müznib (1882-1938), Bədri Seyidzadə (1882-1945), Əlipaşa Səbur (1885--?),Həsən Səyyar (1891-1936), Əliağa Vahid (1895-1965), Ümgülsüm (1898-1944), Cəfər Rəmzi (1905-1996), Hüseyn Natiq (1912-1941), Bəbir Məmmədzadə (1914-1942), Böyükağa Qasımzadə (1916-1957), Mirzə Cavad (1908-1974), Həkim Qəni (1919-2006) ...və son altmış ildə istedadlı qəzəlxan kimi tanınmış Əliağa Bakir, Ələkbər Şahid, Seyidağa, Hacı Mail (Allah onların ruhunu şad eləsin!) ...Nəhayət, Hacı Ələmdar Mahir. Qətiyyətlə demək olar ki, adlarını çəkdiyim bu şairlər klassik poeziyamızın ənənələrini yaşada bildilər. Çünki sovet dönəmində klassik şeir formalarına qarşı bir biganəlik hökm sürürdü, klassikanı "köhnəlik qalığı" kimi qələmə verənlər az deyildi. Halbuki, səkkiz əsrlik Azərbaycan ədəbiyyatı elə bu klassikanın, "köhnəlmiş forma"ların hesabına dünya ədəbiyyatına bir sıra incilər bəxş etmişdi. Vaxtilə, böyük ədibimiz Cəfər Cabbarlı Füzuli şeirinin Azərbaycan poeziyasını beş əsr müddətində öz əsarəti altında saxladığı, bununla ədəbiyyatın hələ də Füzuli təsirindən qurtarmadığını yazmışdı. İndi böyük ədibin nə qədər haqlı olduğunu görürük. Əgər Cabbarlı indi yaşasaydı, o, "altı əsr" ifadəsini işlədərdi. Çünki klassik poeziyanın, xüsusilə Füzuli şeirinin təsiri hələ də yaşamaqdadır və biz bu təsiri son iyirmi ildə təkcə Bakı-Abşeron ədəbi mühitində deyil, Azərbaycanın digər bölgələrində də hiss edirik. Əlbəttə, qəzələ, klassik şeir formalarına meyil bir sıra maraqlı qəzəl şairləri yetirdisə də, yeni bir Füzuli, Seyid Əzim və Ə.Vahid yaranmadı. Ancaq bu meyil, bu dirçəliş qəzəlin, əruzun müxtəlif poetik təmayüllər sırasında mövqeyini saxladı. Burada Hacı Ələmdar Mahirin də bir şair-qəzəlxan, Füzuli pərəstişkarı kimi rolunu dana bilmərik.

Hacı Ələmdar Mahir də Bakı-Abşeron ədəbi mühitinin yetirməsidir, bu bölgədə muğam və poeziya məkanı kimi tanınan Nardaranda doğulub. Onun klassik poeziyaya məhəbbəti, heç şübhəsiz, ilk növbədə, tərbiyə aldığı, yetişdiyi Nardaran kəndinin şeir və muğam havasından yaranmışsa, ən əsası Füzuliyə-Şərq poeziyasının bu dahi sənətkarına pərəstişindən, heyranlığından nəşət edib. Odur ki, söhbətimizə Hacının "Mənim tanıdığım Füzuli" monoqrafiyasından başlamaq istərdik.

Hacı Ələmdar Mahir bu kitabıyla Füzuliyə-o böyük şairə illər boyu içində bəslədiyi məhəbbəti ifadə etmişdir. Onu müəyyən mənada tədqiqat əsəri də saymaq olar, çünki burada Füzuli yaradıcılığının poetik xüsusiyyətləri şərh olunur, onun şeirlərində istifadə etdiyi məcazlar sistemi nəzərdən keçirilir və belə məqamlarda əsl tədqiqatçı ilə qarşılaşırıq. Füzuli haqqında çox yazılıb və yazılacaq da. Təki ortada Füzuli adına layiq əsərlər olsun. Amma Füzulini dərk etmədən, onun poetik dünyasına bələd olmadan ciddi bir söz demək çox çətindir. Hiss olunur ki, Hacı Ələmdar Füzuli heyranı olmaqdan Füzulini dərk etməyə qədər böyük bir yol keçib və bu səbəbdən də "Mənim tanıdığım Füzuli" həvəskar kitabı deyil, Füzulini sevən bir şairin düşüncələrindən doğub.

Elmi həqiqət isə təkcə nəyisə təsdiq etməklə, onun izahını verməklə deyil, həm də məlum olan, amma mübahisəyə imkan verən fikirlərə etiraz kimi də sübut oluna bilər. Elə əsərin başlanğıcında Hacı Ələmdar belə bir fikir irəli sürür ki, sovet dönəmində Füzuli yaradıcılığından söz açan tədqiqatçılar kommunist rejiminin təsirilə onu islam ehkamından, irfandan ayırmağa cəhd göstərmişlər. Füzuliyə "müasirlik" donu geyindirib, onun dini dünyagörüşünü, irfanla bağlılığını inkar etmək isə birtərəfliliyə aparıb çıxarıb. Digər tərəfdən, sovet dövründə yazılan bir sıra tədqiqatlarda Füzuli yaradıcılığının yalnız sosioloji aspektdən izlənilməsi, şairin poeziyasındakı nəfsi gözəllikləri və məna çalarlarını gözdən qaçırmağa gətirib çıxarıb. Təbii ki, biz də bu deyilənlərlə razılaşırıq. Amma Hacıya və kitaba giriş sözü yazan cavan müəllifə (Hacı Mustafa Mayıloğluna) xatırlatmaq istəyirik ki, füzulişünaslıqda yeni mərhələnin başlanması böyük şairin yaradıcılığına bu birtərəfli münasibətə son qoydu. Bu mərhələni isə heç də girişdə deyildiyi kimi "gizli fəaliyyət göstərən poetik məclislərin leqal şəkildə fəaliyyət göstərməyə" başlaması ilə əlaqələndirmək doğru olmazdı. Füzulişünaslıq elmdir və Füzuli yaradıcıldığına yeni meyarlarla yanaşılması da bu elmin öz inkişafından doğur. Yaxşı olardı ki, Hacı Ələmdar bu yeni mərhələdə yaranan əsərlərə müraciət edəydi. Xüsusilə Sabir Əliyevin, Səmət Əlizadənin bu sahədə xidmətləri gərək unudulmayaydı.

Hacı Ələmdar Füzuli sənəti barədə fikir və mülahizələrini sırf Şərq poetikası kontekstində davam etdirir. Onun fikrincə, Şərq poeziyasının bədiyyatına bələd olmadan Füzuli sənətinin incəliklərini açıqlamaq doğru deyil. Odur ki, müəllif Füzuli sənətindəki bəlağət və onun tərkib hissələrindən söz açmağı vacib sanır, çünki "şeirdə bədii ifadə və təsvir vasitələrini, estetik xüsusiyyətləri bir alim kimi dərindən bilən və bir şair kimi onlardan böyük məharətlə istifadə etməyi bacaran Füzuli, bütün şeirlərini bəlağət və onun tərkib hissələri ilə bəzəmişdir". Bəlağətin klassik poeziyada işlənən tərkib hissələrini isə müəllif aşağıdakı kimi qruplaşdırır: təşbih, istiarə, təzad, mübaliğə, bədii təyin, təlmih, səc, kinayə, məcaz, təkrir, cinas, lüğəz və s. Göründüyü kimi, bütün adlar Şərq şeiri poetikasından götürülür, dilimizə yabançı olan istilahlardan sərf-nəzər edilir. Qeyd edim ki, Hacının məcaz, bədii təyin (epitet), təşbih, istiarə, mübaliğə, təlmih, müləmmə, iştiqaq, səc, tərsi, toizi, cinas, bədii mükalimə, istifham, lüğəz, bədii xitabla bağlı verdiyi təriflər, buna uyğun Füzulidən gətirilən misallar. Bu gün bir çox "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" dərsliklərindəki boşluğu aradan qaldıra bilər. (Bu istilahların bir çoxu barədə M.Rəfilinin, C.Xəndanın vaxtilə çap etdirdikləri "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" kitablarında məlumat verilmişdi, amma həmin dərsliklər sonralar heç çap olunmadı, Hacı Ələmdar isə bu xüsusda söz açarkən ədəbiyyatşünas Mahirə Quliyevanın "Klassik Şərq poetikası" kitabına bir mənbə kimi müraciət edir).

Hacı Ələmdarın "Mənim tanıdığım Füzuli" kitabında ən maraqlı hissə "Füzulidə eşq məfhumu və "Leyli və Məcnun" poeması"dır. Məhz bu hissədə müəllifin Füzuliyə, onun poeziyasına və bu poeziyada ifadə olunan eşq anlayışına nə dərəcədə vaqif olması xüsusilə diqqəti cəlb edir. O, yenə də Qərb alimlərinin fikirlərindən sərf-nəzər edir, "hansısa bir Avropa şərqşünasının yox, Füzulinin əqidəsini daşıyan müsəlman alimlərinin fikirlərinə əsaslanmaq doğrudur" deyir. Biz bu xüsusda Hacı Ələmdarla razılaşmasaq da (hər hansı elmi həqiqətin daha doğru izahı üçün, elə biliram, Şərq-Qərb bölgüsü yoxdur-V.Y.) , amma problemin sırf Şərq kontekstində izlənilməsini də maraqlı hesab edirik. Gəlin, müxtəsər də olsa, Hacı Ələmdarın eşq məfhumu barədə söylədikləri bəzi fikirlərinə diqqət yetirək: "Bəzi alimlər eşqi iki mərtəbə bilib məcazi və həqiqi adlandırmış, digərləri də iki görmüş, lakin həqiqi və ilahi demişlər. Bunlar nədir? Eşqi məcazi və həqiqi bilən alimlər, onu nəzərdə tutublar ki, məcazi eşq həqiqi eşqin müqəddiməsidir. "Məcaz" sözü lüğəti mənada həqiqi olmayan, həqiqətin əksi olmasına baxmayaraq, burada həqiqətin başlanğıcı kimi mənalanır. Yəni insan həqiqi olmayan eşqə düşsə də, düşdüyü eşq hər nəyə aid olmasına baxmayaraq, əvvəl-axır ona həqiqi eşqi göstərər. Məsələn, təyyarənin quş kimi uçmağına baxmayaraq, uçuş xətti olmasa, o, uça bilməz. Məcazi eşq də həqiqi eşq üçün bu cür zəmin yaradır". Daha sonra: "Eşqin mərhələlərini həqiqi və ilahi kimi görənlər isə belə düşünürlər ki, məcazi eşq, əslində, həqiqi eşqi tapmaq üçün yalnız bir keçid ola bilər. Adından bəlli olduğu kimi o, həqiqətin özü ola bilməz, ancaq həqiqətə bənzəyə bilər. Bu baxımdan insanda əvvəl həqiqi eşq cilvələnər ki, ilahi eşqi tapa bilsin. Bu nəzəriyyələrin hər ikisi doğrudur. Ancaq eşqə iki cür yanaşmadan əlavə başqa bir fikir də doğur ki, o da bundan ibarətdir: Eşqin salikləri həqiqətdən ilahiyyata doğru hərəkət etməkdədirlər. Lakin bu iki mərtəbə arasında bəzi məneələr, keçidlər var. Bu mərtəbələrdən biri məcazi, o biri Əflatuni eşqdir". Hacı Ələmdar qeyd edir ki, Füzuli, şeirlərində tərənnüm etdiyi eşqi, təkcə, vəsf etməklə kifayətlənməyib, o, özü də eşqin şərbətindən dadmış bir həqiqi aşiqdir. Əslində, əgər şair, yazdıqlarında görünməsə və yaxud yazdıqları özündə əks olunmasa, nə sözündə bir kəsər olar, nə də adı əbədiyyət tapar.

Əlbəttə, məqsədim Hacı Ələmdarın adı çəkilən kitabının məziyyətlərini ya da müəyyən mübahisə doğuran məqamlarını nəzərə çarpdırmaq deyil. Ancaq həqiqət naminə deyim ki, müəllif "Leyli və Məcnun" poemasının eşq və irfanla bağlı məqamlarını çox gözəl incələyib. O, belə bir fikri dönə-dönə vurğulayır ki, "Füzuli şeirlərinin bəzəyi və gücü, müxtəlif elmlərlə yanaşı, həm də imandır. Bunları deməkdə məqsədim odur ki, elm əhli olanlar Füzuli yaradıcılığına müraciət etmək və şərh vermək istəsələr, biliklərlə bərabər, Peyğəmbər (s) və Əhli-beytin (ə) mərifətlərinə, Qurani-Kərimin öyrətdiklərinə əsaslansınlar. Çünki Füzuli məhz İslam şairidir". Əlbəttə, biz Hacı Ələmdarın Füzuli yaradıcılığını İslam dini, onun ehkamları nöqteyi-nəzərindən şərh etməsini heç də pis qarşılamırıq. Hacı Ələmdarın öz sözləriylə desək: "Füzuli yaradıcılığı, Füzuli sənəti elə bir dəryadır ki, hər damlasında bir dərya gizlənib. Bu dəryanın dərinliklərinə baş vurub onu öyrənmək, əlbəttə, hər qəvvasın qüdrəti daxilində deyil". Deməli, Füzulini bütün aspektlərdə (dini, fəlsəfi, psixoloji, təbiət elmləri və s.) öyrənmək olar və lazımdır. Füzulini sırf bir islam şairi kimi öyrənməyin faydası daha çoxdur. Və Hacı Ələmdar da bu missiyanı gücü yetən qədər həyata keçirmək istəyib.

Hacı Ələmdarın "Mənim tanıdığım Füzuli" kitabı barədə bu yığcam qeydimizi onunla bitiririk ki, bu əsər Füzuli sənətinə yaxşı bələd olan bir söz adamının oricinal düşüncələri kimi maraqlıdır, burada öyrənmək istədiklərimizi öyrəndik, mübahisə doğuran məqamlarda isə razılaşmadıq. Amma Hacı Ələmdarın sevdiyi, tanıdığı Füzuli bizim də Füzulimizə çevrildi.

İndi isə Hacı Ələmdar Mahirin "Külliyyat"ı barədə. Bu "Külliyyat"ı Füzuli və klassik poeziya heyranının əməldə təcəssümü saymaq olar. Əlbəttə, Füzulini və klassik poeziyanı sevən hər kəs şair ola bilməz. Şairlik poetik istedadla bağlıdır.Təbii ki, təsir məsələsi ikinci dərəcəli amildir. Hacının "Külliyyat"ı (nədənsə, o, bunu "Divan" adıyla təqdim etməyib) deyərdim ki, klassik Azərbaycan şeirinin yaşarı ənənələrinin ən səlis, ən biçimli formada təcəssümüdür. Bu gün "Divan" adıyla şeir külliyyatını təqdim edənlərin sayı çoxalır, amma məsələni kəmiyyət baxımından deyil, keyfiyyət baxımından izah etməli olsaq, Hacı Ələmdarın "Külliyyat"ı bizə daha xoş təsir bağışladı.

Əvvəla, Hacı Ələmdar klassik şeir poetikasına və mədəniyyətinə kifayət qədər yaxşı bələddir. Əruzu bilmədən, onun incəliklərinə bələd olmadan, yaxud klassik poeziyada müraciət olunan onlarla, yüzlərlə təşbehlərin, metaforaların, bədii təyinlərin, digər təsvir vasitələrinin hansı məqamda işlənməsini dürüst müəyyənləşdirmədən, bunların mahiyyətinə varmadan qəzəl yazmaq müşgüldür. İkincisi, müasir çağda Azərbaycan qəzəlinin dili xeyli dərəcədə sadələşmişdir, ancaq klassik poeziyaya məxsus ərəb və farsca bir çox söz birləşmələrindən də imtina etmək mümkün deyil. Bu xüsusda Hacı Ələmdarla başqa bir qəzəlxan- Şahin Fazil arasında gedən bir mübahisəni də xatırlatmaq olar. Şahin Fazil belə bir fikir irəli sürürdü ki, indiki Azərbaycan qəzəlini mütləq Azərbaycan dilində, yəni ərəb və fars kəlmələrini, izafət tərkiblərini az işlətmək və ya heç işlətməməklə yazmaq lazımdır. Hacı Ələmdar isə bunun qeyri-mümkün olduğunu söyləyir və əlbəttə, müəyyən dərəcədə

haqlıdır. Bu səbəbdən də Hacı Ələmdarın qəzəllərində klassik qəzəllərdən gələn izafət tərkiblərinə bol-bol rast gəlirik. Bu cəhəti onun "Külliyyatı"na ön söz yazan qocaman qəzəlxan Ənvər Nəzərli də qeyd edir: "Mahirin şeirləri bəzi nöqsan və qüsurlardan da xali deyildir. Bunlardan ən başlıcası bir sıra şeirlərində dilinin qəliz olması, izafət birləşmələrindən istifadə etməsi, hər oxucunun başa düşə bilmədiyi rəmzi ifadələr, obrazlar, kökü müxtəlif hədis və dini rəvayətlərə söykənən fikirlər, müddəalar vardır ki, bunlar şeirə ağırlıq gətirir". Biz də bu deyilənlərlə razılaşırıq. Amma bütün bunlar onun qəzəllərinə ciddi mənada elə bir xələl gətirmir, çünki bu qəzəllərdə məna var, sözün obrazlı ifadəsi var və ən başlıcası, beytlərarası, misralararası məntiq pozulmur.

Üçüncüsü isə, Hacı Ələmdar əruz vəznini yaxşı bildiyi üçün onun əksər bəhrlərinə müraciət edir. Bu cəhəti biz müasir qəzəlxanlarımızın demək olar ki, əksəriyyətində görmürük. Onlar daha çox əruzun rəməl bəhrinə müraciət edirlər.

Nəhayət, onu da qeyd edim ki, Hacı Ələmdarın qəzəlləri -istər sadə yazılsın, istərsə də içində farsdan, ərəbdən gələn izafət tərkibləri ilə diqqəti çəksin- müasir qəzəllərdir, yəni XX-XXI əsr şairinin bədii təfəkküründən doğub bu qəzəllər. Onun lirik qəhrəmanı da bizim müasirimizdir, amma öz klassik sələfləri-Məcnun və Fərhad kimi eşqinə sadiqdir, cəfa çəkməyi çox sevir.

Hacı Ələmdarın qəzəlləri Füzulinin "Qəzəl de ki, məşhuri-dövran ola.." tələbi ilə səsləşir desək, əsla yanılmarıq. Onun əksər qəzəlləri mənaya xidmət edir, amma təbii ki, bu məna və məzmun emosional biçimdədir, qafiyə, rədif, daxili qafiyə ustalığındadır, hər beytin məzmunu ilə formanın harmoniya təşkil etməsi həmin qəzəllərin başlıca məziyyətinə çevrilir.

Könül, dünya qəmin tərk et, dolan meyxanə-meyxanə,
Atıb dərdi, həyatın vur başa məstanə-məstanə.

Bəla sərməstiyəm saqi, gətir vəslin şərabından,
Məni məst eyləməz hər mey, içəm peymanə-peymanə.

Olaydı kaş bir gün ki, gələydi nazlı cananım,
Deyəydim dərdimi cananıma, bir danə-bir danə.

Onunçün atəşi-hicranına pərvanə tək yandım,
Baxıb bu halıma bilsin nədir pərvanə, pərvanə.

Könül, divanəlikdən qaç, səfa yoxdur biyabanda,
Baxar bu dəştdə, ancaq görər divanə, divanə.

Həqiqətdən nişan varsa sözündə yaz-yarat Mahir,
Danışma boş yerə ancaq çalış, əfsanə-əfsanə.

"Külliyyat"da divan ədəbiyyatına daxil edilən klassik şeir formalarının əksəriyyəti öz əksini tapıb. Bununla belə, biz onların hər biri haqqında müfəssəl məlumat vermək fikrində deyilik.Qısaca deyə bilərik ki, qəzəllərdən sonra "Külliyyat"da kəmiyyət etibarilə çoxluq təşkil edən dini şeirlərdir. Əlbəttə, bu şeirlərin ürəkdən yazıldığına heç bir şübhəmiz yoxdur, bu şeirlər Hacının Allaha sevgisindən yaranıb. Amma qəzəllərindəki məna yükünü, obrazlı ifadə tərzini bu şeirlərdə o qədər də hiss etmədik.Sonra gəlir "ibrətnamələr" - nəsihətvari şeirlər, elə bunlar da məzmun etibarilə dini şeirlərinin davamıdır. Sonra gəlir təxmislər. Təxmis yazmaq bədii ustalıq tələb edir. Hacı Füzulidən, Seyid Əzimdən və Vahiddən təxmislər edib. Beşlik formasında olan, hər bəndin üç misrası özündən, iki misrası başqa bir şairin qəzəlindən ibarət olan təxmisdə məna ardıcıllığına riayət etmək, eyni bəhri, ölçünü saxlamaq məharət tələb edir. Füzulinin Həbibidən təxmis etdiyi "Gər səninçün qılmayam çak, ey büti-nazikbədən..." qəzəlini xatırlayaq. Hacı Ələmdarın təxmisləri də bizə bu baxımdan maraqlı təsir bağışladı:

Ey könül, eşq aləmin səhra bilən arif deyil,
Yar kuyin cənnəti-məva bilən arif deyil,
Dəhridə hər şeydə bir məna bilən arif deyil,
"Hikməti-dünyavü mafiha bilən arif degil,
Arif oldur bilməyə dünyavü-mafiya nədir.."

Oldu Adəm nəsli ey aşiq, fərağın məhrəmi
Saldı qəm girdabına, Mahir kimi çox həmdəmi,
Tutdu bu dünyanı yeksər ahü fəryadın qəmi,
"Ahü fəryadın Füzuli, incidibdir aləmi,
Gər bəlayi-eşq ilə xoşnud isən qovğa nədir.."

Sonra digər klassik şeir formaları gəlir: müxəmməslər, mürəbbelər, fəxriyyələr, qitələr, müxtəlif şeirlər. Bir sözlə, divan ədəbiyyatının formal tələblərinə əməl olunur.

Hacı Ələmdar Mahirin bu kitabları haqqında qeydlərimizi onun "Söz" qəzəlindən bu iki beytlə tamamlayaq. Qoy Hacı bu misralardakı poetik həqiqətə sadiq qalsın:

Tut sözü daim özündən yüksək, ey şair könül,
Çünki ALLAH göndəribdir Əhmədi-Muxtarə söz.

Hər sözə meyl etmə Mahir, salma qiymətdən sözü,
Çıxdı bir gün bəlkə, qiymət almağa bazarə söz.

Vaqif YUSİFLİ

◆ KİTAB RƏFİ

AKADEMİK MƏMMƏD CƏFƏR CƏFƏROV. TALEYİ VƏ SƏNƏTİ.
Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2009.

Bu kitab görkəmli ədəbiyyatşünas, akademik M.C.Cəfərovun ömür və sənət yoluna həsr edilmişdir. Kitabda Abbas Zamanovun "Ustadımız, müəllimimiz", Bəkir Nəbiyevin "Mənim mənəvi mükafatım", İsa Həbibbəylinin "Elmi məktəb yaratmış 10 görkəmli alim", Yaşar Qarayevin "Müqəddəs sadəlik məktəbi", Yavuz Axundlunun "Müqəddəslik rəmzi", Hüseyn Həşimlinin "Akademik Məmməd Cəfər Cəfərov Azərbaycan romantik lirikasının yeni janrları haqqında", Məhərrəm Cəfərlinin "İnsani keyfiyyətlərin ucalığı" və s. məqalələr təqdim olunur.

Kitabın tərtibçisi akademik İsa Həbibbəylidir.

AZƏRBAYCANIN ELM VƏ MƏDƏNİYYƏT XADİMLƏRİ. HƏMİD ARASLI.
Bakı, "Elm", 2009.

Bu biblioqrafik kitab akademik Həmid Araslının (1909-1983) keçdiyi elm yolunu məlumat və informasiyalarla təqdim edir. Kitabda H.Araslıya həsr olunmuş məqalələr, elm, mədəniyyət və incəsənət xadimlərinin H.Araslı haqqında fikirləri, onun müxtəlif illərdə çap olunmuş monoqrafiyaları, dərslikləri, bədii əsərləri, tərcümələri, elmi-publisistik məqalələri haqqında qısa məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Tərtibçilər Əmin Əfəndiyev və Zakirə Əliyevadır.

ADİL CƏMİL. "MANAS" DASTANI.

Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009.

Azərbaycan oxucusuna ilk dəfə təqdim olunan bu dastan möhtəşəm qırğız eposu "Manas"ın Keneş Yusupov tərəfindən nəsr şəklinə salınmış və Adil Cəmil tərəfindən tərcümə edilmiş yeni, həm də ən yığcam variantıdır. Manasın dünyaya gəlişindən dünyadan gedişinə qədər baş verən olaylar - epos qəhrəmanının uşaqlıq illəri, düşmənlərlə döyüşdə ilk qələbələri, kalmık və çinli basqılarına cəsarətli cavabları, yurdunun və xalqının azadlığı naminə qanlı savaşlara atılmağı, ata yurdunu işğaldan azad etməyi və s. əsərdə yığcam, bütün gerçəkliyi ilə öz ifadəsini tapıb.

Redaktoru professor Hüseyn İsmayılovdur.

FOLKLOR VƏ ETNOQRAFİYA. № 3.
Bakı, 2009.

Beynəlxalq elmi jurnal olan "Folklor və etnoqrafiya" 2004-cü ildən çap olunur. Jurnalın indiyədək 21 nömrəsi işıq üzü görmüşdür. Sonuncu sayda folklor və etnoqrafiyanın bir sıra problemləri ilə bağlı məqalələr öz əksini tapmışdır. Oxucular bu sayda Faruq Sümərin "Oğuzların bayat" boyu", Məhərrəm Qasımlının "Sazın "Əkbər möcüzəsi", Şöhrət Bədəlovun "Ənəlhəq dastanı", Aytəkin Qəhrəmanovanın "Naxçıvanda çörəkbişirmə adətləri", İradə Köçərlinin "Aşıq "Gəraylı"sı" və s. yazılarla tanış olacaqlar.

Toplunun baş redaktoru professor Məhərrəm Qasımlıdır.

TEYMUR KƏRİMLİ.
ŞƏRQİN QAPISINDAN DÜNYAYA.
Bakı, "Çaşıoğlu", 2009.

Kitabda tanınmış ədəbiyyatşünas, akademik İsa Həbibbəylinin çoxşaxəli elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyəti, bədii və publisistik yaradıcılığı araşdırılır. Müəllif İ.Həbibbəylinin ayrı-ayrı monoqrafiyalarının, çoxsaylı elmi məqalələrinin təhlilini verir, xüsusilə, onun Mirzəcəlilşünaslığa qiymətli töhfələr verdiyini qeyd edir.

Kitab İ.Həbibbəylinin anadan olmasının 60 illiyinə həsr olunmuşdur.

VAQİF YUSİFLİ.
TEATR - MƏHƏBBƏTİM MƏNİM.
Bakı, 2009.

Bu kitab xalq artisti İlham Namiq Kamalın anadan olmasının 60 illiyinə həsr olunub. Kitabda məşhur aktyorun keçdiyi sənət yolu, onun oynadığı rolların təhlili, pedaqoji fəaliyyəti, kino sahəsində xidmətləri və sənət dostlarının onun yaradıcılığı barədə fikirləri öz əksini tapmışdır.

Kitabın redaktoru filologiya elmlər namizədi Lalə Əlizadədir.

NATƏVAN MUSTAFAYEVA.
RƏFİQ ZƏKA YARADICILIĞINDA TÜRKÇÜLÜK VƏ TÜRKİYƏ.
Bakı, "Avropa" nəşriyyatı, 2009.

Monoqrafiya XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən olan R.Z.Xəndanın türkçülük görüşlərinə həsr edilib. Şairin Türkiyənin ədəbi-elmi

həyatında və mətbuatında fəaliyyəti, Azərbaycan-Türkiyə mədəni əlaqələrinin inkişafındakı xidmətlərindən bəhs olunur.

Kitaba akademik B.Nəbiyev ön söz yazmışdır.

VAQİF İBRAHİM.
QƏLBİM TORPAQDA DA DÖYÜNƏCƏKDİR.
Bakı, "Qanun" nəşriyyatı, 2009.

Vaqif İbrahim (1945-1983) Azərbaycanın tanınmış şairlərindən idi. Azərbaycan komsomolu mükafatı, Qorki adına Ümumittifaq mükafatı laureatı V.İbrahim "Ömür balladası", "Dünyanın keşiyində", "Bu torpaqda doğulanlar", "Mehribanlıq işığı", "Vaxtla üz-üzə" və s. şeir kitablarının müəllifi idi. O, Sumqayıtda Ə.Kərim adına Poeziya klubu təşkil etmişdi. Bu kitab onun ölümündən sonra işıq üzü görən 2-ci kitabıdır. Kitabda şairin 20 illik yaradıcılığından seçmə nümunələr təqdim edilib.

Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı kitaba ön söz yazmışdır.

MAHİRƏ ABDULLA.
QARABAĞSIZ ŞEİRLƏR.
Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009.

Bu kitabda Mahirə Abdullanın son iki ildə yazdığı şeirlər toplanıb. Əsasən yurd yanğısı, günün reallıqları əks olunan şeirlər "Bəyaz ömür", "Buracan gözəl gəldin" və "Mən" başlıqları altında təqdim edilir.

Kitabdakı rəsmlər müəllifindir.

VÜQAR ƏHMƏD.
ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ.
Bakı, "Müəllim" nəşriyyatı, 2008.

Filologiya elmləri doktoru Vüqar Əhmədin bu kitabı filologiya fakültələrinin tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kitabda "Ədəbiyyatşünaslığın şöbələri", "Ədəbi-nəzəri fikrin inkişafı və mərhələləri", "Məzmun və forma", "Şeirşünaslığın əsas problemləri", "Bəlağət elmi", "Azərbaycan şeirində vəzn", "Ədəbi metod və cərəyanlar" və s. fəsillər vardır.

Kitabın elmi redaktoru akademik Vasim Məmmədəliyevdir.

HACI ƏLƏMDAR MAHİR. KÜLLİYYAT.
Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı, 2009.

Hacı Ələmdar Mahir müasir poeziyamızda klassik şeir qolunu təmsil edən şairlərdəndir. Bu kitaba müəllifin müxtəlif illərdə qələmə aldığı qə-

zəlləri, dini şeirləri, təxmisləri, müxəmməsləri, mürəbbeləri, fəxriyyələri, təkbeytləri, qoşabeytləri, ibrətnamələri, həmçinin müxtəlif şeirləri daxil edilmişdir.

Şair-filoloq Ənvər Nəzərli "Külliyyat"a "Eşq və iman şairi" adlı ön söz yazmışdır.

ELÇİN MUXTAR ELXAN.
PEYĞƏMBƏRLƏR PEYĞƏMBƏRİ ZƏRDÜŞT.
Bakı, 2009.

Kitabda 2700 il bundan öncə yaşamış dahi mütəfəkkir-filosof Zərdüşt peyğəmbərimizin təvəllüdü, çox çətin və məşəqqətli həyat yolu, fəaliyyəti, özünəməxsus fəlsəfi müddəalarından söz açılır.

MİRKAMİL MİRXƏLİLOĞLU. DİVAN.
Bakı, "Mütərcim", 2009.

Mirkamil Mirxəliloğlu Cəlilabadda yaşayıb-yaradır, AYB-nin üzvüdür. O, əsasən klassik şeir formalarına müraciət edir. Müəllif bu kitabda yazdığı qəsidə, qəzəl, tərcibənd, tərkibbənd, mürəbbe, müxəmməs, müsəddəs, saqinamə, məsnəvi, fəxriyyə, mərsiyə və qitələri bir yerə toplayaraq "Divan" kimi təqdim edib.

Kitabın redaktoru və ön sözün müəllifi filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusiflidir.

QƏDİMƏLİ ƏHMƏD. DÜNYAMIN DÜNYASI.
Bakı, "UniPrint", 2009.

Qədiməli Əhməd Lerikdə yaşayır, kənddə ixtisası üzrə müəllim işləyir, 80-ci illər ədəbi nəslinə mənsubdur. O, "Hara tələsirsən durna qatarı?", "Bəyaz saçların yaşıl işığında", "Elm və zəka işığında", "Tənha kölgə" kitablarının müəllifidir. "Dünyamın dünyası" isə onun son illərdə qələmə aldığı şeirlərini əhatə edir.

Kitaba tənqidçi V.Yusifli "Bir ocaq başından başlanır dünya..." adlı ön söz yazmışdır.

SEVİNC MÜRVƏTQIZI. SƏN SEVGİDƏN YUXARISAN.
Bakı, "Vektor" Nəşrlər Evi, 2009.

Sevinc Mürvətqızı ədəbiyyata ikimininci illərin əvvəllərində gəlib. Amma bu qısa müddət ərzində oxucuların rəğbətini qazanıb. AYB-nin katibi R.Məcid kitaba "Mən sevincə inanıram" adlı ön söz yazıb.

Kitab 2008-ci ildə müəllifin "Vektor" Beynəlxalq Elm Mərkəzinin Şahmar Əkbərzadə adına Beynəlxalq Ədəbiyyat mükafatına layiq görülməsi münasibətilə "Vektor" BEM tərəfindən nəşr edilib.

CAVİDAN. BU, ŞEİR DEYİL!
Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009.

Cavidan Lənkəranda yaşayır. Ədəbiyyata yaxın illərdə gəlib. Elə ilk şeirlərindən seçilməyə, fərqlənməyə can atıb. "Bu, şeir deyil!" onun oxucularla ilk görüşüdür. Kitabdakı şeirlər "Sev", "Aramıza sədd çəkdilər din adında", "Bu, şeir deyil!", "Yerlə göy arasında", "Qadın az", "Nirvana" başlıqları ilə təqdim edilir.

SƏMAYƏ HAQQIQIZI. VƏTƏN DARIXDI, O DARIXMADI.
Bakı, "Adiloğlu", 2009.

Səmayə Haqqıqızının "Vətən darıxdı, o darıxmadı" müəllifin "Bu duman günəşinin nəyinə kərək" kitabından sonra oxucularla ikinci görüşüdür. Kitabda müəllifin müxtəlif illərdə yazdığı şeirləri toplanıb. Bu şeirlər sevgi, təbiət, Vətən mövzularında qələmə alınıb.

YUNİS ORUCLU (BOZALQANLI). BU DÜNYAYA BAX.
Bakı, "Təhsil" NPM, 2009.

"Bu dünyaya bax" Yunis Oruclunun (Bozalqanlının) sayca 6-cı şeirlər kitabıdır. Kitabda müəllifin son illərdə qələmə aldığı qoşmaları, divaniləri, ithafları, gəraylıları, təcnisləri və s. şeirləri öz əksini tapmışdır.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!
2010-cu İL ÜÇÜN
"AZƏRBAYCAN"
jurnalına
abunə yazılışı davam edir.
"AZƏRBAYCAN"
jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,
illik abunə qiyməti 18 manatdır.
İNDEKS: 76300

◆ AZƏRBAYCAN - 2009

2009-cu İLDƏ "AZƏRBAYCAN" JURNALINDA DƏRC OLUNMUŞ MATERİALLAR

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİ - 75

VAQİF YUSİFLİ - Sənət məbədimiz, № 11

NƏSR

ROMAN VƏ POVESTLƏR

HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV - Qırxıncı otaq (roman), № 1
SEYRAN SƏXAVƏT - Yəhudi əlifbası (roman), № 4-5
KAMİL ƏFSƏROĞLU - Çadır (roman), № 6
VAQİF ƏLİXANLI - Oğlum, qardaşım əcəl (ekran üçün povest), № 5
MÜZAHİM İSMAYILZADƏ - Qatarda keçən gecə (povest), № 7
ƏHMƏD XASPOLADOV - "Qəmər" ulduzlar arasında (povest), № 8
HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV - Qumru yumurtaları (povest), № 9
ƏLÖVSƏT BƏŞİRLİ - Biz hara gedirik... (povest), № 10
MÜBARİZ CƏFƏRLİ - Əl (povest), № 11
ƏLABBAS - Qaraqovaq çölləri (roman) № 12

HEKAYƏLƏR

REYHAN YUSİFQIZI - Qaranlıqlar içində, Göylərdən gələn səs (iki hekayə), № 1
İLQAR FƏHMİ - Səndən nigaranam (hekayə), № 2
XURAMAN - Bir topa açar (hekayə), № 2
NATİQ RƏSULZADƏ - Nəvə (hekayə), № 6
FİRUZ MUSTAFA - Filosof, Xalq adamı, Saşa, Dekret yeri (hekayələr), № 7
UĞURLU FƏXRİ - Oğlum sonuncu dayanacaqda düşəcək, Dul, Ana, sənin ərin kimdir? (üç hekayə), № 8
SƏHƏR - Monastr pəncərəsində dibçək gülü, Bizim keçən dərsimiz, Həyatın təkrar nəşri, Həmişəyaşıl və miskin, Əbədiyyət haqqında nağıllar, Daş kimi azad, Bir az uzaqdan baxanda, Xeyir və Şər, Atəşböcəkləri, Yaşıl xatirə, Qurman yırtıcılar, Sonuncu həftə sonu, Əks-hücum (esselər), № 8
ALİMŞAH GÜMÜRLÜ - Əsrarın sehri (hekayə), № 8
GÜLAB GÜLABLI - Mimoza (hekayə), № 8
GÜLŞƏN LƏTİFXAN - Yeddinci ər, Mozelin Reynə qovuşduğu yerdə, Pasient qadın (üç hekayə - Məmməd Orucun tərcüməsində), № 9
KAMRAN NƏZİRLİ - Ağ ev, Erməni gəlini (iki hekayə), № 9
LƏTİF VƏLİZADƏ - Xlor, Acı bir xatirə (iki hekayə), № 9
BAYRAM İSGƏNDƏRLİ - İçi qurumuş adam, Qəzəlxan, Qarmonçalan Nəsib (üç hekayə), № 10
DƏHNƏLİ MƏMMƏD (HACIZADƏ) - Qoz (hekayə), № 10
XUMAR ƏLƏKBƏRLİ - İtirilmiş vaxt, Vərdiş, Xilaskar (üç hekayə), № 11
KAMİL ƏFSƏROĞLU - Biri vardı... Ağrı (iki hekayə) № 12

DRAMATURGİYA

ELÇİN - Cəhənnəm sakinləri (yeddi şəkildən ibarət iki hissəli dram), № 2

QILMAN İLKİN - Xalqının müztərib oğlu, № 4
ELÇİN HÜSEYNBƏYLİ - Qaçaq qocalar (iki hissəli pyes), № 9

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

HAYNRİX BÖLL - Çörəyin dadı, Ədalətli Daniel, Elza Baskolaytın ölümü, Ölməz Teodora, Pis romanlarda olduğu kimi, Solğun bənizli Anna (hekayələr) № 1; Müharibə qurtaranda (hekayə - Vilayət Hacıyevin tərcüməsində), № 2
YEREMEY AYPİN - Çay yanvar ayında və ya Rio-de-Janeyroda (hekayə - Məmməd Orucun tərcüməsində), № 3
GÜLŞƏN TOFİQQIZI - Hörümçək toru (hekayə - Arifə Arifqızının tərcüməsində), № 6
FRANS KAFKA - Atama məktub (Vilayət Hacıyevin tərcüməsində), № 7
UİLYAM SOMERSET MOEM - Sadiq arvad (üç pərdəli komediya - Yaşarın tərcüməsində), № 11
ŞANDOR PETEFİ - Döyüşə, Mart günlərinin gəncləri, Yenə başım üstə uçur torağay, "Bu macar xalqının sənət pərisi, şövqə gəl, əlinə götür tişəni...", Mən deyirəm: Qalib gələcək macar, Toplar gur-gur gurladı (şeirlər - Ağasəfanın tərcüməsində), № 11
ORHAN PAMUK - Pəncərədən baxmaq (hekayə - türkcədən çevirəni Arzu Məmmədxanlı), № 12

İNCİLƏR...

CƏFƏR CABBARLI - Ana, Şərqi, Ey dan ulduzu, Tellər oynadı, Ölkəm, Yada düşdü (şeirlər), № 8

POEZİYA

POEMALAR

ZƏLİMXAN YAQUB - Mən "Peyğəmbər"i niyə yazdım, № 1
ZƏLİMXAN YAQUB - Peyğəmbər (poema), № 1-3
FİKRƏT QOCA - Dörd addım (poema), № 1
VAQİF BƏHMƏNLİ - Diaqnoz (roman), № 4
AZƏR ABDULLA - Havalı sular, sevdalı sular (mini-poema), № 6
ADİL MİRSEYİD - Metropol röyaları (poema), № 8
YUSİF HƏSƏNBƏY - Sınaqlarda sınmazıq biz (poema), № 8
NİSƏ BƏYİM - "Ürək" simfoniyası (poema), № 9
İSA SEVƏR - Xoşbəxt olmaq çətindi (poema), № 9

ŞEİRLƏR

ƏŞRƏF VEYSƏLLİ - Əsgər atasının məktubu, Əsgər atasıyam, Yaxşı ki, Yadımdan çıxıb, Düşür, Analar, Əla, Sən Qara keşiş ol, İtinə yiyə dur (şeirlər), № 1
İNQİLAB İSAQ - "Yenə bu buludun gəlmədi əli...", "Yorğun təbəssümün qorxudur məni...", "Deyirlər körpəykən yuxum olmayıb...", "Əksin tanımaz səni, çevir, çevir albomu...", "Məndən də xəbər çıxmadı...", "Sən qorxduğun güzgüdə gözləri dolanım var...", "Şeytanı kölgəmə nahaq tanıtdım..." (şeirlər), № 1
MUSA YAQUB - O tay, bu taylar, Mahnı, Tamaşa, Ağ gül, qırmızı gül, bir də sarı gəlin, O sevgilərdən heyf, Tənha bir gün, Dağınıq bir şeir (şeirlər), № 2
MƏHƏMMƏD ASTANBƏYLİ - "Ay göyün ortasında ucalıqda dayanıb...", "Gələcəklər gələcəklər, keçmişlər isə keçmişlər...", "Baxdıqca bu qəbirlərə

qorxuram ölməyəm, Tanrım...", "Ətrinə uçduğun gülü əllərin dərə bildimi...", "Səni heç Kim görməyib, bircə mən görmüşəm, mən...", "Dünyada dünya olduğu yadımdan çıxdı bir gün...", "Hər gün bir az ayılaq bu dərin yuxumuzdan...", "Mənə yazığın gəlməsin, beləcə qal, necə varsan...", "Hanı o baxışların, gözünü kim öldürüb...", "Ürəyimlə ağlımın mən ortasında durdum...", "Qaranquşlar başlayanda axşam nəğmələrinə...", "Bu qədər yüksəklikdə durmaq çətin olur, dost...", "Bu işi görmək çətindi, görməmək daha çətin...", "Nə qədər adam doğuldu, bir sən doğulmadın, sən...", "Varmı xumarlandıqların gecələri, gündüzləri..." (şeirlər), № 2

FƏXRƏDDİN ZİYA - Gözəllik, Mərdi qova-qova namərd edənlər, Qocalar evi, Təsəlli, Bütövlük - sınmazlıq, Təzad, Güzəştim-suçum, Sizif zəhməti, Bizi müxalifət sayan gədələr (şeirlər), № 2

İBRAHİMXƏLİL - "Canım-gözüm, sən canına niyə baxmırsan?..", "Adam hərdən ümidini yeyir ucqarda...", "Nazimin həbs otaqlarıdı gözlərim...", "Dağ dağa qovuşmur, nə deyim, Araz...", "Söz məni çölləmə etdi...", "Sən də işğal altındasan, bilirəm...", "Mən qəzet üstündə yatırdım onda...", "Sən mənim şairlik xəstəliyimsən...", "İnsan payız ölə...", "Bu payız elə bil Bakıya gedir..." (şeirlər), № 2

NİSƏ BƏYİM - "Üzü ayrılığa gedən dünyanı...", "Üzü güney sarı göyərən otlar...", "İkimiz bir çıxdıq baxtın ovuna...", "Bax, dünya dərdən uca...", "Bəlkə də, bu ömür uzaqda deyil...", "Yağışdan bir səs eşitsən...", "Əllərim soyuğa yumulur...", "Sənin ad günündür, mənim bayramım...", "Səni dərd tutacaq, dərd aparacaq...", "Haradan-haraya gəlib gedirsən...", "Yenə dünya susur, yenə vaxt uduzur...", "Bomboş səkilərin tənhalığında...", "Əski romanları yenidən oxusaydım...", "Ruhum ruhuna çarpıldı...", "Ömrün nağılını dinlədim səssizlikdə..." (şeirlər), № 3

MAHCAMAL - "Ey can, hünər et, səmtini döndər, kədər ötsün...", "Görməsə tellər sığal, rəngi bəyaz eyləyər...", "Eşqim gülü gülyazdı, əlvanlığı min nazdı...", "Şükür olsun sənə, ey can ki, canın canə yetir...", "Qəmi tərk eyləyirəm, qəm məni tərk eyləməyir..." (qəzəllər), № 3

TƏRLAN - Yuxu, Dünyanın üzünə tüpürmək olmur, Bahar, Yeknəsəqlik, Mən də hamıtək ölərəm, Kəşf, Təəssüf, Kölgə, Oyun, Tuthatut, Oxudum, Mənim dünyada kimim var (şeirlər), № 3

XATİRƏ FƏRƏCLİ - Etibar itərsə, Ağ çiçək, Bu dərd ki var, "Əsim-əsim əsən qəlbim...", "Ürəyim bal səbəti, duyğularım şan...", "Düşüb ağ yollara gedirik ağ diləklərə...", Bahar gəlir, Yerin bağrımın başıdı (şeirlər), № 3

ŞÖVKƏT ZƏRİN HOROVLU - Əsrlərdən gələn səs, Bir gözdə çəkilir haqq da, nahaq da, Dərdi qucağına sıxmışdı ana, Göylərdən gəlmişəm mən yer üzünə, Payız düşüncələri, Qərənfillər oyaqdır, Birdi ürəyim (şeirlər), № 3

CAMAL YUSİFZADƏ - Payızım oy, qışım oy, Bəlkə də... bəlkə, Tanrıya etiraz, Kor gördü, kar eşitdi, Arzular həmişə əzabla olur, Salxım söyüd, Rəngli duyğular, Atamın kölgəsi, Dözülməyib ölən qapı, Yamyaşıl dərd (şeirlər), № 4

SABİR SARVAN - Ölən min dəfə dirilib, Payızda getmişdin, Tərk edib gedərdim, Siz tor qurun, Bir qarışqa bərkə dişsə, Can şirindi, Yaşım əllini ötdü, Dünyaya nifrətim yoxdu (şeirlər), № 4

SƏRVAZ HÜSEYNOĞLU - Adam, Qəfil gəlişlərə, vaxtsız zənglərə qapımı tələsla açıram, Musa...", Qaraca çobana məktub, Qorxu, Ölüm qorxusu, Düşüncə, Son qənaət, Əsgər qardaşıma, Oğluma, Necə yaşayım (şeirlər), № 4

NİZAMİ MURADOĞLU - Arasında, Gedir, Qalmayıb, Bəsimdi, Qıyma, Gedirsən (şeirlər), № 4

AĞASƏFA - Açıldı bənövşələr, Tək özünə arxalan, Örtülü bazar, Rüşvət dünyası, Ruhumda savaş, Sözündən, Hər yerdən əlacı kəsilmiş kişi, "Ağasəfa, yan buna, yan..." (şeirlər), № 5

VİDADİ BABANLI - Qəribəlik, Axtar, Utandım, Çal-çağır şairlərinə, Yetim-

çələr, A dili qurdlamış, Tüstü, Bulud, Dərk etmədim, Nəvəm Nəsrinə, Yanğı (şeirlər), № 5

ZAHİD SARITORPAQ - Dodağında dua əvəzinə saman çöpü, Aclığa şükranlar, Əbabil quşları, İşıq sınıqları (şeirlər), № 5

MƏTLƏB MİSİR - Qıvrıla-qıvrıla, Ürəklə danışanda, Sevgilimə daha bir məktub, "Şər hərdən səhv salır mənim yerimi...", Bir zarafat şeiri (şeirlər), № 5

ƏLİ ASLANOĞLU - "Qıl kərəm, ey sevdiyim, aşiqi-mərdanəyə bax...", "Cəhd edir könlüm yenə seyri-səmadan dolayı...", "Qəlbini peykan deşən aşiqsə gər, qəm eyləməz...", "Məndə bu boş cismidir, can adlı sərvət yoxdu ta...", "Məqsədin məhvimdisə al canımı, ey afıtab..." (şeirlər), № 5

ELMAN HƏBİB - Qayıtdım, Sarı simdə, Başdaşında oxuyan sərçə, Aşkarlıq dəftərindən, "Ürəyin mənimlə zarafatı var...", "Od oldum, yağıştək yağdın üstümə...", "Səni kədər döyməsin, məni də qəm sıxmasın...", "Könlüm sarı sim üstə köklənibdir, köklənib...", "Qədərinlə razılaşsan, darda qoymaz qədər səni...", "Gözün nuru getdi, belin taqəti...", "Bir göz qırpımıymış həyat deyilən...", "Qadın həyatın bir qanadı, kişi başqa bir qanadı..." (şeirlər), № 5

MAHİRƏ ABDULLA - Əhval, Vicdan, Ad günümə, Yas yeri, Xatirə, Aqibət, Sevgi şeiri, Fikir, "Şairlər kimdir...", "Dolama yollar, dolağım dolayıb məni ayaqlarına...", "Öndə üzümə çırpılır, arxada kürəyim hədəf...", "Qəfəsdən buraxdılar tutuquşunu uçub gedə bilmədi...", "Gün dönməzsə, papağın günlüyünü döndər...", "Səhərin gözü açılmamış bir quş zəvzəyir..." (şeirlər), № 5

ƏLİ ƏKBƏR - Vətən hey, Dostuma (şeirlər), № 5

DİNARƏ GƏRƏKMƏZLİ - "Günəşli və mavi bir gündü...", "O öldü...", "Evlərindən qovulmuş qaçqınların yanından keçəndə nəzərlərimi yerə dikirəm...", "Sən demə, sevgisiz də yaşamaq olarmış...", "Kim deyir ki, qovaq bar vermir...", "Sənin damının üstə, ata, zülmət gecədi...", "Çirkin və palçığın olduğu yerdə təmiz qarçiçəyi də bitir...", "Eskalatorla enərkən...", "Mənə öz uşaqlığımdan danış, ana...", "Gözəgörünməz aynalarda...", "Həyat gözəldi, dostum...", "Məhəbbət birdi, dəyişməzdi..." (şeirlər), № 5

HÜSEYN KÜRDOĞLU - Bulaq, Araz, Oxu, qaratoyuq, Qazdır məzarımı dağlar başında, Qalmadı, Vətənsiz olarmı, Divanədən betər, Torpaq yuxusu, Dördlüklər, Bayatılar (şeirlər), № 6

MƏCNUN GÖYÇƏLİ - Qaytarın mənə, Fələk, Bircə kəlmə sözəm mən, Mən, Qızım, Yazıqlar arasında, Sənin, Mənim, Araz çayı, Fikirdən yüngüllər, Bayraq əsgərə bürünür, Atəşkəs bayatıları (şeirlər), № 6

AĞACƏFƏR HƏSƏNLİ - "Yadırğadım hamınızı, yaddan çıxardım...", Vaxtın torpağı, Hamar yolları sevmədim, Aqibət, Bel ağacı, Uçur, "Xəcalət çəkdim, üzümün suyunda çimdim...", İlxı, "Bu yarğandan gərək səksəkə ilə keçəsən...", Buxar qazanı, Şərti şumda kəsir, "Göyün qaşqabağı yerlə gedir, açır sandığını...", "Buludlar çıxdı qınından...", Özgə çörəyi, Kimiyəm, "Yer kürəsini çoxdan tərk edərdim...", Qapazaltı (şeirlər), № 6

RƏFAİL TAĞIZADƏ - Varşava şeirləri, Novotelin pəncərəsində düşüncələr, "Eşidə biləcəmmi sənin səsini...", "Bu qürbət ölkədə ilk gördüyüm insanların təbəssümündə unutdum qəribliyimi...", "Qibtə ediləcək bir azadlıq hissi var...", Solidarnost muzeyində, Qdansk son gecə (şeirlər), № 6

BARAT VÜSAL - Dünyaya gəlmisən ki, Umuduma qalan sevgi, Kəsik əllər, Yaz günü, Qarışqa hökmü, "Adam qanımı içər, adam qanımdan keçər (şeirlər), № 6

BALAYAR SADİQ - Cıdır düzündən reportaj, Mütaliə, Təhqir olunmuş ölüm, Balıqçı həyatı, Düşüncə yolu, Sənsizlik romanı, Köhnə yol qeydləri, Narıncı rəngli söhbət, Son məktub, Eynəkli məmləkət, Külqabı, Yaşamaq düsturu (şeirlər), № 6

ÇİNGİZ ƏLİOĞLU - Talıstan dastanı, Cavanşir yurdu, "İlhamım qanadlı at çapmayanda...", Ad günü səhəri yazdığım şeir, Quş dili, Türkün sirri, Arıçı,

"Mən ağız açmıram, qapı açıram...", Yol gedən adam, "Cənubda doğulmuş Şimal adamı (şeirlər), № 7
ƏHMƏD QƏŞƏMOĞLU - Salam olsun o kəslərə, Duman içində işıq, Yer adamı deyiləm ki, Məni də anlayan var? Kölgə, Göy üzünə yazılan ağrılar, Ağlama, dostum, Baxma mənə belə kövrək, Heyva çiçəyi kimi, Şeirlər susdu, Gözlərindəki işıq, Səndən sonra, İllərdən sonra, Bu sənin dünyandı, Sən bəlkə, Dünyanın ülgüləri, Sübh, Günəş çıxanda, Tanrı gəlini (şeirlər), № 7
HƏSRƏT - Şam ömrü yaşayıram, Elim Allah amanatı, Qorxuruq, Yağış yağacaq, Dünya günah içindədi, Ürəyimi sıxan qəmə, Suallar, Yazın oğlan çağı, Çağırın məni, Bala (şeirlər), № 7
MUSA ƏLƏKBƏRLİ - Vətən dərsi, Şeirim, kölə olma, Çalma o qarmonu, Məni bağışlamaz, Mənim gələcəyim, Gözəl, Aşiqlik, Lalə qiyamı (şeirlər), № 7
AYAZ ARABAÇI - İstək, Küçəmiz, "Sən ya mənim yuxumdasan, ya xəyallar şəhərində...", "Bahar məndən ürəyimi istəyir (şeirlər), № 7
FİKRƏT SADIQ - "Bugünnamə", Vəsiyyət, Epiloq (şeirlər), № 7
FƏXRƏDDİN MEYDANLI - Gölgəsində, Arzu, Sevdiyim bir sənsən, bir də ki bahar, Çəmənin şehi var ayaqlarında (şeirlər), № 7
MOBİL QULUZADƏ - Bura niyə gəldim, Ümid yeri, Nar qız necə oldu, Dərələyiz, Od andı (şeirlər), № 7
MƏMMƏD İSMAYIL - Eyfel qülləsi, Alnımdakı çapıq yeri, Qəm yemə, qaldısa son ümid yeri, Gedərsən, məchula yol gedər gedən, Yəqin sonum olacaq yatmadığım bir gecə, Unutdurun dedilər, Bəxt ulduzu, Gündöyən üfüqlərə bir də yol almayacaq, Evdə bir qadının əsir ürəyi, Səndə kitabım var, üstündə şəklim, Göy qurşağı, Verməyə nəyi var canından özgə, Və... hamısı bu, Alnına yazılan bu nə yazıdı (şeirlər), № 8
ZİRƏDDİN QAFARLI - Ömrümü, Üzməz, Ağırdı dost itkisi, Özüm düşdüm, Ölümü, Ölməmişdim, Göylərin yerlərə enən günü, Ömür bayatıları, Bir nadan var, Gələnim olmaz, Varam, yoxam mən (şeirlər), № 8
KƏMALƏDDİN QƏDİM - Dayan, qayıdaq bu yolu, Adil Mirseyidə, Ömrümdən keçən qadınlar, Oynayır, Dirilmir, Canımdan (şeirlər), № 8
İBRAHİM YUSİFOĞLU - Dərdlərin belimi əydi, ay Vətən, Yubandım, Şeir oxuyursan titrək bir səslə, Nədən bütöv nəğmə söyləmirsiniz (şeirlər), № 8
AKİF ƏHMƏDGİL - Şeir şərabı, Qar südü, Ən zəif ana şeiri, Fevralın 30-u doğulan şair, Qara şanı, qara kişmiş, qara tut, Eydirir (şeirlər), № 8
ƏBÜLFƏZ NAXÇIVANLI - Ürək dostu, çörək dostu, Boz rəng, Qara müəllimə giley (şeirlər), № 8
VAHİD ƏLİOĞLU - Pıçıltı, Qalar, Səndən aman istəmərəm, Nəvələr, Qurbanın olum, O gözlər məni (şeirlər), № 8
ELSEVƏR MƏSİM - "Göydə qara buluddu ərini itirmiş qadın...", Qarımış bir qızın göz yaşlarıyla, "Sükut içindəydi gecə, yuxu aparırdı Ayı..." (şeirlər), № 8
YAFƏS TÜRKSƏS - Sapand daşı, Bır sevgi uydurmuşam, Qorxu, Diksinirəm, İlk məhəbbətim, De görüm, bənövşəsənmi, Oxu, dağ çayı, Hardasan, ay ev yiyəsi, Qocala bilməmişəm (şeirlər), № 9
FƏXRƏDDİN ƏSƏD - Son görüş, Qəriblərin göz yaşı, "Sənin də var heyranın...", Qarışqalar, Kibrit çöpü, "Qara dənizdə əsir şimaldan gələn rüzgar...", "Bir sən idin, bir də mən, hər yan kimsəsiz, bomboş...", "Tutub getdiyim cığır, bu yol fanidir, fani...", "Hər yanım payız yarpağı...", "Yağır asta-asta sarı yarpaqlar...", Sevdiyimiz qadınlar (şeirlər), № 9
ƏLİZADƏ NURİ - İntihara cəhd, Nobelə iddialı şairin laqeydliyi, Yaxşı ki doğuldum, İntizar, Yalan olmasın, Dəniz dərdi, Çayın səsini tut gəl, Ümid, Kim deyir, yaz olmur bir güldən, Gülüm, Yaz, Minalanmış sahə, Şəcərə, Ekvivalent, Sən və günəş, Günaha batmazdı bu baxışlarım, Ağırlıq, Şeir qız, Sığal çək, gözümü yumum, İlahi, Bu ölüm məni də yoldan çıxartdı, Mənim sevgi adlı gözmuncuğum var, Min nəğmə notu var bir quş səsində, Kölgə salsın əllərin, Bayatı, Salam olsun, salam olsun, "İp ucu gəzirəm, tapa bilmirəm...", Yeriyib üstümə qaçar bir ağac, Şükranlıq, Eşqə düşən allanar, İbadət, Yuxu, Tələş, Tək sənə açdığım sirdi bu sevgi, Üç nəfər, Özünü asmağa yer tapa bilməz (şeirlər), № 9

ƏLƏSGƏR HƏSƏNLİ - Keçdin, Bizim yerlər belə olmur, Üyündüyüm dəyirmanın aldatdı çax-çaxı məni...", O yerdə, İllər adlayır (şeirlər), № 9
MİRSƏYYAF ZAMANLI - İlan gördü gövhərini dünyanın, Qurd həqiqəti, Səndən özgəsini bacı bilmişəm, Sənin gözlərinin öz ustasıyam, Qadağa qoy, gözdə gözüm olmasın (şeirlər), № 9
ZAUR QULİYEV - Yalanın rəngləri, Qayıt (şeirlər), № 9
FİRUZƏ MƏMMƏDLİ - Bu qalanın, Söz, Təzə il Novruzdur, Gülə-gülə, "Bir yarımçıq şeirim ola, qayıdam, gələm üstünə...", Quruyan ağacların, Sən belə istədin, qoy olsun, nə qəm, Çoxumuzdan cavan bacısan, "Elə axınla gedirlər, lap həzər etməyin gəlir...", "Göndərmişdi, başa vurdum, yaxşı-yaman, döşə vurdum...", "Niyə ağlayırsan, bacı, ağlamaqdan keçib daha...", "Yazmıram, yaratmıram, ağlıma heç nə gəlmir...", "Çətini uzaqda qalıb...", "Müsəlman qılıncının qılınc müsəlmanı var...", "Ağac kökündən, insan budağından kök atar...", "Məhəbbət üzümə çəkilən ay işığı..." (şeirlər), № 10
ƏLİSƏMİD KÜR - Yoxa çıxan xan sarayı, Vahidin qəzəli, Cabbarın qavalı havalı-havalı, Elçibəyin qırxı, O qara eynəklinin, Oğlum Xan Eyvaz yaşında, "Bu da qırxillik çaxır çəlləyi - palıd ağacından...", "Vaxt ölüb, zaman dayanıb qanımın coşan vaxtında...", İtirdiyimiz dağların yeri görünür, Adil Şirin, "Səhər tezdən mobil telefonuma göndərilən ünvansız-insafsız bir mesaj xoşuma gəlmədi...", Adam cibindən üşüyər, Günahın kafirə, solaxay, "Güvəndiyim dağlara qar yağmadı, - Bağdada yağdı...", Məhəmmədə sarı dağ yeriyirdi, Bir anda yüz il yaşadım (şeirlər), № 10
ÇİNGİZ BAHADUROĞLU - Boşuna fırlanmır çarxı dünyanın, Düzülün hey, düzülün hey, Qayıdacaqsan, Bu sevdanın sonu yox, Ay işığı, Dünya mənə tanış gəlir, Vaxt yetişib (şeirlər), № 10
MUSA YAQUB - Sual (şeir), № 10
MƏLAHƏT AĞACANQIZI - Ruhun etirafları, yaxud məni sevgim ilə tanıyacaqlar, Getmə, dayan, Çat, Məni sevgim ilə tanıyacaqlar (şeirlər), № 10
İLTİFAT SALEH - Qayıda bilmədim, Qış düşüncəsi, Baxan kimdi, Söz aldı, Yanıram, Bahardır (şeirlər), № 10
SƏYYARƏ MƏMMƏDLİ - Atama, Asılıyıq biz, Nədir, Tanrıdan aşağı sözdü (şeirlər), № 10
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Küləyin ölümü, Çay simfoniyası, Köhnə evimiz, İki səhifə, Yüz altmış, Məşhur adamın gülümsəməyi, Anam bu şeiri mənim dörd yaşım olanda üstümdə oxuyub, Nəsiminin heykəlinə, Yeni quruluş (şeirlər), № 10
FİRUDİN ŞAHBUZLU - Mən sənin yuxuna gələ bilmirəm, Qızlar, Bizim elə gedəsən (şeirlər), № 10
VƏLİŞ QARAGÖL - Yaxşı bax, Oğul, Gəzirəm, Nənəmgilə, Bir belə, Ay dağlar, Gedirəm, Düşübdü, Gəlmişəm, İndi, Boz qurd - ulu qurd, ula, qurd, Qara sükut, Laçın gedəndən bəri, Torpaq ittihamı, Əkiz qardaşlar, Dağ adamı (şeirlər), № 10
OQTAY RZA - Mövlanə Rumi, Bu qız, "Dəryazlı rübailər" silsiləsindən, Ahıllıq yaşım, Sonuncu nəğmə, Kötük (şeirlər - İntiqam Qasımzadənin "Ön söz"ü ilə), № 10
BAHADUR FƏRMAN - Pir bulağım, Yalvarır, Torpaqdan özgə, Saxlamışam, "Nə yazım şeirimin təzə sətrinə (şeirlər), № 10
İSLAM SADIQ - Hər gecə - ana bətni, Durulmur, Mənəm, mən, Tərəzi bür-

cündə doğulmuşam, Sevənlər yuxu görür, Yollarına çıxaram, Bir gözüm Bakıdı, bir gözüm Təbriz, Can deyənin, çor deyənin, Fələyin kələfi dolaşıb yaman, Səsimi, Nəsimini Bakıda soydular, Yiyəsi ölmüş arı, Ürəyimi dəlir bir söz, Bal qarışır, Bu yayı da, Ölürəm, Səni görüb, Elə bilirəm (şeirlər), № 11

BİLAL ALARLI - Salam, dəli şeytan, "Sevgini uydurublar adamlar darıxmasın deyə...", "Bu qəzəbin sönəcəyi gün alışacaq ürəklərimiz...", "Ağrıların şəklini görübsənmi...", "Həsrətin də yaşı var ağ saçların sayı qədər...", Phobus, Ucuz və sərfəli alver (şeirlər), № 11

ƏLİHƏSƏN ŞİRVANLI - Bəzən istəyirəm, Dözümü olduq, Qürbətdə qalmaram, Hərbi əsirlər, İgid əsgərik (şeirlər), № 11

ŞAKİR XANHÜSEYNLİ - Ələklər boş ələnir, Sürət qatarı, Gecə qatarında, Hanı o dağlar, Görəcəyin varmış, Vaxt döyür qapını, Məhbəs, Dəryalar heç su vermədi (şeirlər), № 11

ATİF İSLAMZADƏ - Yaşanan ömür, Ucalıq, Yuxu ömrü (şeirlər), № 11

SAHİB ASLANZADƏ - Dizini daş aparan oğlan, Hələ uşaq yaşındadır, Anam, Küləyin nə vecinə, Dünya belə getməyəcək (şeirlər), № 11

ANAR HƏBİBOĞLU - Bir saat vaxt, Nəğmə, Bu ocaq anama oxşayır mənim, Sözdən bir ev tikəcəyəm, Başını qoy sinəmə, Həyat, "666", Küfr, Nəfəs-nəfəsə, Səhər açılmadı, Sən, Sərxoşun şeiri (şeirlər), № 12

MƏLAHƏT YUSİFQIZI - Deyəcəyim iki söz, İşi asanlaşdı, Düşmən çıxdı, Sən ruh Xəlilsən daha, Pişik gəzdirən oğlan, Bağlaması gəlir hələ anamın, Atamı itirdiyim gün, Çıxdım, Çölümdən qaçdığım yerdə (şeirlər), № 12

İSMAYIL İMANZADƏ - Baş alıb gedirəm, Yol gedirəm, Dünya başdan-başa nağılmış demə, Tənha söyüd ağacı (şeirlər), № 12

TAHİR TAİSOĞLU - Kimdi kimiyçün yanan, Təqlidçilər selində, İnsan qəlbi, Səni gözlədiyim gecələr, "Günəşli bir gündə...", İstəklərimin kədər üzü, Üçlük (şeirlər), № 12

QƏDİMƏLİ ƏHMƏD - Ümid, Qəribə Vətən yaxşı (şeirlər), № 12

FƏXRİ MÜSLÜM - Sinəmə, Dəryalarda yana dönmüş sal imiş, Çalırsan, Uduzmur, Bəndsiz, bərəsiz, Hallandım (şeirlər), № 12

İLYAS TAPDIQ - Yazda dolu düşəndə, Müşfiqin, Nəbzimdə döyünən Vətən nəbzidir, Bayram şənliyində, Mərd də, namərd də, Kəndimin oğulları, Dağlar (şeirlər), № 12

MƏMMƏD HƏBİB - Xatirə, Mavi dəniz, "Sabah məndən keçər...", Bərəltmə (şeirlər), № 12

HƏBİB SƏFƏR - "Mənsiz elə ağla, ağlayan gülsün...", Təndir çörəyi, Neyləyim (şeirlər), № 12

ƏSGƏR RƏSUL - Öldürmənin hikməti, (Şeir), № 12

BƏNÖVŞƏ DAŞDILI - Vətən, İtirdim (şeirlər), № 12

GÜLDANƏ AĞABALAQIZI - Ay küknar ağacı, küknar ağacı, İlk müəllimim, Anam (şeirlər), № 12

ƏDƏBİ GƏNCLİK

XALİD MAHMUD - Uəaq evləri, "Nifrətimi maşınlara hörürəm daş-daş...", Sevgi pıçıltıları (şeirlər), № 5

İRADƏ AYTEL - Ana, xoşbəxt deyiləm, Mənim şeir balalarım, Əfv et, Səni gözləyir (şeirlər), № 5

ŞƏMŞAD (AĞAYEV) - Tablo, "İlk öncə arzularım, ümidlərim tükəndi...", "Səp arxamca su yerinə göz yaşı barı, gedirəm...", "Bilmədim dərdlərin sayın, bu ömrü sürdüm havayı...", "Biz ayrı dünyanın adamıyıq...", "Unutduqlarım mənim olmayıb...", "Ürəyim axdı, süzüldü, bir damla göz yaşı kimi..." (şeirlər), № 5

FEYZİYYƏ - "Sən heç duyğuların əsgər getdiyini gördünmü, dost, gördünmü...", "Nədənsə başlamaq lazımdı, məsələn, küsə biləcək birini tapmaqdan...", "Bütün əsirlərin azad xatirələrlə dolu keçmişi var sənin kimi..." (şeirlər), № 9

VÜSAL NURİ - Əsgər çəkməsi, Qərib qəbir, Mənim dünyam, "Bəri bax, görüm kimsən, yuxuma girən adam (şeirlər), № 9

XƏYALƏ SEVİL - Anamın əlləri, Ağac, Yaşayıram (şeirlər), № 9

AY NUR - Adamlardan biri, "Vərən-vərəq açsam ömrümü...", "Yazıların ən gözəlini sənə yazacam...", "Mən əsgər gedəcəm...", "Səhər dünənimlə rastlaşdım..." (şeirlər), № 11

XATİRƏ SADIQOVA - Səfərbər, "İnsan həyata tək gələr, tək böyüyər...", İxlas, Şəhərli qızın dağ nəğməsi, Gediş qayığı, Ürək şəkli, Mən günəbaxan idim (şeirlər), № 11

FƏRİD -Məndən qəhrəman olmaz, Kitablar aldatdı bizi, Ölümə çağırmadılar, Əla söhbət, Bütöv sevirəm, Gözümə işığın düşür, Yağış, Bulud, Sadə, Dostum hər gün eyni şəkillərə baxır (şeirlər), № 11

FAİQ HÜSEYNBƏYLİ - Sevgi qurbanları, İntizar zirvəsi, Yenə darıxdırır bu yağış məni, Şeirim kimi, Dözə bilsəm, İntizar (şeirlər), № 11

KƏRAMƏT BÖYÜKÇÖL - Kəndimiz haqqında nağıl, Sərhəd, Gənclik, Pişik, Qar dənəsi, Çörək dükanı, Qadın, Əs (şeirlər), № 11

QARABAĞ: AĞRILARIMIZ, ACILARIMIZ

ƏBÜLFƏT QASIMOV - Gündəlikdən sətirlər, № 3

PUBLİSİSTİKA

ZAKİR SADATLI - Gündoğandan günbatana, № 11-12

XATİRƏLƏR, DUYĞULAR

NAHİD HACIZADƏ - İllərin xatirə işığında, № 7

SƏNƏT FƏDAİLƏRİ

AYDIN TALIBZADƏ - Azərbaycan teatrının epik qəhrəmanı (Kentavr və Şərq), № 2

AKTUAL SÖHBƏT

ELÇİN MUXTAR ELXAN - Kitab və oxu mədəniyyətimiz bu gün, № 12

DÜNYAYA PƏNCƏRƏ

NƏSİR ƏHMƏDLİ - Con Milton və onun "Areopagitika" əsəri, № 2

POLEMİKA

İBADƏT MÖVLƏLİ - "Əsli və Kərəm" dastanı: tarixi reallıqlar təsəvvüf kontekstində, № 3

ƏDƏBİ ÜFÜQLƏR

PAŞA KƏRİMOV - XVII əsrdə Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri, № 3

ƏDƏBİ PORTRETLƏR

SÜDABƏ AĞABALAYEVA - Durulacaq bir dünya, № 6

ƏDƏBİ DÜŞÜNCƏLƏR

KAMİL VƏLİ - "Sovet ədəbiyyatı": gerçəkliklər, həqiqətlər, ziddiyyətlər, № 6-7
ƏDƏBİ PORTRET: CİZGİLƏR (Əmin Əfəndiyev və Zakirə Əliyevanın Anarın 70 illiyinə hazırladıqları kitabdan parçalar), № 8

ƏDƏBİ İRSİMİZDƏN

ƏLİ ƏLİYEV - "Şah Xətai vaqiəsi...", № 8
ALXAN BAYRAMOĞLU - "Gəl tərpətmə yaralanmış könlümü...", № 8

SƏNƏTKARLIQ MƏSƏLƏLƏRİ

ŞÖHRƏT BƏDƏLOV - "Ey Xətai, afərin qılmaq gərək idrakinə...", № 2

AXTARIŞLAR, TAPINTILAR

FƏRMAN XƏLİLOV - Mirzə Əli Möcüzün vəfatı tarixi və məzarı haqqında bəzi qeydlər, № 3
DİLARƏ MƏMMƏDOVA - Nəcəfbəy Vəzirovun "Palıd" əsəri, № 9

TARİXİN QARANLIQ SƏHİFƏLƏRİ

ETİBAR BABAYEV - Yalana heykəl, № 4

GÜNEYDƏN SƏSLƏR

RAMİN CAHANGİRZADƏ - Elə dağılmışam ki..., Yorğun şəhər, Dua etdiyim əllərim, Və bir gecə qar yağırdı (şeirlər) № 5
MƏLİHƏ ƏZİZPUR - "Yavaş-yavaş bizə çatmaqdadır sıra...", Ay üstündəki ulduz (şeirlər) № 5
SƏİD MUĞANLI - "Gözlərin, ala göz mahnı..." (şeir) № 5
TÜRKAN URMULU - "Bu da "Səni sevirəm" dediyimdən sonra...", "Satdım Ankaranın bütün gülüşlərini...", "Niyə sarıb saxlayım, sonra da ağlayım səni..." (şeirlər) № 5
ALMA MUĞANLI - "Güzgüm əlimdə, dalğalar üstə gedirəm...", "Göy tutqun, yer qaranlıq...", "Paltarlarımı ip üstünə sərmişəm...", "O tay - mavi dənizlər, bu tay - yaşıl ormanlar...", "Sən günəş, mən ay..." (şeirlər) № 5

İTMİŞ NƏSLİN ARDINCA

NİZAMƏDDİN ŞƏMSİZADƏ - İtmiş nəslə uvertüra, № 6-7

ESSE

SƏKİNƏ MAQSUD - İsa Muğanna: bədii sözün böyük yaradıcısı, № 9

TÜRK DÜNYAMIZ

EŞQANƏ BABAYEVA - Nəcib Fazil Qısakürək: ayağa qalx, Sakarya, № 9

MÜSAHİBƏ

ATABABA İSMAYILOĞLU - Həyat həqiqəti, yazıçı təxəyyülü və bədii əsər, № 9

TEATRAL FRESKALAR

AYDIN TALIBZADƏ - Xəfif təbəssümlü maska, № 10

DEBÜT

NƏRMİN NƏBİYEVA - Tövbə, № 3

YURD YERİ

AYDIN TAĞIYEV - Süleymana qalmayan dünya, № 3

DƏYİRMİ MASA

"Qəzəl de ki...", № 11

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

ALMAZ ƏLİQIZI - "Yarımçıq əlyazma" və yaxud tariximizin ibrət dərsləri, № 1
İLHAM MƏMMƏDLİ - Ustad aşıq, incə ruhlu şairə, № 1
RAHİD S.ULUSEL - Azərbaycan və dünya klassikası, № 2
PƏRVANƏ BƏKİRQIZI (İSAYEVA) - "Ağ qoç, qara qoç" romanı utopiya və antiutopiya paradiqmasından, № 2
İRİNA NİKİTİNA - Postmodernist sənət (Əsəd Cahangirin tərcüməsində), № 3-4
ŞƏHLA ABDULLAYEVA - Azərbaycan ədəbiyyatında "Şeyx Sənan" mövzusunda yazılmış ilk əsər, № 3
MÜŞFİQ BABAYEV - Con Steynbek yaradıcılığında sufilik və transsendentalizm, № 5
YAQUB BABAYEV - Camal və hüsn lirikası, № 5
LEYLA MƏMMƏDOVA - Mirzə Fətəli Axundzadənin 100 illik yubileyi təntənəsi (1911), № 5
ASİF RÜSTƏMLİ - Mütərcim Cəfər Cabbarlı, № 6
TOFİQ HACIYEV - Azərbaycan ədəbi dili tarixində Füzuli, № 7
XƏDİCƏ İSGƏNDƏRLİ - "Söylərəm pərdədə gizlin belə məzmun, məzmun", № 7
ƏHMƏD SAMİ EL AYDİ - Ölüm, yoxsa ruh, № 8
FƏRİDƏ SƏFİYEVA - Dəniz, göy, məhəbbət və... insan, № 8
HİCRAN NƏSİBOVA - Müasir Azərbaycan şeirində dünyanın dərkinə mistik meyllər, № 8
ZAMAN ƏSGƏRLİ - Könüllərin fatehi - Əhməd Yasəvi, № 9
ELÇİN - Azərbaycan ədəbi mühitində nə baş verir, № 10
UĞURLU FƏXRİ - Nəsrin poetik axtarışları, № 11
XATİRƏ QULİYEVA - Dünya maarifçi ədəbi estetik fikrinin əsas prinsipləri, № 11
BƏSİRƏ ƏZİZƏLİYEVA - Livanın danışan dili, № 11
SƏDAQƏT HƏSƏNOVA - Mikayıl Müşfiq və ədəbi dilimiz, № 11
MOBİL ASLANLI HUNTÜRK - "Cahan igid ərlərindir..." № 12
BALAYAR SADİQ - Poetik düşüncənin üfüqləri, № 12

KİTABLAR, RƏYLƏR

VAQİF YUSİFLİ - Könüldən gələn səslər, № 2
ƏBÜLFƏZ QULİYEV - Ədəbi qaynaqlarımızdan olan toplunun nəşri, № 5
İFRAT ƏLİYEVA - Poetik ilhamın özünəməxsusluğu, № 6
QƏZƏNFƏR PAŞAYEV - Gərgin əməyin bəhrəsi, № 10
MUSA ƏLƏKBƏRLİ - Yoxuşlar zirvəyə aparır, № 11
VAQİF YUSİFLİ - Bizim tanıdığımız Füzuli və Hacı Ələmdar Mahır, № 12

RÜSTƏM İBRAHİMBƏYOVUN 70 YAŞI

ANAR - İnsanda insanlığın tərənnümü, № 2

HÜSEYN ŞƏRİF - 100

SƏYAVUŞ MƏMMƏDZADƏ - "Yenə o bağ olaydı...", № 2

İSMAYIL ŞIXLI - 90

TƏYYAR SALAMOĞLU (CAVADOV) - İsmayıl Şıxlı və milli-tarixi varlığımız, № 3
SÜDABƏ AĞABALAYEVA - Kür Meydanı Ram Eləmək, № 3

MEHDİ HÜSEYN - 100

VAQİF YUSİFLİ - Səməndər quşu, № 3

MƏMMƏD CƏFƏR - 100

VAQİF YUSİFLİ - Ustad tənqidçi, № 5

İLYAS ƏFƏNDİYEV - 95

SÜDABƏ AĞABALAYEVA - Min qılınca bir qələm, № 5

ÇİNGİZ HÜSEYNOVUN 80 YAŞI

Y.VAQİF - Çingiz Hüseynovun 80-ci baharı, № 5

VAQİF SƏMƏDOĞLUNUN 70 YAŞI

VAQİF YUSİFLİ - "Mənə yaşamaq yox, şeir yazmaq gərəkdir...", № 6

NATİQ RƏSULZADƏNİN 60 YAŞI

MƏMMƏD ORUC - Bir ağız gözəlləmə, № 6

MƏCNUN GÖYÇƏLİNİN 60 YAŞI

VAQİF YUSİFLİ - Göyçənin Məcnunu, № 6

CƏFƏR XƏNDAN - 100

TƏRLAN NOVRUZOV - Görkəmli sabirşünas, № 9

İSA HƏBİBBƏYLİNİN 60 YAŞI

VAQİF YUSİFLİ - Ömrün altmışıncı payızı, yaxud fəhləlikdən akademikliyə, № 10

MƏMMƏD İSMAYILIN 70 YAŞI

CAVANŞİR YUSİFLİ - Məmməd İsmayılın bəxtinə düşən gün, № 11

MƏHƏMMƏD HADİ - 130

İSLAM QƏRİBLİ - "Füyuzat"ın şairi, № 12

* * *

KİTAB RƏFİ - 1-12

* * *

2009-cu ildə "Azərbaycan" jurnalında dərc olunmuş materiallar, № 12

Qiyməti 1 manat 20 qəpik

ISSN 0134 3408

76300

АЗЕРБАЙДЖАН

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЖУРНАЛ

Адрес: г. Баку, ул. Хагани 25

AZERBAIJAN

LITERARY MAGAZINE

Address: 25 Khagani Str. Baku